

*letnik V
številka*

2

**jezik
in
slovstvo**

1960/1961

Jezik in slovstvo

Letnik VI, številka 2

Ljubljana, 25. novembra 1960

List izhaja od oktobra do maja vsakega 25. v mesecu (osem številok)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Tiska Časopisno podjetje »Celjski tisk« v Celju

Uprava je pri Mladinski knjigi v Ljubljani

Opremila inž. arh. Jakica Accetto

Ureja prof. Boris Merhar (Ljubljana, Ločnikarjeva 9) z uredniškim odborom

Rokopise in dopise pošiljajte na njegov naslov

Naročila in vplačila sprejema založba »Mladinska knjiga« v Ljubljani,

Tomšičeva 2, poštni predal 36, telefon 21-593,

tekoči račun pri Komunalni banki v Ljubljani,

štev. 600-70/1-67

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;

za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;

za tujino celoletna naročnina 1000 din

Vsebina druge številke

<i>Rok Arih</i> Pogledi na Koroško	33
<i>Boris Paternu</i> Literarna zgodovina v sodobnem življenju	38
<i>Alfonz Gspan</i> Ob Linhartovem zbranem delu	48
<i>Franc Zdravec</i> Pogled na realizem pri Slovencih med vojnama	58
<i>Mirko Rupel</i> Novejše raziskave starejšega slovenskega slovstva	67
<i>Cene Kopčavar</i> Problemi pri pouku slovenščine na srednjih tehniških šolah	72

Poročila

<i>Božo Vodusek</i> Poročilo o delu za veliki slovenski besednjak	76
<i>Dušan Pirjevec</i> Iz poročila predsednika SD Slovenije za poslovno leto 1959-60	79
<i>Martina Orožen</i> Tajniško poročilo SD za poslovno leto 1959-60	80

POGLEDI NA KOROŠKO

I

Razmišljanje o današnjem slovenskem kulturnem izrazu v delu Koroške, ki je dobila s plebiscitno odločitvijo (10. oktobra 1920) in z avstrijsko državno pogodbo (15. maja 1955) okvir ene izmed dežel avstrijske republike, se ne more zaustaviti na poenostavljeni dvobarvni podobi, čeprav izsiljujejo to nekateri pojavi¹ tudi še v novejšem obdobju. Da pa si podobe ne bi z enostranostjo osiromašili in bi s tem onemogočili spoznavo, se bomo zavarovali z nekaterimi pogledi, ki smo jih doslej premalo upoštevali.

Naša dediščina pove, da smo doslej z redkimi izjemami raziskovali predvsem delež, ki ga je Koroška prispevala k slovenski kulturi.² Pokrajina nam je prav tako z nekaterimi izjemami (zgodnji srednji vek, sredina 19. stoletja) pomenila »obrobni okoliš« — kdaj bolj kdaj manj tvoren, kot ga je z vso pozornostjo opisoval že Fr. Kidrič v svoji *Zgodovini*. Raziskovalni pogled naših književnih zgodovinarjev pa skorajda ni segel čez prvotno registracijo gradiva in če je vrednotil, se je malokdaj in malokje ustavljal ob medsebojnem vplivnem področju (Fr. Kidrič posebej pri romantiki, M. Rupel ob protestantiki), ki je nastalo na stikališču dveh narodnostno različnih kulturnih tokov. Še manj smo razmišljali o davku, ki ga je moralo plačevati obrobje, da se je lahko za njegovim branikom razvijalo središče. Ne bo odveč nadalje tudi ugotovitev, da smo si prav redko in v najbolj skromni obliki zastavljali vprašanje, koliko je ta slovenski delež bogatil kulturo same pokrajine Koroške.³ Ta delež nikakor ni tako majhen, kot bi se morda zdelo na prvi pogled, da niti ne omenimo

¹ Koroški Slovenci se morajo še vedno boriti zoper sile, ki težijo za tem, da bi že sama avstrijska manjšinska zakonodaja sankcionirala dosedanje in dopuščala nadaljnje raznarodovanje.

² I. Grafenauer, Slovensko slovstvo na Koroškem, živ člen vseslovenskega slovstva, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 284—344; M. Janežič, Doprinos koroških Slovencev k občaslovenski književnosti in kulturi, Slovenski vestnik, Celovec 1956; J. Dolenc, Delež Koroške v slovenski kulturi, Koledar Mohorjeve družbe, Celje, 1958, str. 122—131; I. Grafenauer, »Celovski rokopis« iz Rateč, Koledar Mohorjeve družbe, Celovec 1958, str. 129—133; I. Grafenauer, Koroška — zibelka slovenskega slovstva, Koledar Slovenske Koroške, 1960, str. 76—81.

³ Ob slovesnostih za obletnico plebiscita so morali koroški Slovenci ugotoviti, da organizatorji niso dovolj upoštevali deleža slovenske kulture v deželi (Slovenski Vestnik, 14. X. 1960).

V sestavku »Naša govorica«, Mladi Rod, Celovec, 2. IX. 1959-60, str. 40—42, opozarja dr. P. Zablatnik: »Da so si koroški Slovenci kot neposredni sosedje Nemcev izposodili nekaj več tujk iz nemščine kot ostali Slovenci, je čisto naraven pojav, kar vidimo tudi drugod pri narodih-sosedih. Prav tako naravno je pa tudi, da so na koroških tleh tudi naši sosedje prevzeli marsikatero slovensko izposojenko, kakor n. pr. besedo ‚zwillen‘, t. j. ‚cviliti‘, ‚Tscherf‘l‘ (iz besede ‚črevelj‘), ‚Tschreapp‘n‘ (iz besede ‚crepua‘, t. j. ‚črepinja‘), ‚Tschoder‘, t. j. ‚koder‘ itd.«

Posredniško vlogo pa imajo koroški Slovenci že s tem, da žive na stikališču dveh narodov, da torej lahko posredujejo literarne in druge kulturne vrednote svojega naroda sosedu. Zato pač smemo pritrditi pojasnilu, ki ga je napisal ob prevodu Cankarja, Tavčarja in Kranjca koroški avstrijski pisatelj J. F. Perkonig, da »so vendarle dejansko obdarjeni tisti, ki so delo prevedli (v našem primeru mi), s prirastkom pesniške substance.«

narodnega blaga, ljudske tvornosti, ki je bila nadvse plodna njiva za ustvarjalce v nemškem jeziku.

Že iz tega sledi, da naj bi za današnje razmišljanje o Koroški imeli pred očmi ravnotežje, ki ga mora iskati prizadeti delec malega naroda (koroški Slovenci). Le tako bo lahko bistveno spreminjal podobo in olajšal medsebojne spoznave ter razumevanje pri sosedu.

Žal še danes ovira naše srečanje sosedova provincialna varianta posebnega izvora in sicer provincializem v slabem smislu te besede, cepljen z že znanimi agresivnimi težnjami velikonemškega mostišča.⁴ Vendar pa njen drugi izraz — krajinarstvo in domačijstvo, tedaj zavest k neki pokrajinski pripadnosti, kot soočenje z dejstvom, da ni več velike monarhije in je treba zaživeti v majhnem okviru, pa tudi ob svoji avstrijski svojskosti — omogoča, da se z nekaj dobre volje popravijo nekdanji neenakovredni odnosi med obema narodoma, vključno tudi na področju kulture. V celoti sicer še ne moremo govoriti o takšni pripravljenosti, ki naj bi v duhu sodobnejših spoznanj in meril pripomogla k enakovrednemu srečanju in pospeševanju človekove zmogljivosti in ustvarjalnosti ne glede na narodnost,⁵ ne moremo pa tudi zanikati pojavov, ki spreminjajo dosedanje odnose med narodoma.

II

Koroški svet pa je videti na zunaj še vedno, kakor da je uročen v problemsko območje nemile, nadstoletne tradicije in dvakratnega oboroženega spopada slovenstvo-nemštvo. Obakrat gre za različno razporeditev idejnih profilov. Ob plebiscitu so se široki sloji odločili za republiko in ne za monarhijo, srednji kmet južno od Drave pa se je zaradi svojega, takrat še trdnega položaja, odločil po nacionalnosti; socialna, razredna zavest, je bila vsekakor med odločujočimi činitelji. V veliki antifašistični vojni 20 let kasneje je porazdelitev sil drugačna: idejna stran za usmeritev koroških ljudi je obratna, tokrat v prid koroških Slovencev, ki so se edini na ozemlju rajha pridružili odporu, rezultat pa po posredovanju tretjih (zavezniške okupacije in končno mednarodnega razvoja) status quo glede na državno ureditev. Vendar nam ne gre za meje, temveč za odnose dveh narodov na stikališču, za njune možnosti sožitja.

Če se ozremo na oba ugledna ustvarjalca, na avstrijskega pisatelja J. F. Perkoniga (1890—1959) in Prežihovega Voranca (1893—1950), bi našli v njiju

⁴ Celoten opus zgodovinarja dr. M. Wutteja, geografa V. Paschingerja itd.

⁵ Tako misli koroški avstrijski literarni zgodovinar E. Nussbaumer, da bo nadaljnji razvoj popolnoma asimilirala posameznika glede na jezik, kulturo in нрав v večjo skupnost (E. Nussbaumer, *Literarisches Leben in Kärnten, Kultur Nachrichten aus Kärnten*, Festschrift 10. Okt. 1960, str. 40). J. F. Perkonig pa je prav tako v nekem razgovoru omenil, »da bo za trajno težko zadržati asimilacijo Slovencev« (Der Standpunkt, str. 3, 1954).

In ne bo naključje, če obtožujejo koroški Slovenci organizatorje plebiscitnih proslav, da ob tej priložnosti ni bilo slišati niti ene slovenske besede (Slovenski Vestnik, 14. X. 1960), medtem ko je zvezno glasilo avstrijske socialistične stranke opozorilo na težnje nekaterih krogov, da bi stvar speljali v nacionalistične vode (Arbeiter Zeitung, 7. X. 1960, št. 234). Če pa si ogledamo omenjeno slavnostno številko »Kultur Nachrichten aus Kärnten«, opazimo, da je obveljala tudi v njem narodnostna ekskluzivnosti. Ob mnogih sestavkih, ki omenjajo glasovalni prispevek kor. Slovencev, sicer srečamo celo Goethejevo sentenco, naperjeno zoper nacionalno mržnjo, vendar med sodelavci ni nobenega koroškega Slovenca in niti en prispevek ni natisnjen v slovenščini.

življenjskih usodah, delu in njunem pojmovanju ter ustvarjanju tolikšno različnost, da nam le-ta natančno simbolizira narodnostna razmerja za časa njunega življenja od kraja prejšnjega do srede našega stoletja.

Prvi, sin narodno neprebujenega Slovenca iz Roža, po poklicu puškarja, in avstrijske, kmečke matere iz severnega dela dežele, ima lažjo pot. Izobrazil se na celovškem učiteljišču, piše v nemškem jeziku, boja za Koroško po prvi svetovni vojni se udeleži kot propagandist na avstrijski strani. Po vojni proglasi svojo literarno domačijsko smer, postane profesor celovškega učiteljišča in celo »plakat« velikonemštva. Kot pisatelj išče pot iz neljubega objema, in ko se znajde z nacizmom — takratni konkretizaciji velikonemštva — iz oči v oči, napiše gaulajterju prošnjo, da ne bi izseljevali koroških slovenskih družin. Po vojni prevaja Cankarja, Tavčarja in Kranjca in se javno odpove zmotam preteklosti. Z očmi meščanskega humanista zre na problem in dvomi do kraja svojega življenja, da se lahko koroški Slovenci odtegnejo germanizaciji, ki pa jo sam že odklanja.

Drugi, sin bajtarja in matere z grunta, po obeh starših Slovenec iz Mežiške doline, je samouk, ki je hodil v utrakvistično šolo. Svojo izobrazbo je dopolnil v okviru zadružne vzgoje svoje dobe. V svet je odšel kot »baraba«. Svetovne vojne se je udeležil kot vojak monarhije in dezertiral. Ob plebiscitu je še neznan aktivist slovenske strani. Kmalu pa zaživi z delavci domače doline in postane njihov organizator ter komunist, ki mora celo emigrirati. Njegovi literarni začetki ne najdejo odmeva. Šele po romanju preko vse Evrope, po globoki ilegali aktivista delavskega gibanja, vznikne nenadoma kot nova literarna osebnost (s psevdonimom) v slovenski književnosti. Ob velikem spopadu je njegova pot določena. Tedaj formulira brošuro o slovenskih narodnih mejah, v kateri izhaja s stališč treh komunističnih partij: KPS, KPI, KPA. Zatem nastopi pot skozi zapore in taborišča. Po vojni nadaljuje svoje delo kot ljudski poslanec in pisatelj in tudi v svojem zadnjem življenjskem zagonu ne pozabi problema, ki je bil zanj tako pekoč, da ga ni izpustil niti v eni svojih najbolj dognanih in monolitnih novel. Tudi v »Boju na požiravniku« si glavni junak, bajtar, ne more pomagati z nemško pisano strokovno literaturo. Tudi tu je avtor socialno zlo podčrtal z narodnostnim obeležjem.

Kako najti most čez prepad? Gotovo ne v statičnem pojmovanju, ne v njegovi statični projekciji nazaj. Nekaj tega lahko zasledimo ob vztrajnem ponavljanju teze o zaprtosti gorskih dolin in o enotno zaključenem geografsko-gospodarskem prostoru, tedaj v poudarjanju teze, ki že zdavnaj zaradi moderne razvoja komunikacij ne drži. Še manj bi lahko v bukovniku, preprostem ljudskem pevcu, iskali zvezo med slovensko in nemško ljudsko tvornostjo le zaradi germanizmov, ki jih kar mrgoli n. pr. v Drabosnjakovem pisanju.⁶ Toliko glede na pojmovanja, ki jih lahko srečamo še dandanes.

III

Če si le površno ogledamo nekaj tiskov, ki so jih v obdobju po drugi svetovni vojni bodisi natisnili ali napisali koroški Slovenci, lahko že iz samih naslovov in iz področij, ki jih obravnavajo posamezni avtorji, razberemo razvoj od izrazito politične publicistike, kjer prevladuje še celo nemški jezik, do

⁶ E. Nussbaumer, *Literarisches Leben in Kärnten*, str. 40.

leposlovja v novejših dneh. V začetku se oglasijo z brošuro, v kateri opozarjajo na genocidno ravnanje nacistov v drugi svetovni vojni.⁷

Politično pojasnjevanje v nemškem jeziku pa ima vse povojno obdobje znaten delež,⁸ saj lahko zasledimo celo v obeh tednikih, ki nadomestujeta v njihovem primeru dnevni tisk, posamezne članke v nemškem jeziku.

Prostor in čas zahtevata torej od ljudi znanja dveh jezikov. To predpostavlja sicer večje napore, odpira pa istočasno nove duhovne možnosti.

Leta 1948 oblasti ne dovolijo izida Koledarja za Slovensko Koroško, ki ga pa od naslednjega leta naprej vse do danes redno izdaja Slovenska prosvetna zveza v Celovcu. Tej tradicionalni zborniški obliki se pridruži tudi Koledar Mohorjeve družbe v Celovcu s svojim knjižnim darom. Na kraju leta 1948 izide mesečnik Slovenske Koroške »Svoboda«, založnik je prav tako Slovenska prosvetna zveza; revija ugasne v letu 1954. Poljudna revija »Vera in dom« pa vzdrži vse do danes in šteje že dvanajst letnikov. Najširšo pot ubere revijica najmlajših »Mladi Rod«, ki je namenjena predvsem mladini v dvojezični šoli. Z letnikom 1960-61 je nastopila deseto leto izhajanja. Ob 30-letnici koroškega plebiscita izda Slovenska prosvetna zveza študijo o tem dogodku. (Svoboda, mesečnik Slovenske Koroške, oktober 1950, št. 10, letnik III). Prevledli so jo tudi v nemščino.

Med publicistiko, ki obravnava področja narodnostnega vprašanja, začne z leti pronicati tudi leposlovje. Narodni delec, ki je preživel enega najbrutalnejših genocidov, je pogнал nove poganjke.^{8a}

Ta pregled ne obsega vsega, kar so natisnili ali napisali koroški Slovenci v povojnem obdobju, vendar pa skuša zajeti pravilno razmerje med publicistično in drugo dejavnostjo, da bi že značilnost posameznih tekstov s svojimi naslovi označila smer splošnega razvoja.

Ob tem razmišljanju pa pisec članka ne more mimo nekega svojega zelo subjektivnega, partizanskega spomina na Koroško.

V tistih časih... nam je nekega poznega jesenskega dne pri vstopu v bunker pod Arihovo pečjo rekel tov. Milan (nad Št. Jakobom v Rožu): »Odkril sem sijajnega fanta, kmeta. V eni izmed vasi, zdolaj. Na pamet zna cel Krst pri Savici.«

Na zimo, ko smo bili prezaposleni z gradnjo bunkerjev in utrjevanjem kurirskih zvez ter drugimi podobnimi koristnimi partizanskimi zadevami, smo si v Baških rutah na samotni gorski kmetiji ogledovali Dalmatinovo biblijo; tiste čase smo pri ljudeh pobirali Hitlerjev »Mein Kampf«, ki so ga delili na občini novoporočencem. Na pomlad nam je izobražen kmet, ki si je izbral partizansko ime Črtomir (znal je na pamet Krst), poslal pesem »Iz sužnosti narod

⁷ Verbrecher vordern Suehne, založil PO OF za Slovensko Koroško, Celovec 1947.

⁸ Was will die Demokratische Front des werktätigen Volkes, Celovec 1949.

^{8a} Koroška v borbi, Celovec 1951, izdala Zveza bivših partizanov Koroške, tisk Vorwärts, Wien; to so partizanski spomini. Spomenica koroških Slovencev; v njej so stališča Zveze slovenskih organizacij in Narodnega sveta koroških Slovencev k 7. členu avstrijske državne pogodbe; lastnik, izdajatelj in založnik sta omenjeni organizaciji, tisk Globus, Wien, 1955. — Ta čas izide pri Mohorjevi družbi v Celovcu poljudna zgodovina F. Erjavca »Koroški Slovenci«, doslej pet zvezkov. — Teorija o vindišarjih — »Windische« (L. Ude), Slovenska prosvetna zveza, Celovec 1956. — Slovenski jezik, dr. M. Rupel, Slovenska prosvetna zveza, Klj. 1957. — Dr. J. Tischler. Die Sprachenfrage in Kärnten vor 100 Jahren und heute, Celovec, 1958. — K. Prunšnik, Gamsi na plazu, Založila Zveza borcev, Ljubljana 1958.

naš vstaja«. V njej je pripovedoval o tem, kako poginja pošast — celovski lintvern.

Mimo stare domačije Janežičev smo hodili le ponoči in stari gospodar nam je razkril hišno skrivnost — napis »Janežičev dom« je prelepil kar s papirjem. »Nekega dne«, je rekel, »bom papir odstranil.« Od vsega, kar smo srečali, pa je nas, takratne obiskovalce Koroške, še posebej presenetilo, da so ljudje občudovali naš pogovorni jezik: »Kako lepo marnje po slovenje!«

Tudi tak partizanski spomin bo menda skromen dokument, ki lahko nekaj prispeva k boljšemu razumevanju stvari.

Iz našega, četudi fragmentarnega razmišljanja lahko spoznamo tokove na slovenskem obrobju, ki so pač posebni in zato vsekakor niso preprosti. Od dvojezične Začetnice,⁹ in Mladega Rodu¹⁰ (prvo številko v letošnjem letu bogatijo reprodukcije W. Berga) dospemo do pogumnega literarnega nastopa mladih, ki se nam prikupijo s svojo odkritosrčno izpovednostjo. Ne bo pretirano, če rečemo, da se je oglasil nov rod, ki nekaj obeta.¹¹ Si lahko mogoče razložimo ravnanje tega modernega koroškega Slovenca, ki je zapisal v uvodu Mladja: »Pravijo, da naše Koroške ni več, da se je zdrobila...«, ki v pesmi o brazdah kliče: »Sejte še, sejte (novega semena) v njive zorane (na sever in jug!)«; in ki pripoveduje v svoji literarni izpovedi predvsem o svojih intimnih doživetjih že s tem, da mu je to omogočil ali vsaj prispeval svoj delež k temu povojni razvoj in olajšani razvoj z dvojezično šolo?

Končno je treba omeniti še dve zanimivi letošnji odkritji, ki se nanašata na slovensko tradicijo na Koroškem. Dr. P. Zablatnik je našel doslej neznan »Drabosnjakov« original,¹² v temeljiti študiji Oskarja Sakrauskega pa zvemo o najdbi neznanega protestantskega slovenskega katekizma iz leta 1580. Ob sporočilu preberemo lahko še mnenje avstrijskega raziskovalca, s katerim se pridružuje naši domnevi, da je moral imeti protestantizem med Slovenci na Koroškem širši razmah.¹³

Kljub takšnim dogodkom, kakor je bil n. pr. tisti, ko je na klic nekega zakotnega lističa pridrla pred knjigarno koroških Slovencev skupina razgrajčev in zahtevala odstranitev kipa Prežihovega Voranca, ali pa še mnogo bolj anahronističnim pojavom, kot je n. pr. dejstvo, da še danes skušajo uporabljati nacistično terminologijo v zvezi s koroškimi Slovenci in je mogoče vpreči tudi državnega voditelja, da javno zastopa stališče o posebnem narodu »vindišarjev«, nas pred našimi zmotnimi pogledi lahko obvaruje le vsestransko upoštevanje razvojnih teženj.

Le-te naj bi upoštevali bolj kot pa fosilije naših čustev. Tako bodo naši pogledi na zibelko slovenstva bliže stvarnosti, kar gotovo ne more biti v škodo koroškim Slovincem, še manj pa nam samim.

⁹ ABC, Oesterreichischer Bundesverlag, Wien 1953, začetnica za dvojezično šolo.

¹⁰ Mladi Rod, izdajatelj in založnik Konzorcij koroških učiteljev, tisk Založniška in tiskarska družba z o. j. Drava, Celovec 1960.

¹¹ Mladje, literarno glasilo mladih, izdaja slovenska mladina v Celovcu, založila in tiskala Mohorjeva družba, Celovec 1960.

¹² Dr. P. Zablatnik, Drabosnjakov »Ahasver«, »Vera in dom«, št. 8, letnik XII, Mohorjeva družba, Celovec 1960.

¹³ Ein bisher unbekannter slowenischer protestantischer Katechismus aus dem Jahre 1580, von Oskar Sakrausky, zbornik »900 Jahre Villach«, založnik mesto Beljak, 1960, str. 447—458.

LITERARNA ZGODOVINA V SODOBNEM ŽIVLJENJU

V zadnjih nekaj letih se v jugoslovanski literarni zgodovini z izredno vnemo načenjajo vprašanja literarno teoretične in še posebej znanstveno metodološke narave. Nikoli doslej se teoretična stran naše vede ni obravnavala s tolikšno prizadevnostjo, s tako prodornostjo in ostrino. Kdor sledi temu zanimivemu pojavu, ki obeta premakniti razvoj stroke v sodobnejšo smer, lahko ugotovi zelo mnogovrstna, včasih tudi skrajna nihanja, zdaj v formalistični, drugič spet v preprosto sociološki ekstrem. Vendar se iz celote že dá razbrati, da se osrednji tok razvoja giblje na pot notranje smiselne in organskega vsklajanja vseh treh bistvenih metod: sociološko biografske, filozofske idejne in estetsko stilistične.

Ustrezno temu procesu znotraj naše znanosti tudi v pedagoški metodiki prihaja do mnogih novih teorij, predlogov in poskusov, s katerimi si prizadevamo posodobiti pouk književnosti. Nazoren pregled problemov in rezultatov te vrste je podal prof. Franjo Grčević na II. kongresu jugoslovanskih slavistov lani (obj. v *Umjetnosti* riječi 1959, št. 1—4). Kljub močno različnim nazorom prihajamo tudi na tem področju do nekaterih skupnih mnenj: iz predpisane učne snovi naj bi se izločilo odvečno gradivo; težišče pouka naj bi se še bolj odločno usmerilo v idejnoestetsko razlago leposlovnih del; dijaka naj bi bolj učinkovito uvajali v branje, neposredno doživljanje ter spoznavanje literarne kulture, posebno novejše.

Čeprav je res, da pri nas v Sloveniji teoretična razpravljanja niso najbolj živa niti v iskanju novih znanstvenih konceptov niti v pedagoškem eksperimentiranju, vendar je položaj stroke v bistvu prav tak. Problemi so načeti, tako v teoriji kot v praksi. V praksi morda pri nas še bolj kot v sami teoriji.

Kje so globlji vzroki, ki so literarno zgodovino privedli v položaj napetega razmišljanja ter iskanja novih poti? In kje so vzroki, da so ta iskanja včasih tako težka ali celo zgrešena?

Gre za cel kompleks zelo stvarnih dejstev znotraj stroke same in izven nje. Za dejstva, ki ne dopuščajo, da bi sodobni literarni zgodovinar — kjerkoli že dela, na šoli ali v inštitutu — lahko udobno živel od včerajšnje tradicije, lahko rasel zgolj iz njenih metod, pa čeprav preizkušenih in na videz varnih. Vzemimo samo razvoj stroke v svetu. Meje med nacionalnimi vedami so se podrle bolj kot kdajkoli. Dosežki iste znanosti v svetu nam danes niso več nekaj tujega in neznanega. V domačih seminarjih, knjižnicah in knjigarnah lahko dobimo kopico strokovnih del najnovejšega datuma. Tudi če nam ta dela po svojem idejnem izhodišču ne ustrezajo, so v njih mnoga dragocena dognanja in bolj razviti raziskovalni ter interpretacijski postopki, ki jih ne smemo prezreti, če hočemo držati korak s sodobnostjo. Po drugi strani pa je spet res, da je stanje naše — in ne samo naše slovenske — literarne znanosti ter ustreznih mejnih ved tako, da marsikje skoroda onemogoča zagon na sodobno strokovno raven. Naša literarna zgodovina kljub razmeroma bogati tradiciji še nima v celoti opravljenega niti filološko tekstnega niti bibliografsko biografskega niti sociološko historičnega temelja, ki bi bil zanesljivo izhodišče za njen razmah v idejno ter estetsko interpretacijo sodobnega tipa. Preprosta

resnica je, da nimamo niti tega, kar so evropske literarne zgodovine v glavnem opravile že v 19. stoletju, ker so se lahko razvijale v čisto drugačnih pogojih. Saj še do danes nimamo n. pr. niti popolne tekstno kritične izdaje Prešerna ali Jenka ali Cankarja, da o drugih avtorjih, ki jim v izdaji klasikov posvečamo sicer večjo pozornost, ne govorimo posebej. Število monografij, tudi deskriptivnih je porazno majhno. Spričo takega stanja je razumljivo, da je starejša in deloma še srednja generacija strokovnjakov že dolga leta skoroda v celoti vključena v tovrstno delo. V delo, ki je izredno zamudno in naporno, po svoje nehvaležno, vsaj v idejnem pogledu skoraj asketsko. Seveda pa bi bilo naivno misliti, da se tolikšne delovne energije izčrpavajo v iskanju gradiva ter zbirateljstvu vselej zgolj in samo iz vneme po rešitvi tragično zamujenega.

To mučno dilemo med stanjem zamudništva in višjo razvojno stopnjo vede v svetu, pred katero ni več mogoče zapreti vrat, čuti verjetno vsakdo izmed nas in si bolj ali manj prizadevno išče izhoda. Prenašati zamudništvo je danes teže kot kdajkoli. In nemogoče je sprejeti tezo počasne, tako rekoč »normalne« kontinuitete v rasti domačih ved, normalne namreč v merilu razvojne dinamike 19. stoletja. Pristanek na to tezo bi praktično pomenil še desetletja udobne hoje za svetovnim razvojem, pomenil bi odstopanje na stranski tir življenja. Ne pomaga nič, treba je naglo in po najkrajši poti naravnost v sodobnost. Biti je treba okreten in premišljen hkrati, oborožen s teorijo in prakso ter s temeljitim poznavanjem dosedanjih dognanj stroke.

Toda k temu skoku v novo kvaliteto ne sili današnjega literarnega zgodovinarja in šolskega interpreta samo veda sama in njen notranji razvoj. Saj nobena stroka ne obstaja zgolj zaradi sebe in svojega ugleda. Še bolj neizprosno nas na nove poti potiska realno življenje. Ljudje, za katere pišemo ali predavamo — in tudi naš predmet obstaja samo zaradi ljudi — so danes nekaj drugega, kot so bili tedaj, ko so nastala literarnozgodovinska dela, od katerih še vedno zvečine živimo, čeprav jim dodajamo različne uvodne družbene okvire, evropske okvire in podobne potne liste za sodobni čas. Če publika danes ne sledi našim publikacijam s tolikšnim zanimanjem kot nekoč in če nekatere jugoslovanske založbe naročajo uvode v leposlovne izbore včasih raje pri dnevnih kritikih kot pri strokovnjakih, je to najbrž tudi naša krivda. Literarna zgodovina je bila in bo lahko resnično tvorna ter zanimiva samo tedaj, če njena notranja, gonilna ideja dejansko oplaja svoj čas, svoje ljudi, svojo družbo. Iz temeljnega hotenja naše vede, iz njene osrednje ideje šele izhaja vse ostalo: delovna vnema in morala, izbor znanstveno raziskovalnih načrtov in postopkov pa tudi pedagoških prijemov. Brez tega življenjskega jedra, lahko bi rekli srca, je njeno delo vselej bilo in bo v svojem bistvu jalovo. Pa naj se zateka v spodobno muzejsko faktografijo starega tipa ali pa ekvilibrira na trapezih najbolj modernih in najbolj učenih metod. Zakaj tudi množica literarnih teorij, cela zakladnica mojstrskih in do kraja prefinjenih raziskovalnih metod, ki jih današnji strokovnjak lahko nabere ter mora nabrati v domačih ali tujih knjižnicah, vse to bo precej zamaši, če človeku in njegovemu početu manjka notranje urejajoče idejne sile. Sile, ki določa izhodišče, smer in cilj vsega dela.

Pri prehodu na višjo razvojno stopnjo stroke stoji torej vsakdo izmed nas — ne glede na to, kje dela — pred dvema osnovnima problemoma. Prvi nam nalaga vse prej kot lahko dolžnost, da naše delo nediletantsko dvignemo iz nezadostno razvite tradicije na sodobno internacionalno raven, do sodobnih raziskovalnih prijemov. Drugi problem pa je v tem, da nam množica modernih teorij, postopkov in dognanj, ki jih moramo uvajati v našo delovno prakso,

ne spodnese trdnih tal, ne razdrobi idejnega jedra vede, ki mora služiti našemu človeku in našemu življenju.

Če preletimo novejša teoretična razpravljanja v jugoslovanski literarni znanosti, lahko ugotovimo, da se o prvem problemu, t. j. o vprašanjih, ki zadevajo metodo, interpretacijska sredstva ter postopke, piše razmeroma dosti. Iz strokovnih revij in publikacij, ki v zadnjih letih prihajajo iz nekaterih jugoslovanskih republiških središč, se danes lahko že precej nazorno poučimo o mnogih novejših smereh svetovne literarne vede, še posebej stilistike. Tovrstni teoretični prispevki niso preskromni, spremljajo jih tudi praktične ponazoritve na domačem leposlovnem gradivu.

O drugem problemu, to se pravi o duhovnem temelju sodobne literarne zgodovine, o njenem realnem notranjem smislu, o njeni globlji idejni osnovi in vlogi v življenju, pa se skoroda ne razpravlja. Res je, da so zelo v navadi deklarativni uvodni ali zaključni pristavki avtorjev o načelni pripadnosti k marksizmu, dialektičnemu materializmu itd. Ti pristavki, ki nam velikokrat malo povedo, so včasih pristni, včasih pa tudi ne, kar vsi dobro vemo. Včasih naj bi komu sodobni družbeni bonton izgladil morebitna nesoglasja, ki bi utegnila nastati spričo nekaterih izvajanj v sestavku samem. Morda ni zgrešen vtis, kot da nam velikokrat manjka iskrenosti, neposrednosti in pogumne doslednosti, kadar je treba stati za svojim konceptom. Ali ko je treba povedati lastno opredelitev, lastno »ideologijo stroke«, določiti njen notranji, osmiseljujoči princip. In kar je še manj simpatično: da te izhodiščne opredelitve velikokrat niti iz teorije niti iz prakse nikjer ni čutiti, je kratko in malo ni.

Zakaj zrezati v te neljube zadeve?

Samo zato, ker izkušnje kažejo eno: da humanistična veda v tistem trenutku, ko ostane brez lastne eksistenčne ideje, brez dograjene zavesti o smislu svojega obstoja ter početja v družbi, ostane tudi brez tvornega metodološkega sistema, brez meril izbora in brez kriterijev vrednotenja. Skratka, brez vsega, kar lahko pelje k smiselni sintezi. Postane zgodovinska opisnost nižje ali višje vrste. Življenjsko ustvarjalna vrednost take opisnosti se v bistvu ne razlikuje, pa naj bo tradicionalno pozitivistična ali moderno strukturalna. Njeno opravilo je lahko koristno, a manjka ji glavnega, manjka ji ideje.

V referatu bi rad opozoril samo na nekaj vprašanj, ki zadevajo eksistenčno jedro naše vede in njeno mesto v sodobnem življenju. Pri tem si čisto hote odmislimo vse tiste razlike in posebnosti, ki so med nalogami literarne zgodovine kot znanosti in literarne zgodovine kot učnega predmeta. Zakaj duhovno bistvo stroke je nekje na dnu isto, ne glede na raven njenega delovanja.

Živimo v času, ki je strog in precej praktično stvaren, kadar gre za presojo človekovega dela ter človeških dejavnosti. Živimo v družbi, ki bo vrednotila naše početje z vidika dejanskih potreb gmotnega in duhovnega napredka ljudstva. Nobena veda, pa naj bo na videz še tako odmaknjena vsakdanjosti, neaktualna ali nepraktična, v svojem idejnem utripu ne more mimo resničnega življenja. Znanost ali disciplina, ki bi se ohranjala ali delovala zgolj še z razlogi tako imenovane kulturne pietete, svetle tradicije, vnanjega ugleda, častitljive avtoritete ali iz podobnih čustev brez realnega življenjskega zaledja, bo v tem času verjetno bolj kot kdajkoli obsojena na hiranje. Akademsko nedotakljivega ali katedrsko izoliranega prostora ni več. In udobja osebne neodgovornosti pred skupnostjo prav tako ne. Vsak posameznik sam in vsi kot celota si lahko samo s kvaliteto ter realno življenjsko vrednostjo našega dela — pa z ničimer drugim — ustvarjamo merilo potrebnosti v sodobni družbi.

Naš najbolj pogost in najbolj vsakdanji delovni stik z njo poteka preko mladine. In mladina je gotovo zelo neposreden, včasih naiven, a prav zato precej pristen odraz naše dejanske družbe ter njene miselnosti. Duhovna podoba sodobne mladine ima več obrazov in vsaka preprosta posplošitev bi bila krivična. Vendar bi si človek upal trditi eno: njen duhovni profil je zelo stvaren, njeni interesi zaobrnjeni v živo realnost. Lahko bi šli tudi v simbolično skrajnost, ki je pač samo skrajnost, in ugotovili, da obstaja znaten del mladine, ki danes z enako čustveno prizadetostjo občuduje najnovejše linije avtomobilov, kot so nekoč njihovi predniki, seveda gmotno mnogo bolj ubožni, pričakovali pred tiskarno izid najnovejše številke Ljubljanskega Zvona. Marsikoga izmed nas lahko to dejstvo nekoliko zazebe. Toda vzemimo pojav najprej z dobre strani. Tudi ti ljudje z realnim in praktičnim življenjskim okusom imajo poleg nekaterih drugih po navadi eno dobro lastnost ali vsaj dispozicijo zanjo: pri nabiranju znanja ne prenesejo več tistega, kar aktivizira zgolj spomin in ne seže v globlje doživljajsko jedro njihovega lastnega bivanja. Težko, da bi se bili ljudje kdajkoli tako trdovratno otepali učenosti, zlasti historične učenosti, in se odločali za pamet, za ideje, ki imajo živo ozadje. V resnici je tako, da postaja človek, predvsem pa mlad, sodoben človek vse bolj iskren, morda celo brezobzirno iskren v nečem: sprejema tisto, kar mu pomaga živeti, ostalo pa prav tako brezobzirno zavrača. To je dejstvo, ki ga je treba sprejeti in z njim računati. Družba zahteva od nas tisto, kar je danes in kar bo jutri življenjsko bistveno, vse drugo bo šlo mimo nje. To merilo je v bistvu demokratično, in je zdravo. Seveda s pridržkom, da ga razumemo pravilno, naravi predmeta ustrezno in da pod tako imenovano »povezavo šole s prakso« ne mislimo samo vsakdanjega kruha in iger. Pojma ne smemo omejiti zgolj na praktičistično nalogo, »naj se otroci nauče upravljati stroje ali gojiti jabolka«, kar primerno poudarja Milentije Popović v razpravi Družbeni aspekti znanstveno raziskovalnega dela (Vprašanja naših dni 1960, št. 4).

Nastane torej vprašanje, v čem so danes lahko resnično tvorna idejna jedra naše vede, kje njen duhovni medij z realnim življenjem. Vprašanje ni enostavno in o njem si upam kvečjemu razmišljati, ne pa postavljati dokončnih trditev.

Če se najprej za trenutek ozremo v preteklost in sežemo po najbližji klasiki naše vede, sta tu predvsem I. Prijatelj in F. Kidrič, katerih dela so po navadi še vedno prva orientacija pedagogu, piscu učbenika ali raziskovalcu. In tu je še nekaj povojnih del, ki jih vsi bolj ali manj dobro poznamo.

Kakšna je notranja ideja te tradicije in koliko nam lahko še resnično služi?

Ne moremo se tu spuščati v natančnejši prikaz Prijateljevega in Kidričevega koncepta ter njunih znanih razlik v metodah ter rezultatih. Lahko pa ugotovimo eno: oba sta si sorodna v tem, da je na dnu njunega dela živel in še živi globok narodnotvorni eros, če dovolite ta izraz. Ni bilo naključje in ne samo dejanska potreba v stanju stroke, da je Kidrič do tolikšne, danes naravnost nepojmljive natančnosti raziskoval nastajanje starejše slovenske narodno prebudne zavesti ter dejavnosti. In prav tako ni slučaj, da je Prijatelj, zmožen za tisti čas velike filozofske ter umetniške estetske sinteze, h kateri je sprva težil, v dobi grozečega jugoslovanskega integralizma šel ves v kulturno politično zgodovino ter »sklonjen razglabljal in odkrival korenine« pa tudi koreninice slovenske narodnopolitične ideje. V njunem velikem opusu lahko najdemo še marsikaj več, naletimo včasih tudi na sodobnejše sociološke,

filozofske ter idejne vidike, toda poglavitno miselno in čustveno jedro njunih prizadevanj je v omenjeni ideji. V nacionalni ideji, ki je bila življenjsko plodna, aktualna, nujna in je s Kardeljevim delom *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* (1939) prešla na novo, kvalitetno višjo razvojno stopnjo.

V letih po osvoboditvi so tehtnejša dela s področja literarne zgodovine — za primer naj navedem samo A. Kosa razpravo *Družbeni nazor slovenskih protestantov* (1948), B. Zihlerla študijo *France Prešeren, pesnik in mislec* (1949) in M. Boršnikove monografijo o Celestinu (1951) — prešla na tla dialektičnega in historičnega materializma. Ta razvoj je bil pri nas zelo organičen, saj je imel pred seboj že izdelan Kardeljev koncept na področju domače družbene zgodovine, v literarni esejistiki pa Iva Brnčiča ter vrsto drugih napredno usmerjenih kulturnih delavcev. Slovenska književna preteklost in njen idejni razvoj se je po vojni začel temeljito razkrivati z vidika družbeno razrednih bojev in razvoja družbe v socialistično revolucijo. Ideja je iz novih študij ter razprav prihajala na dan sveže, aktualno in udarno, ustrezala je času ter ideološkemu boju za revolucionarno preobrazbo družbenega reda. Razmeroma hitro je zajela skoroda celokupno literarno zgodovino, od raziskovalnih središč do pisanja učbenikov, šolskih beril, antologij itd. Ne glede na negativne, včasih močno poenostavljene in ne posebno privlačne primere te prakse, je pojav sam pomenil obogatitev vede z novimi, nepogrešljivimi vidiki. Utrdila se je znanstvena zavest o dialektični povezanosti kulturnih pojavov z materialno osnovo družbenih procesov in tudi idejno vrednotenje besedne umetnosti se je vključilo v tok stvarnega socialno političnega osvobajanja človeške skupnosti.

Ta je — na kratko povedano — bistvena in pozitivna idejna dediščina naše predrevolucijske in porevolucijske literarne zgodovine, ne da bi se seveda spuščali v pazljivo razčlemba njenega v resnici mnogo bolj zapletenega mozaika.

Vprašanje, ali moremo mimo te idejne tradicije, bi bilo neumestno!

Kako je danes s problemom narodne ideje? Zelo naiven ali zelo daleč od stvarnosti je vsakdo, ki misli, da je element narodne zavesti nekaj, kar sodi samo še v preteklost, nekaj, kar naj ne bi posegalo ali ne posega več v eksistenčno središče sodobnega človeka ter človeštva sploh. Nam Slovencem niti ni treba hoditi po dokaze v najnovejšo zgodovino kolonializma ter kolonialnih narodov. Dovolj je, da se iz Ljubljane zapeljemo samo nekaj ur daleč na sever ali na zahod, pa smo na avstrijskem Koroškem, v Reziji, Benečiji, Trstu. In vendar se že nekaj let sem, celo v vidnejši slovenski literarni esejistiki pojavljajo estetske teorije o nekakšni neupravičenosti literature, ki bi imela inspiracijski vir v nacionalnem ali socialnem čustvu, celo teorije o apriorni manjvrednosti poezije s tovrstno tematiko zdaj in vselej, tudi v preteklosti. Kot da bi bil bolj razvit človek, tako imenovani evropski človek res že davno in daleč nad vsemi temi neljubimi skrbmi ter čustvi. In kot da se prava poezija res začne šele takrat, ko v njen doživljajski svet prenehajo vdirati realna družbena trenja. In naposled, če smo že pri estetiki, kot da neka snov ali tematika že vnaprej omejuje estetske možnosti. Res je, da tematika narodnega osveščanja danes ni in čisto razumljivo da ni več med osrednjimi inspiracijskimi viri naše literature, saj živimo v državi, ki je problem enakopravnega sožitja narodov rešila. Vendar mislim, da ni nikogar, ki bi si upal trditi, da je eksistenčno vprašanje velikega dela slovenskega naroda izven matičnih meja rešeno. Problem ni likvidiran. Toda, če gre mimo njega sodobni poet, ima za to vso pravico, saj mu nihče ne more naročati tém. Kritik ga že ne bi smel pod-

cenjevati. Slovenski literarni zgodovinar pa ga ne bi smel prezreti. Ne samo zato, ker je pretežni del našega književnega razvoja v preteklosti bistveno vezan prav na idejo narodnega obstoja, temveč predvsem zato, ker je ta ideja še živ, prizadet in nujen sestavni del naše sodobne družbene zavesti.

Seveda se razume samo po sebi, da pri interpretaciji književnih pojavov preteklosti ali sodobnosti ta idejni element lahko danes deluje samo iz neke višje, sodobne razvojne ravni, z zahtevnejšimi, globljimi ter bolj kritičnimi merili. Nerodno bi bilo, če bi se današnji zgodovinar loteval predmeta z nesodobnim rodoljubjem, če bi bil samo dedič znanega Marnovega literarno-zgodovinskega merila, ki se je glasilo: »Hvaliti svoje rajne dobrotnike, povzdigovati njih lepa dela in znamenite zasluge je nam ravno tako dolžnost, kakor njih slavne izgleda posnemati.« In vendar v najnovejši literarni zgodovini lahko naletimo tudi še na podobno čustvovanje. Kulturni patriotizem take vrste je mrtev. Na sodobnega bralca ali publiko v šoli deluje vse prej kot resno. Pa tudi šablonske definicije sodobnejšega kova včasih ne pomenijo mnogo več. Vsak srednješolec vam danes lahko zdrdra, da je bil Prešeren narodno zaveden pesnik, revolucionaren pesnik, napreden pesnik itd. Toda vprašanje je, če je ta dijak vsaj zaslutil resnično globino zavesti pa tudi življenjske tragike, ki sta v Prešernovem vztrajanju v slovenskem kulturnem oziroma nekulturnem krogu. In ali ta dijak sluti, zakaj je bila — kljub porazni, kramarsko pritlikavi življenjski stvarnosti, sredi katere je Prešeren moral živeti — pesnikova velika vera v smisel umetniškega dela med Slovenci sploh možna? In če sežemo po bolj preprostih primerih! Ali je Čedermacov problem za nas mrtev? Ali je »škrobarstvo« samo pojem preteklosti?

Narodno idejno jedro, ki je bilo do najnovejše dobe pri nas poglavitno gibalno literarne zgodovine, nedvomno ostaja, vendar v spremenjeni, višji, modernejši obliki. Tvorno ostaja toliko, kolikor se je premaknilo iz tradicionalnih liberalističnih temeljev na nove osnove, ustrezajoče naši sodobni zavesti. Kar je zanjo brez pomembne vsebine ali kar ima samo verbalno vrednost, naj ostane v arhivu učenosti in v staromodnih učbenikih.

Zdravo pot v novo, sodobno idejno smer je utrla, kot rečeno, predvojna literarnozgodovinska esejistika z Brnčičem na čelu. Z avtorjem, ki ga danes vse premalo poznamo. Povojna marksistična literarna zgodovina je napravila pomemben idejni korak naprej od Prijatelja in Kidriča. Zaradi znatnih razlik v osvobajanju od starega, včasih obremenilnega pozitivizma in zaradi različnih stopenj v razumevanju nove metode je prihajalo do raznovrstnih rezultatov. Toda po zaslugi prav teh delavcev nam je danes neprimerno bolj znan tako imenovani sociološki ekvivalent književnega dogajanja. Pregleden je že skoraj v sintetičnih obrisih, čeprav je res, da so marsikje še hude vrzeli in neobdelana področja, preko katerih vsi po vrsti hodimo lagodno, zgolj z nekimi idejnimi ter sociološkimi obrazci, ki niso do kraja preverjeni.

Tudi danes ostaja spoznavanje sociološke vsebine literarnih pojavov, gibanj, smeri, tokov in osebnosti še naprej v mejah naše pozornosti, raziskovalne kot pedagoške. Ta smer je idejno živa in bo živa vse dotlej, dokler bo naša dejavna volja vključena v proces stvarne družbene preobrazbe sveta. Ob sociološki vsebini književnosti ostane lahko neprizadet samo nekdo, ki je ob teh vprašanjih neprizadet tudi v resničnem življenju ali da je prizadet zgolj negativno.

Vendar je res, da tudi na tem področju zahteva čas od nas nekaj več, še mnogo več. Za kaj gre? Naše sociološke razlage književnih del ali osebnosti so

doslej — z redkimi izjemami — zajele predvsem tiste idejne in emocionalne pojave, ki so razmeroma najbolj otipljivi ter nekako sami po sebi padajo v zgodovinsko razvojno črto, do katere je prišla znanost o razvoju razredne družbe. Tega dela literarne zgodovine ne smemo podcenjevati, toda z njim se ni moč zadovoljiti. S takim postopkom smo namreč večkrat zajeli samo najvidnejše motivne in tezne plasti literarnih del, jih zreducirali na skupni ideološki imenovalac ter vključili v tok splošnega družbeno političnega razvoja. Izven našega spoznavnega obsega so mnogokrat ostale idejno in emocionalno subtilnejše, teže pristopne plasti književnosti. Tako smo izgubljali spred oči živo dialektiko notranje strukture literarnih del. Ustrezno temu je ostal tudi končni duhovni profil naših pesnikov vse prečesto hudo poenostavljen, okrnjen ter statičen. Od kompleksne in notranje zapletene idejne podobe umetnika je ostalo po navadi samo nekaj potez. Končni in še bolj poenostavljeni rezultati tovrstnega početja so najbolj nazorni v učbenih pripomočkih, verjetno pa tudi v šolski praksi. Poglejmo samo, v kako neproblemski in kako nezanimivi podobi živi v literarnih zgodovinah Prešeren ali Jurčič ali Kersnik, da o Cankarju in sodobnejših avtorjih niti ne govorimo!

Čas je, da se naša veda tudi na tem idejnem področju dvigne na višjo raven, da zajame nove, prezrte plasti, probleme in vrednote, ki se krijejo v književnosti. Živimo v družbi, ki je bolj razvita, med ljudmi, ki žive bolj komplicirano življenje in jih vznemirjajo bolj zapleteni problemi osebne ter družbene narave. V letih NOB in v prvem obdobju po osvoboditvi so bile idejne fronte naše zavesti v bistvu le nekako preproste: šlo je za opredelitev do okupatorja in do starega družbenega sistema. Danes poteka boj človeškega z nečloveškim na mnogo manj oprijemljivih, a življenjsko prav tako važnih področjih zavesti. Na področjih, kjer stvari niso vedno tako jasne. V sodobni umetnosti in publicistiki, ki sta nedvomno eden izmed odrazov resničnosti, se spet pojavljajo vprašanja, ki vrtajo v negotova, včasih tudi temna in dvomljiva področja človekovega bivanja. Motivi potrnosti in dvoma, človekove osamljenosti in odtujenosti, sizifovske brezupnosti in brezizglednosti, življenjskega paradoksa in absurda, razbitosti sveta v petrefakte strahu ter groze itd. prodirajo tu pa tam tudi v našo umetnost ter njen izraz. Včasih so to samo odbleiski depresij zahodnoevropske meščanske filozofije ali umetnosti. Včasih samo snobizem, ki posedla po naših kavarnah sicer modno opravljen, vesel in s polnim žepom, a zaradi večje interesantnosti čuti potrebo, da propagira življenjsko grozo in abstraktne vizije. Včasih pa gre morda tudi za resno doživeti strah, da sta svet ter človekova usoda na robu velikega uničenja. Ali za resnične osebne deziluzije, ki jih življenje ne izključuje v nobeni družbi. Tu ni mesto, da bi se dolgo ustavljali ob takih pojavih, ki sicer morajo biti v območju naše vsakdanje pozornosti, opozoriti kaže samo na eno. Pri našem delu je vsekaror treba računati s sodobnim človekom, čigar doživljajski in idejni svet postaja večdimenzionalen, v njem postajajo živa in dojemljiva mnoga mesta, ki jih pred petnajstimi leti najbrž še ni bilo. Naša naloga je, da tudi pri obravnavi književnih del preteklosti postopamo tako, da bo ustrezalo sodobno razviti zavesti, njeni zahtevnosti ter njenim problemskim razponom.

Vendar gre tu za dve bistveno različni idejni poti.

V modernih literarnozgodovinskih ali teoretičnih študijah zahodnega tipa pogosto srečujemo analize, ki z izdelano aparaturo odkrivajo tudi v starejših književnih delih zapletenost človekove eksistence in v njej z neko posebno nadarjenostjo odkrivajo vsebinske ter izrazne prvine tako imenovanega »mo-

dernizma«. Preprosto povedano, v preteklosti iščejo in najdejo človeka, ki je ali naj bi bil podoben »sodobnemu«, odtujenemu, sizifovskemu, absurdnemu, skratka dezintegriranemu človeku, ki ne najde več tvornega razmerja z ljudmi ter družbo. Kolikor to početje ustreza zgodovinski resnici, samo po sebi še ni zgrešeno, saj večkrat opozarja na neodkrite idejne sestavine književne preteklosti. Toda zgrešeno je, kolikor za tem postopkom živi nazor, da so bila taka stanja človekovega bivanja ali njegove zavesti neka višja, bolj razvita, popolnejša in zato sodobnejša. Kakor da bi, kot pravi neki pisatelj, »nenadoma smrt postala mikavnejša od življenja«. Pojav omenjam zato, ker ga, seveda v nekoliko bolj podeželski obliki, lahko srečamo tudi v naši stroki. Rahlo pa se začenja že pri Stritarju, ki je v študiji o Prešernu za tisti čas mojstrsko prikazal razkol med pesnikovimi ideali in resničnostjo ter opozoril na vrsto pojavov, ki bi jih danes lahko imenovali z izrazi odtujenost, alienacija itd. Toda pojav je posplošil in ga dvignil v umetniško ustvarjalni princip višje vrste ter za vselej. Prav zato ni bil sposoben odkriti v pesniku nekaj prav tako resničnega in pomembnega: Prešernovega suverenega, čeprav elegično intoniranega obvladanja peklenskih protislovij življenjske stvarnosti, njegove katarze, njegove moči vztrajanja in spreminjanja porazov v zmage. Ni zmogel razumeti pesnikove poti od »življenja gnusa« do »dobrih ljudi« v Zdravljici.

Naša sodobna literarna zgodovina bi morala razviti dve zmožnosti: idejno in estetsko senzibiliteto za vse ambivalentne pojave tako imenovanega »modernizma«, če že izberemo ta precej nepravilni naziv, hkrati pa utrditi idejno moč za opazovanje teh pojavov z vidika etično zdravega, družbeno odgovornega, skratka, notranje in zunanje nerazkrojenega, integriranega človeka. Z vidika človeka, ki svoje zavesti ne zožuje, je ne zapira nobeni resnici in sprejme vase vsa spoznana protislovja sveta, toda, ki pred njimi ne kapitulira, kot je nekoč neandertalec duhovno kapituliral pred naravnimi silami. Gre za vidik človeka, ki se zaveda teže življenja, a ne izgubi vere v smisel svoje realne dejavnosti. Za poglede, ki ne okrnevajo v dogmi niti se ne razkrajajo v anarhični svobodi absurda. Dogma in absurd sta dva najhujša poraza človekove zavesti 20. stoletja. Biti marksist na tem področju je nekaj več kot pisati napredne družbenopolitične okvire k starim poglavjem literarne historiografije.

Literarna zgodovina ni veda, ki bi lahko ostala neprizadeta, kadar gre za vprašanje rasti ali razkroja humanizma. Niti v najožjem krogu, znotraj znanosti, niti v vzgojnem delovanju navzven. Prav tu, na zadnjem, a družbeno najbolj neposrednem področju našega dela stoji še en problem, ki ga poznamo vsi.

Živimo v času tehnične predominacije, v času industrijske revolucije, nuklearne fizike, atomske znanosti. Človek prodira v nove svetove makro- in mikrokozma, narava doživlja fantastične zmage človeške pameti. Vse to je napredek, ki obeta možnosti neslutene osvoboditve človeka in možnosti bogatejšega življenja.

Toda vsi smo priča tudi neprijaznim stranem tega pojava. Razbitje atomskega jedra lahko prinese veliko blaginjo, a prav tako popolno uničenje. Avtomatizacija sprošča nove proizvodjalne sile, a hkrati lahko človeka poneumlja. Napredek civilizacije razvija udobje, toda lahko tudi tanjša duha. Frižiderska civilizacija je zelo koristna reč, a ne sme se spreminjati v frižidersko kulturo. Združene države imajo občudovanja vredno civilizacijo, vendar ne poglešamo njene asfaltne psihologije, njenega pošastnega odstotka duševno načetih ljudi. Sovjetska zveza je prva poslala raketo na Mesec, toda pridru-

žujemo se Ehrenburgovi zaskrbljenosti nad tistim sodobnim tipom sovjetskega inženirja, ki je čisto priden in ambiciozen strokovnjak, a razen fizike in športa ne priznava nič drugega v življenju in mu je umetnost n. pr. le še nekaj staromodnega, nekaj za »dame s psički«. Švedsko občudujemo v njenem življenjskem standardu, ne občudujemo pa dejstva, da ima največje število samomorov v Evropi. Sociologi in filozofi so na nedavnem zasedanju v Švici ugotovili porazno pomanjkanje idealov in vrednot v kapitalistični družbi ter opozorili na nevarnost, da materialno stanje in avtomatizacija dela, namesto da bi pripomogla k večji sreči, napovedujeta osiromašenje človeštva, dolgotrajno in psihično neuravnovešenost. Tudi Krleža se sprašuje, kaj je bolj важно, ali to, da telefoniramo, ali to, da skozi telefon še vedno govori opica. Končno tudi ne smemo pozabiti, da se je epoha vrhunskih zmag tehnike 20. stoletja začela z atomsko bombo, ki je uničila 130.000 ljudi in na kateri je bil nalepljen zanimiv kulturni simbol časa: fotografija filmske lepote Rite Hayworth.

Tega seveda ne naštevamo zato, da bi sentimentalno branili sodobno rousseaujevstvo ali še kaj slabšega. Menda danes že vsakdo izmed nas ve, da niso stroji krivi napak v človeku in človeških odnosih, temveč le družbeni ureditev ter moralna zavest ljudi. Pa tudi kultura njihovega čustva. A. Moravia, ki se je zgrozil nad spoznanjem, da je »humanizem velik poraženec prve polovice našega stoletja«, je hkrati odločno zavrnil vse tiste, ki naivno mislijo, da ima takó stanje »izvor v industrijski revoluciji in le-tej sledečem pojavu serijske proizvodnje«. Vzroke je iskal v družbenih razdiralnih silah tega stoletja. In tudi Domenico Javarone je čisto preudarno zapisal: »Zgodovinski zakon pravi, da vsak materialni napredek nosi v sebi klico lastnega uničenja, kolikor ga ne spremlja več kot proporcionalni progres moralne zavesti posameznika in družbenih institucij.«

Problem tehnika-kultura za socialistično družbo torej ni problem izključevanja temveč dopolnjevanja. Je vprašanje, kako razvijati hkrati z materialno osnovo družbe tudi moralno in kulturno zavest ljudstva. Je programska zahteva po celovitosti, vsestransko razviti osebnosti tudi v dobi skrajno deljenega dela, skrajno ozke specializacije, v dobi avtomatiziranih postopkov proizvodnje. Zato je v primeri z drugimi deželami pri nas še vedno dokaj pogosto spoznanje, da človeka samo razvita intelektualna in etična zavest osvobaja od živalskih nagonov egoizma, od moderne rebarbarizacije. Vendar bi bilo zelo nestvarno, če bi mislili, da je problem enostranskega, tehnokratskega človeka pri nas nekaj, kar ni важно in ne nevarno za odnose med ljudmi. Pisatelj, ki je pisal o svojih tovrstnih izkušnjah v socialističnem svetu, pravi: »Če primanjkuje ljudem čustvene kulture, tedaj ne moreta ne socialni napredek in ne napredek v znanosti premagati grobih npravi, nekatere njihove rebarbarizacije... Vsakdo ve, da nam znanost pomaga doumeti svet; mnogo manj pa je znano tisto spoznanje, ki nam ga daje umetnost. Ne psihologi in ne sociologi ne morejo tako osvetliti človekovega duševnega sveta, kakor ga osvetljuje umetnost. Znanost nam pomaga, da spoznamo določene zakone, toda umetnost prodira tudi v duhovne globine, tja, kamor ne prodrejo nobeni rentgenski žarki.«

Literarna zgodovina je veda, katere osrednji namen je, prodirati v svet književne umetnosti. Njena upravičenost je predvsem v tem, da pogloblja razumevanje, dojemanje in vrednotenje literarnih del. Med drugim je tudi most od umetnika k publiki, od publike k umetniku. In književnost je idejni svet, ki je življenjsko tako neposreden in tudi razsežen, humanistično toliko

bogat, da ob njem bolj kot ob kateri koli drugi umetnosti lahko gradimo pravo in res *humanistično hierarhijo človeških vrednot*. Mislim, da je prav tu najgloblja ideja naše vede v današnjem času, njena bistvena življenjska funkcija. S problemom boljšega človeka in lepših odnosov med ljudmi se dijak ne sreča ob fizikalnih formulah in matematičnih zakonih, temveč vse drugje.

Seveda pa književnost ni samo morala, ampak je tudi umetnost. Lepota je njen neizogibni, konstitutivni element, stil in oblika pa sta način njenega bivanja, njenega življenja. Če lahko rečemo, da ima slovenska literarna zgodovina razmeroma vidno tradicijo nacionalne, socialne in humanistične ideje, pa tega ne moremo trditi za njeno estetsko idejo. Tu je z redkimi izjemami praznina. Iz nje si ljudje v praksi pomagajo v glavnem na dva načina: ali z zastarelo poetiko ali z osebnim impresioniranjem, prevedenim v literarno teoretično terminologijo. Eno in drugo je v načelu zgrešeno, nezanesljivo ter neprepričljivo početje. Kolikor si pridobe modernejših pojmov s tega področja, lahko opazimo, da ti pojmi po navadi ostanejo brez trdnih tal, brez notranje povezanega koncepta, ki bi postopkom analize dal sintetično smotrnost. Raziskovanja ali razlage umetniškega izraza nujno ostajajo na deskriptivni, t. j. amorfni ravni vse dotlej, dokler v umotvoru samem ne znamo najti njegove emocionalne idejne, naposled pa tudi stvarno družbene, zgodovinske osnove. Ta dialektična pot od izraza k vsebini ali narobe je ena izmed bistvenih pa tudi najtežjih operacij književnega zgodovinarja. Seveda, če ne pristane na poenostavljanja ali na zaključke, do katerih je prišel neke sredi poti.

Toda tudi to delo nima pravih perspektiv ali se vsaj nikdar ne dvigne do vrednotenja, če izza vsega ne deluje jasna estetska ideja. Okus in estetika pa ni nekaj, kar bi bilo izven realnega življenja. Ni svet, kjer se neha odgovornost pred ljudmi. Mehring je nekoč nazorno povedal resnico, ki bi ji bilo težko oporekati. Namreč resnično, da je »način, kako stvari estetsko opazujemo, vedno nerazdružno odvisen od načina, kako jih logično spoznavamo in kako jih moralno poželimo.« Če bi se Mehring motil, potem svet estetike in estetske vzgoje ne bi bil skozi stoletja prizorišče tako krčevitih spopadov, kot je bil. In tudi danes ne bi po njem tekla tako zapletena fronta humanizma in dehumanizacije. Žal tudi v naši publicistiki lahko naletimo na odkrite, čeprav po navadi ne preveč resne manifestacije, ki hočejo estetiko odtrgati od humanistične odgovornosti. Beremo lahko izjave, da je umetnost bodočnosti tista, ki ne jemlje več človeka kot merilo vsega, tista, ki ji je »antropomorfizem v načelu tuj.« Okusov je lahko več, toda mislim, da je težko oporekati enemu načelu: humana estetika je lahko samo tista, ki jemlje človeka za merilo vsega in ki je notranje integrirana, to se pravi, da v njej niso do kraja pretrgani stiki med lepoto, dobroto in resnico. In moderna humanistična estetika je tista, ki zmore to integracijo opraviti na višji, sodobni razvojni stopnji človeške zavesti in ob sodobno razvitih izraznih sredstvih umetnosti. Kajti tud lepota naj človeka razvija in mu pomaga živeti, seveda na svoj specifični, estetski način.

Ob zaključku teh improviziranih razmišljanj o sodobni notranji ideji naše vede ne morem mimo Ehrenburgovih misli: »Važno je doseči druge planete, toda zame ni nič manj važno, da bodo ljudje, ki bodo prišli tja, pravi ljudje, s kompletno, organsko osebnostjo. Tisto, kar me zanima, ni samo različnost svetov, ki krožijo po vsemirju, temveč različnost src, ki gibljejo čustva. Zanima me, kakšen bo estetski smisel v odnosu do novih časov, ki jim gremo naproti.«

OB LINHARTOVEM ZBRANEM DELU

Naslov in témo mi je sugeriral odbor Slavističnega društva. Poročal naj bi, kaj prinaša Zbrano delo Antona Tomaža Linharta v našo literarno zgodovino novega. No, natanko vzeto se knjiga ne bi smela v knjigarniški založbi ravno ponášati z napisom »Zadnja novost«, saj je izšla natanko pred 10 leti. Vsebuje gradivo in razne ugotovitve, ki so bile nekatere med njimi takrat nove, potem pa so bile mnoge od njih upoštevane v naših literarnih zgodovinah, ki so izšle po letu 1950, pa tudi v kakem strokovnem članku. Zato je morala pač téma biti mišljena drugače. Zbirka Zbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev je od takrat, ko je v njej izšel Linhart, narasla že na 67 zvezkov. Vsak od njih je tako bogat, da ga je treba resno študirati. Razumem torej, da spričo pomanjkanja časa ni mogoče, da bi vsak slavist sprejel vase res vse bistveno. Pa tudi tisti redki, ki ste se morebiti pretolkli skozi 500 in toliko strani te knjige, ste eno in drugo že pozabili. Zato naj na kratko obnovim vsebino tega zvezka in opozorim na tisto, kar je važnejšega; vpletal pa bom tudi tisto, kar je prišlo šele po izidu knjige na dan. Posebno pozornost bom posvetil Linhartovi miselnosti, ker bo treba, kar smo do danes pisali o tem, še dopolniti, in o njegovi nemški poeziji, o kateri do danes ni bila izrečena še nobena sodba, četudi bi bilo to potrebno že glede na sodobne slovenske literarne pojave.

Linhartovo Zbrano delo I ima naslednje razdelke: Dramatični spisi (Županova Micka, Veseli dan, Miss Jenny Love), Pesmi (Blumen aus Krain), Pisma (39 Martinu Kuraltu, po 1 Blažu Kumerdeju in Martinu Urbančiču; gotovo zelo dragocena korespondenca z lužiškoskrbskim učenjakom Gottliebom Antonom je dokončno izgubljena); sledijo Dostavek (Govor v Akademiji operosorum, pesem Fantje, en lep cvet je ta), Prevodi nemških tekstov (oskrbela sva jih s Kreftom), Opombe ter na koncu Slovarček in Imensko kazalo.

Ko sem sestavljal Opombe, sem mislil, da je prav, če vdelam vanje čim več gradiva, ki je težko dostopno in seveda v zvezi z besedilom. Tako bi bil na voljo vsakomur, ki bi hotel raziskovati dalje, vsaj najpotrebnejši aparat. Zato je v njih že tudi eno in drugo, kar bo služilo za dokumentacijo v monografiji, ki bo zaključila publikacijo po izidu še drugega zvezka.

Večkrat mi zastavljajo vprašanje: Kako, da še ni izšel drugi napovedani zvezek? — Odgovor je tale: Načelno je že odločeno, da izide Linhartov Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs v prevodu, ker ne gre za umetniški tekst, marveč za znanstveni. Ta prevod je v konceptu končan. Težave so drugod. Sam bom v komentarju z že zbranim gradivom lahko pojasnil, kako je delo nastalo, v kakšnih okoliščinah je izšlo in kakšen odziv je imelo, ne bom pa mogel komentirati teksta. To čaka zgodovinarja, arheologa, etnografa in lingvista. Navezan sem torej na tujo pomoč in te, četudi mi je bila obljubljena, ni, ker so pač ljudje preveč zaposleni, pa tudi mene je nekajkrat zvabila potreba od Linharta drugam.

Tako Linhartovo leposlovje, še bolj pa pisma so zahtevala mnogo vseh mogočih pojasnil. Marsikaj od tega je prišlo do izraza v petih večjih delih, v katerih ima tudi Linhart svoj primerni prostor: Zgodovina slovenskega slov-

stva (1956), Slodnjakova Geschichte der slowenischen Literatur (1958), Zgodovina narodov Jugoslavije II (1959), Cvetko, Odmevi glasbene klasike na Slovenskem (1955) in Ludvik, Nemško gledališče v Ljubljani do 1790 (1957). Od študij, ki slonijo na novem gradivu, navajam: Vlado Schmidt, A. Linhart kot okrožni šolski nadzornik (Zgodovinski časopis 1954)), moj Prispevek h genealogiji in biografiji Antona Tomaža Linharta (Slavistična revija 1954), iz množice priložnostnih člankov, objavljenih za Linhartovo 200-letnico rojstva, pa izbiram le naslednje: Koblar, Slovenska dramatika — izročilo Antona Tomaža Linharta (zbornik Linhartovo izročilo 1957), Zwitter, Anton Tomaž Linhart in njegovo zgodovinsko delo (Naša sodobnost 1957), Kralj, O rojstvu slovenske gledališke literature (tam), in še 2 svoja: Dvestoletnica Linhartovega rojstva (Gledališki list ljubljanske Drame 1956) in Naš odnos do Linharta v preteklosti in sedanjosti (Naša sodobnost 1956), v katerem boste našli pregled in oceno vsega, kar je bilo do 1956. važnejšega napisanega o Linhartu.

In sedaj k stvari!

Od biografskih podatkov najdemo v opombah k Zbranemu delu v glavnem vse, kar smo do 1950 vedeli o njegovem šolanju, bivanju v Stični, življenju na Dunaju, vrnitvi v Ljubljano, prizadevanju za ureditev življenjskega položaja, o njegovi uradniški karieri, ustanovitvi družine in smrti. K temu so prišli kasneje nadrobni podatki o njegovem rodu in obrtniškem poreklu, o njegovih prizadevanjih kot okrožnega šolskega komisarja in o njem kot zgodovinarju in skladatelju. V zvezi z njegovo biografijo bo treba vsekakor globlje osvetliti njegova prva leta v Radvljici in nato dijaška na ljubljanski jezuitski gimnaziji, ko se je začel v njem vzbujati smisel za leposlovje. Med dokumentirano izpričanim zaključkom 5. razreda gimnazije (1773) in vstopom v stiški samostan (1776) še vedno zija 3-letna časovna vrzel. Očitno je nadaljeval študije vsaj dve leti na liceju. Toda kje? Kje je prebil leto pred vstopom v cistercijski red? Čas od 17. do 20. leta je gotovo tako važen, da bo linhartoslovje težko izhajalo brez vsakršnega podatka o tem. V opombah sem zaradi pomanjkanja direktnih virov o notranjih razmerah v stiškem samostanu le s pomočjo silno skromnega materiala (Catalogus Sitticensis) skušal rekonstruirati razmere, zaradi katerih se je Linhart odločil zapustiti samostan in ki je nanje v korespondenci s Kuraltom reagiral s tako drastičnimi izrazi o nekaterih svojih bivših sobratih. Najdba žal nepopolnega akta v avstrijskem drž. arhivu, namreč poročila deželnega glavarja Jožefa Marije Auersperga cesarici Mariji Tereziji o uspehu preiskave zoper stiškega opata Franca Ks. Tauffrerja z dne 29. 12. 1778, torej dober mesec po Linhartovem izstopu, zelo dobro osvetljuje ta spor, in sicer precej drugače, kakor sem si ga predstavljal. Četudi so morala priti do izraza ideološka trenja, povzročena po vedno močnejšem vdiranju splošne protiredovniške miselnosti v Stično, je postalo nekaterim menihom življenje v samostanu neznosno zaradi osebnih intrig, ki imajo čisto banalno ozadje: vprašanje prehrane, razpolaganja z osebno lastnino, hišnega reda in redovne discipline.

Problem zase, ki je ostal še danes nerešen, je Linhartov odhod na Dunaj in vse njegovo tamkajšnje življenje. Kdo mu je ta korak nasvetoval in omogočil? Kdo ga je vzdrževal? Ali je res študiral na univerzi policijske, trgovske in finančne vede pri Jožefu Sonnenfelsu? Kakšen je bil krog njegovih dunajskih znancev? Ali ni morebiti le kako prišel v stik s člani literarnega krožka »Wiener Freunde«, ki so prav v tistih letih izdali 2.—4. snopič dunajskega Musenalmanacha? Koliko je Linhart, razen nekaterih — in katerih? —

predstav dunajskih gledališč in razen dunajske literarne produkcije, katere najvidnejša osebnost je bil ossijanski bard Mihael Denis, mogel spoznati glavne vrhove svetovne literature, po kateri poti, s posredovanjem katerega jezika in kako globoko? Kaj je bilo z nekakšnim njegovim izpitom na Dunaju in z njegovo dunajsko zaposlitvijo? Vse to so vprašanja, ki nanje danes še vedno ni mogoče jasno odgovoriti, ker gradiva ni ali pa še ni najdeno. Po vrnitvi v Ljubljano, po prejemu prvih primerkov žaloigre Miss Jenny Love (Augsburg 1780), objavi elegije An Joseph nach dem Tode Marien Theresiens (1780) in ob izidu almanaha Blumen aus Krain (1781) ga najdemo že v družbi ljubljanske intelektualne elite kot enakega med enakimi, čeprav visi njegovo krušno vprašanje še čisto v zraku in ga zato vleče nazaj na Dunaj, kjer je »zapustil mastne paše«, ali pa v Ameriko, »ker je domovina kakor vlačuga, ki kar naprej vabi, a išče zaprek, da ne bi bilo treba preiti k stvari.«

V to biografijo, ki jo prekinjam v času tik po nastopu vlade Jožefa II. in ki postaja čedalje zanimivejša, ker jo spremljajo že uvaževanja vredna literarna dejanja, posegajo malo pojasnjene, zato precej skrivnostne sile. Zmemor bolj sem prepričan, da bo treba sprejeti trditev, da je bila za vsem tem že zdaj takrat progresivna framasonska organizacija, ali če hočete, nekakšna posebna cerkev, sestavljena iz izbrane vrste literatov, umetnikov, državnikov, uradnikov, finančnih magnatov in tudi duhovnikov. Res je kaj malo upanja, da bi mogel kdo do kraja posvetiti v takratno delovanje te organizacije, ker bo težko najti zanesljive vire. Imam pa kljub temu dovolj oporišč mimo tistih, ki sem jih podal v opombah, za svojo trditev.

1. Vse kaže, da je bil njegov protektor, grof Janez Nepomuk Edling, framason.

2. Framason je bil Jožef Sonnenfels, po vsej verjetnosti njegov akademski učitelj.

3. Drži, da se je kmalu po preselitvi na Dunaj (pred 2. 3. 1779) naselil v hiši grofa Jožefa Herbersteina-Moltkeja, zasebnika in mojstra ene izmed takratnih dunajskih lož — Zur gekrönten Hoffnung.

4. Drži, da je kmalu po prihodu na Dunaj začel obiskovati dr. Jožefa Mayerja, profesorja logike, metafizike in moralke na dunajski univerzi, tudi framasona.

5. Drži, da je imel tam osebne zveze s tajnim svetnikom Fr. Kresselom, predsednikom duhovne dvorne komisije, ki mu je bil izročil dva podvržka Horacovih ód, objavljena v Blumen aus Krain, in da je bil Kressel framason.

6. Drži, da je prišel v stik s potopiscem B. Fr. Hermannom, ko je ta leta 1780 obiskal Ljubljano, izdal svoje Reisen ter v njih pohvalil Linharta; tudi Hermann je bil framason.

7. Drži, da je bil framason kanonik Ricci, tisti, ki je na Dunaju pel Metastasiu neko Linhartovo slovensko pesem.

8. Drži, da je Linhart leta 1783 pošiljal prijatelja Kuralta po nekem opravku na Dunaju v hišo kneza Fr. Dietrichsteina, vrhovnega komornika in deželnega velikega mojstra protozidarjev.

9. Dokazano je slednjič, da je bil Linhart kasneje, v letih 1792—1794, član ljubljanske lože Zur Wohltätigkeit und Standhaftigkeit.

Ta dejstva so važna za razumevanje Linhartovega svetovnega nazora, ki se po njegovem triindvajsetem ali štiriindvajsetem letu ob vrnitvi v Ljubljano gotovo ni več bistveno spremenil. Kakšen naj bi bil njegov duševni obraz, gledan pod tem zornim kotom? Rojen v narodnostno mešani nogavi-

čarski družini, po naravi nadpovprečno darovit in bister, po izobrazbi, po intelektualni, čustveni in volutativni plati posebno še za kranjskega provincialca izreden format, je prišel v Ljubljano poln mladostnih sil in pričakovanj. Ko je pobegnil iz Stične in tam zapustil prijatelja Kuralta, je najprej iz obzirnosti trdil, da človek, če zapusti samostan, spremeni le obleko, ne pa srca. Ko mu je leto dni kasneje sledil še Kuralt, je bil ves srečen, da sta oba »in saeculo«, mu čestital, da je pretrgal suženjske spone in kot poštenjak zapustil teater, kjer nastopajo komedijanti — mišljeni so cistercijanci — ki edini imajo privilegij, da so zlobni in nevedni. Na Dunaju je s sproščenimi čustvi srkal vase poleg umetnosti tudi framazonsko filozofijo in tisto, ki jo imenujemo avstrijsko varianto razsvetljenstva. Bil je eden tistih oboževalcev bodočega in po materini smrti resničnega vladarja Jožefa II., saj je videl v njem posebitev države, poslej vladane po naukah Montesquieuja, Voltaira, Diderota, Wolffa, Beccaria in drugih. Pričakovati je, da bo splošno duhovno lenobnost premagala vrsta dobrih uradnikov in da se bo v kratkem razcveto v državi novo gospodarsko in kulturno življenje. Verjel je, da bodo skoraj zatrti predsodki in mračnjaštvo in da bo takšnim, kakor je on, dano svobodno snovati, izražati misli in ukrepati. Impulzivni kakor je bil — in to impulzivnost je podžigalo v njem nebrzdano viharšiško razpoloženje — je pričakoval, da ga bodo sprejeli doma z odprtimi rokami. Pred očmi so mu plavali prividi, kako se bo s pomočjo vplivnih prostozidarских bratov in z lastnimi močmi vzpenjal po birokratski lestvici, hkrati pa dajal duška ustvarjalnemu gonu in si tako pridobil mesto na nemškem Parnasu. Videti je, da je ta, ki je že v 15. letu hrepenel za jezuitskim življenjem in v 18. letu res oblekel cistercijansko kuto, z njo vred kar nekam lahko odvrigel staro miselnost in se prerodil v deista. Zdaj je veroval le še v eksistenco Najvišjega bitja, ki je vsemu pravzrok in zna čudovito ravnati z mehanizmom narave. Svoje življenje in delo bo poslej uravnaval po zakonih naravnega in ne božjega prava in po naravni, ne cerkveni morali. Pomagal bo sočloveku iz težav k sreči po vodilu prostozidarjev: Ne stori drugemu tega, kar nočeš, da bi drugi tebi storili; stori pa jim to, kar želiš, da bi le-ti storili tebi. Itd.

Ali je Linhartova miselnost s te stopnje evoluirala kdaj v materialistično in ateistično, kar se je še dokaj redko dogajalo med njegovimi sodobniki v velikem svetu, je težko reči. Vsekakor govorijo mnoga dejstva za to, da so se mu lepe sanje po nekaj letih razblinile. Jela so jih prekrivati treznejša spoznanja: Izšel je iz dežele, ki velja za barbarsko, pa le ni tako zane-marjena, kakor je mislil o njej svet. To spoznanje, spojeno z občudovanjem lepote rodne pokrajine in podžgano z zgledi protektorja Edlinga, šolnika Kumerdeja, potem pa še učenega filantropa in bogataša Zoisa, je zahtevalo od njega odpoved aspiracijam na mesto med nesmrtniki v germanski valhali. Potegnili ga je na realna tla potreb tistega neposrednega okolja, ki ga je ganilo s svojo revščino in zaostalostjo.

Po enoletnem čakanju na zaposlitev in neizpolnjeni obljubi, da dobi v Ljubljani profesorsko službo, je hočeš nočeš šel za Herbersteinovega arhivarja. Na prvi pogled se zdi to čudno; toda če vemo, da je bil ljubljanski škof v vsem cesarstvu najmočnejši zagovornik oficialne protirimske cerkvene politike, jožefinskih reform in sovražnik meništva, potem bi nas zanimalo, kdo mu je utrl pot v škofijo. Obojestranska toleranca je nato trajala dve leti kot dokaz, da je med omikanimi ljudmi kljub različnim nazorom le mogoče pametno sožitje. Podoben je bil tudi njegov odnos do janzenističnih profe-

sorjev, ki so jih teološki spori pregnali ob ukinitvi liceja iz Ljubljane, pa tudi do Japlja in Vodnika. Ta čas je Linhart plodno uporabil tudi zase. Že kot člana Akademije operosorum ga je zanimala zgodovina. Ko so mu bile na vpogled laiku sicer nedostopne škofijske arhivallije, je začel študirati cerkveno zgodovino, kar ga je — seveda na spodbudo preroditeljev — navedlo, da se je lotil pisanja kritične zgodovine svoje domovine.

Da bi imel resnično kak delež pri sestavljanju znamenitega Herbersteinovega pastirskega pisma, kakor je namigoval Mihec Firbec (Vörwetz), t. j. frančiškan Kastul Weibel, je pač ena tistih laži, h kakršnim so se zatekali mnogi pisci paskvilov in polemik ob poplavi brošur, ko je Jožef II. razširil tiskovno svobodo (1781—1784). Koliko so bile povod osebne in koliko ideološke razlike, da sta se škof in njegov arhivar razšla in nato zmerom bolj sovražila, ne bomo najbrž nikoli izvedeli. Spet so minili meseci, preden je prišel do službe, zdaj do državne službe in v njej ostal do konca. Arhivske vire o tem (prošnje za namestitvev in napredovanja, curriculum vitae, con-duitne liste) bo treba še in še iskati.

Nekako ob istem času, ko je znašal že vkup gradivo za svojo zgodovino, je organiziral Družbo prijateljev gledališča in z njo naštudiral več nemških komedij ter jih uprizoril. V opombah k Županovi Micki sem poročal o repertoarju te družbe in pokazal na verjetnost, da so jo sestavljali večinoma člani ljubljanske framasonske lože. Ta družba je pač nastala v zvezi z razpustom lože, t. j. po razglasitvi Freimaurer-Patenta z dne 11. 12. 1785. Ugotovitev obstoja te Linhartove družbe, dovoljene, ker se je s podpiranjem nove ljubljanske sirotišnice filantropsko udeleževala, je omogočila srečna okoliščina, da je prišel po osvoboditvi v NUK preko Federalnega zbirnega centra najpopolnejši primerek stare Laibacher Zeitung. Iz tega časnika, ki od Dimitza sem ni bil več v znanstveni evidenci, je bilo in bo še mogoče črpati dragoceno gradivo zlasti za lokalno zgodovino. Šele neokrnjen tekst poročila o prvi uprizoritvi Županove Micke je osvetlil razen tega pomembnega dogodka samega tudi obstanek in repertoar omenjene družine. Nadrobnejši študij uprizorjenih del bo gotovo prispeval še kaj novega.

Zveze med Družbo za kmetijstvo in koristne umetnosti v Ljubljani in Linhartom še niso bile v javnosti podrobneje osvetljene, ker je gradivo o tem prihranjeno za drugi zvezek. Linhart je postal član te družbe med leti 1782 in 1784 in to gotovo s posredovanjem v njej delujočih preroditeljev Kumerdeja in Zoisa. Ko je bilo treba zbirati gradivo za Poskus zgodovine, je ta družba dala Linhartu na voljo svoj upravni aparat, razen tega pa tudi podprla izdajo s prenumeracijo na večje število izvodov, kar je razvidno iz ohranjenih drobcev njenega prvotnega arhiva in iz nekaterih objav. Ukinitve družbe (1787), utemeljena z očitkom, da je prekoračila okvir svojih kompetenc, je kajpak zamajala finančni temelj Zgodovini. Omenjeno bodi tu še, da je Linhart napisal zgodovino te družbe, ki je iz nje črpal kasneje Bleiweis, rokopis pa je verjetno izgubljen. Nadalje je v tej zvezi omembe vredna reklamna objava v Laibacher Zeitung, ki je napovedala izid Poskusa. V njej je Linhart jasneje ko v delu samem označil načrt in izpovedal takole svoj prerodni credo: »Tisti narod, ki živi v južnem delu avstrijskega okrožja med Dravo in Jadranskim morjem, spada k velikemu, značilnemu ljudskemu deblu Slovanov, predstavlja pa po svojem jeziku in izvoru le eno in isto ljudsko vejo in ga le slučajno, čeprav zgodovinsko ne čisto natanko, dele v Kranjce in Vinde, pač zasluži svojo lastno zgodovino. Doslej so nam jo dajali le po kosih in raz-

treseno v analih dežel, ki v njih živi, nikakor pa v celotni povezanosti njihovih usodnih dogodivščin.« Besedilo je važno, ker tako odločne in jasne teze, da živi na tem ozemlju en sam narod, in antiteze med nacionalno zgodovino in zgodovino posameznih dežel doslej ne poznamo (Zwitter). Vrednost in pomen Linhartovega Poskusa, je v zadnjem času ocenil dr. Zwitter. Ta je že prej primerjal tiskano izdajo z rokopisom, edinim danes ohranjenim neposrednim dokumentom Linhartovega ustvarjalnega dela, in opozoril na nekatere značilne razlike med obema tekstoma. Gre za retuše kar izzivalnih formulacij, retuše, ki jih je avtorju vsilila cenzura. Kjer govori n. pr. Linhart o številčni moči Slovanov v Avstriji, stoje v rokopisu še besede, ki jih je cenzura črtala, in sicer: da bi moral naslednik Jožefa II., Leopold II., pri preurejanju države kot filozof na prestolu upoštevati dejstvo, da je Avstrija pravzaprav slovanska država, in iz njega izvajati politične zaključke, sam pa da hoče s svojim delom prispevati k razčiščenju pojmov. S tem je Linhart izpovedal mnogo več kakor Kopitar s svojo koncepcijo avstroslavizma. Tu ne gre le za kulturni program, marveč že za izrazito politično idejo, ki pa je cesarska Avstrija ni nikoli uresničila.

Govoreč o najnovejših pogledih na Linharta kot zgodovinarja, naj k svoji nekdanji domnevi o vzroku, zakaj je to delo ostalo fragment, češ da ga zaradi spremenjenih političnih razmer in povečanega cenzurnega pritiska ni kazalo nadaljevati, pristavim popravek, ki temelji na najdbi več ko sto doslej znanstveno neizrabljenih Zoisovih pisem. V enem teh, ki ni ne datirano in tudi ne vemo, na koga je bilo naslovljeno, stoji v prevodu tole: »Medtem je Ljubljana izgubila nekega drugega moža, s katerim je pokopan največji kranjski genij, sekretarja Linharta. Umrl je nenadoma za anevrizmo aorte, ki je narasla do debeline moške pesti, in so jo slednjič našli počeno. Z njim sem izgubil literarnega prijatelja in kritika, ki mi je bilo občevanje z njim edini oddih in veselje, ter gledam z žalostjo nedokončano delo Zgodovine Kranjske, od katere sta izšla le dva zvezka, tretji leži v osnutku, četrti pa z avtorjem pod zemljo.« Citirano mesto je podobno, toda popolnejše od tistega, ki ga poznamo iz pisma Vodniku (tik po 14. 7. 1795). Iz njega povzemamo, da je Linhart svoje delo vendarle nadaljeval in da ga je res prekinila samo smrt. Razen tega izvemo iz odlomka, da je Zois videl v Linhartu genialnega rojaka, koliko mu je pomenilo občevanje z njim, zlasti pa, da je bil vsaj proti koncu življenja kot literarni sobesednik in kritik bolj *on* Zoisu mentor, kakor pa, tako vsaj smo doslej trdili, narobe. Izraz »literarni prijatelj« morebiti tudi pove, da sta bila s Zoisom na istih prerodnih, ne pa tudi ideoloških pozicijah.

S te strani sta silno zanimivi dve njegovi spomenici, ki ju je napisal kot uradnik in ki se zdi, da preklicujeta vse, kar smo doslej v njegovem delu videli prerodnega, naprednega, revolucionarnega. To gradivo je za Apihom spravil v razvid VI. Schmidt. Tekst spomenice o obnovi nekdanjih pravic deželnih stanov iz l. 1791 bo res treba v marsičem še natančneje analizirati (Zwitter, Slodnjak). Vendar lahko povemo že zdaj vsaj o tisti točki, kjer je govora o šolstvu in ki nas s prerodnega stališča zanima, tole: Na prvi pogled zagovarja v njej Linhart odpravo elementarnega šolstva, četudi poudarja, da ima Kranjska poseben jezik in da je njeno ljudstvo posebnega izvora. Takšno stališče do edine poti, po kateri more prosveta prodirati med ljudstvo, je res popolnoma v nasprotju z osnovno tezo razsvetljenstva in tudi preroda. Vendar, če stvar pogledamo bliže, reč le ni taka. Linhart ugotavlja, da naša šola ni obrodila pričakovanega sadu, da je osovražena tako pri tistih, ki jo morajo vzdrževati,

kakor pri onih, ki jim je namenjena, da odteguje kmetom delovno silo, zato pa da prihajajo iz nje na pol šolani ljudje, ki so anarhični in destruktivni. Iz nadaljnega besedila pa takoj vidimo, da je to pravzaprav obsodba oblasti, ne pa šole. Ker vlada ne izvršuje svojih dolžnosti do učiteljskega proletariata — in to je učiteljstvo zaradi obupno slabih socialnih razmer v resnici bilo — pač ni mogoče pričakovati drugega, ko da učiteljstvo sicer tako potrebno institucijo le razkraja. Iz vloge govori torej le imperativ: dajte učiteljem spodobno eksistenco, potem šele pričakujte izboljšanje šolstva!

Kako je znal Linhart kot okrožni šolski nadzornik, na svojem delovnem področju sicer vpliven faktor, nasproti notranjeavstrijskemu guberniju pa le podrejen uradnik, zabrusiti nadrejenemu svoje mnenje, kaže še bolj drastično njegov odgovor iz l. 1788 na vprašanje, katere šolske knjige naj se prevedejo za naše trivialke. V uradnem listu, ki ga odlikuje ne le imeniten birokratski stil, pač pa tudi sijajna dialektika, se izraža takole:¹

»Visoki gubernij ima to, da bi uvedba nemščine pospešila širjenje šolstva, za nesporno stvar.

Vendar pa si okrožni urad dovoljuje pokorno pripomniti: prav za širjenje jezika² je treba najprej poskrbeti za šole, ker je razmerje med šolsko ustanovo in jezikom samo takšno kakor med sredstvom in namenom.

Nekemu ljudstvu vzeti jezik in mu dati drugega sploh ni zadeva posameznih predlogov in odredb; do tega more priti le ali z velikimi političnimi revolucijami ali pa z neopaznimi vplivi časa v dolgih stoletjih.

Gre torej pravzaprav za vprašanje: s kakšnimi pripomočki bi bilo že zdaj mogoče pripraviti šole za tisti zaželeni, toda — kakor kaže — še zelo oddaljeni čas, ko bo na Kranjskem podeželsko ljudstvo splošno uporabljalo nemščino? ...

Če bi bil namen šolstva edinole razširjati znanje, razsvetljevati um, požlahtnjevati srce in sploh oblikovati dobre, uporabne ljudi, potem bi bilo želeti, da se prevedejo brez izjeme vsi učbeniki,³ ker je naravno, da lažje zasajamo v dušo pojme in občutja z znanimi domačimi kakor pa z neznanimi ali na pol doumljenimi besedami in izrazi.⁴

Ker pa gre za to, da se ta namen poveže tudi z uvedbo nemščine, smo mnenja, da bi bilo koristno prevesti samo tiste učbenike, ki vsebujejo osnovo pouka in najnižje učne predmete ...»

V nadaljevanju Linhart kratkoma predlaga, naj dobe otroci slovenskih trivialk v roke le abecednik in prevod malega katekizma z vprašanji in odgovori.

Kaj je torej Linhart s to svojo vlogo povedal predpostavljanim?

Če jo beremo površno, zagovarja še večje osiromašenje našega takrat že tako dosti mizernega šolstva. Torej spet obupna negacija vseh razsvetljskih in prerodnih prizadevanj! Toda vzemimo v roke logiko in premislimo še enkrat!

Gre za dve izmed temeljnih tendenc jožefinskih reform: prvo — dvigniti ljudske množice — pri takratni trdni veri v omnipotenco vzgoje — iz nevednosti, mračnjaštva in posurovelosti in tako napraviti iz njih izobražene, pametne, omikane in s tem v vsakem pogledu koristne podanike — ter drugo —

¹ Navajam v prevodu.

² Mišljen je nemški jezik.

³ Ki so bili v rabi v takratni osnovni nemški šoli.

⁴ Zgleden povzetek temeljnih nauk takratnih najnaprednejših filozofov in pedagogov.

zaradi vse prepočasi funkcionirajočega državnega stroja čim hitreje doseči tudi pri nenemških narodih ne le znanje nemščine, marveč kar na kratko in malo germanizirati vse avstrijske Slované, ki že sami — brez Madžarov — predstavljajo v državi večino. Da je vlada hotela resnično s takó radikalno jezikovno politiko germanizirati neslovanske narode svoje države, sledi iz zgoraj citiranih popolnoma nedvoumnih Linhartovih besed: »Nekemu ljudstvu vzeti jezik in mu dati drugega...«

A zdaj še, kakšna bi bila pot do tega cilja? Spet dvojna: ali s sto- in stoletnim procesom, možnost, ki za tope birokrate spričo znane cesarjeve hlastavosti nikakor ni bila sprejemljiva, ali pa velika politična revolucija, možnost, ki njenega izida nikoli ne moreš naprej preračunati, kakor kažeta n. pr. angleški primer iz prejšnjega stoletja ali pa ameriški komaj dvanajst let nazaj. Kako je zlasti s to drugo možnostjo Linhart dregnil naravnost v sršenovo gnezdo, si lahko mislimo! Ali drugače izraženo: Linhart je s to spomenico, napisano na moč ostrim in mojstrskim peresom, pokazal notranjeavstrijskemu guberniju, ki je prejemal navodila naravnost iz cesarske pisarne, vso absurdnost takšnega obravnavanja šolskega in jezikovnega vprašanja na nemškem ozemlju. Za resničnega razsvetljenca in preroditelja Linharta je obstajala le tale alternativa: ali poštena državljanska vzgoja, v jezikovnem oziru pa status quo, ki je — če že hočete, spoštovani birokratski kolegi, slišati resnico v svojem jeziku — izraz božje volje ali pa delo narave in zgodovine; ali pa boste, če se nikakor ne morete s tem sprijazniti, po železnih zakonih logike dobili maso, ki bo v najboljšem primeru govorila nemško, a bo obstajala iz usmiljenja vrednih nevednežev, zasleplencev in divjakov.

Samo to in nič drugega ne vsebuje ta znameniti akt, ki stoji za njim ves Linhart, pa ne sam, marveč družba vseh naših preroditeljev in še nekaterih njenih simpatizerjev. Ta spomenica nam torej jasno kaže, da Linhart tudi kot odvisen uradnik še daleč ni bil samo številka med črednimi ljudmi, pač pa samostojno misleča in veliko razmišljujoča glava, poklicana kakor nalašč, da daje v kritičnih časih ton in smer našemu narodnemu razvoju. Iste njegove misli srečamo v Poskusu zgodovine, v obeh veseloigrah, pa tudi v nekaterih njegovih pismih, le da izražene v drugačnem jeziku in v drugi obliki.

Preostane mi še nekaj besed o Linhartovem leposlovnem delu. Ker obstoji le-to iz precej nemških tekstov, bi šla pravzaprav beseda germanistu. Linhart je obdelan v delu Nagl-Zeidler-Castle, Deutsch-österreichische Literaturgeschichte (1914) na moč klavrno, v mojih opombah pa je o tem že precej gradiva, zato naj se ustavim pri Blumen aus Krain, saj obstojijo med tem almanahom in sodobno slovensko literarno produkcijo tesne časovne zveze.

Za študij Linhartove pesniške ustvarjalnosti imamo lepo priložnost, če primerjamo njegov almanah s prav takrat izhajajočimi Pisanicami in če vzamemo kot tertium comparationis Wienerischer Musenalmanach iz 1776—81. Doslej se je vse do Slodnjaka ponavljala trditev, da je bil vzor Pisanicam dunajski almanah muz, sodba o razmerju med le-timi in Linhartovim nemškim Cvetjem s Kranjskega pa sploh še ni bila izrečena.

Da bi bile Pisanice podobne produktom dunajskih poetov, po starosti samih Linhartovih vrstnikov: Ratschkya, Blumauerja, Alxingerja, Prandstätterja, Leona in dr., je čisto brez osnove. Dunajski almanah je po stilu, motivih in oblikah varianta avstrijskega rokokoja in pa smeri, ki jo Nemci imenujejo Empfindsamkeit; nič nima skupnega s Sturm und Drang, s Klopstockom pa pravzaprav le tevtomanijo. Linhartovo Cvetje je vsemu temu prav tako kar

precej oddaljeno. Podobnost bi bila med njima le v zunanji obliki. V Linhartovih pesmih ni samo mnogo več resnobe, ampak tudi več stilne enotnosti, ki je v Pisanicah in Musenalmanachu že zato ne more biti, ker sta to delo več avtorjev, Linhartova knjiga pa je do malega vsa njegova.

Če hočemo primerjati Pisanice in Blumen aus Krain ter ugotoviti njuno kvaliteto, moramo uporabiti tudi kvantitativne kriterije. To pa zahteva dosti drobnega dela, kajti govoriti kar približno o množini, nas ne more privedi nikamor.

Kaj pokaže tedaj takšna primerjava med prvim slovenskim in Linhartovim pesniškim almanahom?

Trije tiskani in en rokopisni letnik Pisanic štejejo skupaj 59, medtem ko ima Cvetje, če odračunamo en dramatični in 4 prozne tekste, 42 pesmi, od katerih je Linhartovih 39. V Pisanicah je sodelovalo 8 večinoma s šifro podpisanih avtorjev s 14 prispevki: Vodnik (5), Dev (3), neugotovljeni avtor s šifro B. E., Edling, Mihelič, Naglič, Pohlin in Ritter (po 1). Nepodpisanih tekstov je 45, vsaj dva od teh sta gotovo Pohlinova, vse ostale pa pripisujejo Devu. To zadnje me ne prepričuje. Morebiti se bo kdaj le izkazalo, da je bil med pisaničarji tudi Japelj.

Od metrov se rabita v Pisanicah najčešče aleksandrinec (20-krat) in 4-stopni trohej (16), nato sledijo distih (4), 3-stopni daktil in amfibrah (po 2), slednjič še heksameter, sapfična kitica, 6- in 4-stopni jamb, 6-stopni trohej in verzi v kombinaciji različnih metrov (libreto). Precej istemu razmerju ustrezajo tudi oblike: dvostišja (15), tri- do desetvrstične kitice, med katerimi prevladujejo 4- (17) in 6-vrstične (18). Po zvrsteh je v Pisanicah največ epigramov (12), literarnih poslanic (10), dinastičnih hvalnic (8), prigriznic in poučnih povesti (oboje po 7), nato žanrske slike in živalske pripovedke (po 3), dve bi uvrstili med neosebne erotične pesmi, po enkrat pa so zastopani libreto, basen, obešenjaški kuplet, religiozna in učna pesem. Če vzamemo za kriterij slog, kolikor ga je vedno sploh mogoče točno opredeliti, dobimo tale rezultat: 24-krat je zastopan slog, ki bi se mu bolje prilegla oznaka racionalistični realizem ko psevdoklasicizem, potem Denisova manira, to je spoj baroka, ossianizma in Empfindsamkeit (15), italijanski barok ali morda boljši tērmin manierizem (12), nekaj precej bledih primerov predromantike (5) in slednjič rokoko (2). K posebnostim Pisanic štejemo v dveh primerih glasovno slikanje (posnemanje kovača, poštnega roga, siničjega petja, povelja, kadar ustavljamo konje) in poslovenjeno mitologijo (Belin, Hromak, Marljivka in modrice; Zvezdogledarna itd.). Nekatere pesmi, četudi mnogokrat pregostobesedne, stopajo z visokih koturnov akademske poezije in poskušajo govoriti na dušo ljudstvu. Za tiste pesmi, ki smo jih šteli k literarnim poslanicam, je značilna prerodna ideologija. Da je bil pisaničar Pohlin v osebnem stiku z Denisom, vemo od drugod, tu pa dokazuje zvezo prevod njegovega Der Zwist der Fürsten, še bolj pa, da je Denis sprejel iz Pisanic III Nagličev epigram Nečernost tega svejta v Dostavek uvodne razprave Gespräch von dem Werte der Reime, ki jo najdemo v petem zvezku razkošne izdaje Ossians und Sineds Lieder (iz 1784). Objava fungira kot zgled kranjskih heksametrov v imenitni družbi italijanskih, francoskih, madžarskih, španskih, angleških, holandskih, danskih, švedskih, čeških in poljskih. Denis, četudi je nekaj let služboval v Celovcu, gotovo ni znal prida slovensko, zato je nasedel Pohlinu, ki mu je precej polomljene distihe serviral za heksametre. Seveda bi bilo treba povedati o Pisanicah še kaj več, toda za našo rabo naj to zadostuje.

Kako pa je v tem pogledu z Blumen aus Krain?

Čeprav naredi zbirka v posameznostih vtis močne razgibanosti, je celota neprimerno enotnejša, preglednejša in bolj urejena, saj je nekako notranje ubrana, komponirana. V metričnem pogledu je najbolj pogosten 4-stopni jamb (8-krat, 2-krat z dodatnim notnim tekstom), nato heksameter (5), sapfična kitica, 5-stopni jamb in 4-stopni trohej (po 4), alkajska kitica in 3-stopni trohej (po 3), dalje asklepska, antičnim podobne kitice in 3-stopni jamb (po 2), posamič pa nekitična in posebno zgrajena simetrična tvorba. Zvrsti so zastopane nekako takole: najčešča je oda (10), erotična pesem in epigram (po 8), dve podobni in pa pesmi, ki sta težko opredeljivi, posamične so elegija, vložnica, satira, patriotična, religiozna in lirsko-epsko-satirična pesem; od pripovednih sta po 2 romanci in baladi. Dinastična je v Blumen aus Krain le Devova pesem v Edlingovem prevodu ter prav na koncu zbirke kratek odstavek v prozi, medtem ko je izšla ena takih pesmi posebej malo pred zbirko (An Joseph nach dem Tode Marien Theresiens). Po stilu bi spravil posamezne pesmi le v 3 predalčke, in sicer: 21 je izrazito viharških, 2 sta ossianski in 18 je rokokojskih. Mikalo bi me pokazati kak najizrazitejši primer Linhartove poezije, a ni časa. Zato samo nekaj posebnosti: bogastvo literarnih reminiscenc, dva literarna podvržka, lepi esej v biblijski prozi o koristnosti filozofije o naravi, prikupen rokokojski predgovor v prozi z domoljubnim poudarkom itd. Omeniti kaže še prepesnitve dveh slovenskih ljudskih pesmi, od katerih je tista o Pegamu in Lambergarju šolski zgled ossianizma, druga (Jasmin in njegova nevesta), samo po naslovu spominjajoča na pastoralno idiliko, pa je najbrž Linhartova kontaminacija dveh ljudskih pesmi različnih motivov. Da bi bila kaka neposredna zveza med Linhartom in uredništvom Pisanic, se mi ne zdi verjetno, čeprav najdemo v obeh zbirkah isti nemški Edlingov prevod (bolje prepesnitev) Devove Ljubezni Jožefa II., ki jo je Linhart dobil pač naravnost iz prevajalčevih rok. Zelo poučna je primerjava dveh variant iste pesmi, namreč prigodne poslanice Herbersteinu, iz katere bi videli, kako zelo je bil Linhart kot gimnazijec pod Denisovim vplivom, kasneje pa se je tega vpliva močno otresel.

Kaj izhaja iz te primerjave?

Pisanice gredo tako po duhu kakor po oblikah in slogu kar precej vstric z dunajsko denisovsko poezijo, ki pa že zaostaja za almanaško; Linhart je pustil že za sabo dunajske almanahovce in se tudi po kvaliteti kar lahko kosa z marsikaterim sturmunddrangovcem glede intenzitete doživljanja, domiselnosti in izraza. Tu imamo že kar lepe primere močne avtonomne poezije, medtem ko se pisaničarji klanjajo na desno in levo ali pa se plazijo po tleh utilitarizma. Vendar pa spet ne smemo biti Pisanicam krivični: to je šele začetek naše posvetne poezije z ozkim zornim kotom in neizbrušenim jezikom, medtem ko je Linhart hodil v pesniško šolo k najmodernejšim sodobnim vzornikom in vse drugače obvladal izrazni instrument. Vendar imajo tudi Pisanice marsikaj takega, kar nosi v sebi živo kal za nadaljnji razvoj. Pisanice so imele široko odprto pot strmo navzgor, Linharta pa je vključitev v slovensko prerodno gibanje vodila kot pesnika skoraj v molk, če ne štejemo sicer posrečenih vložnic v Matičku. Med prevajanjem Linhartovih pesmi za Zbrano delo v prozo je bilo ničkoliko težav, zato sem se vpraševal, kako bi mogel Linhart obleči svoja čustva in vizije, sorodna tistim nemških Originalgenijev, v opotekajoči se pisaniški jezik. V Pisanicah je n. pr. miselni prehod iz verza v verz (enjambe-ment) le dokaz nespretnosti in zadrege, pri Linhartu pa dinamike in ognja. Treba je bilo čakati več kot 20 let, da se nam je šele rodil genij, ki mu je slo-

venska beseda pela enako polno kakor nemška. Ker pa v Linhartu vendarle ni bilo tistega žara, ki ga more pri samoraslem geniju zadušiti le smrt, je tudi kot nemški pesnik utihnil. Zato pa je kot slovenski dramatik stopil popolnoma iz okvira naše takratne literarne produkcije tako zaradi estetske kakor ideološke svojevrstnosti v obeh komedijah (Slodnjak).

O Županovi Micki in Matičku ne kaže tu razpravljati kaj več, saj je bilo o tem že drugod vse bistveno povedano. Sodba o njunem razmerju do Richterja in Beaumarchaisove predloge, zlasti pa o njunem historičnem pomenu je izrečena in se skorajda ne bo več bistveno izpremenila. Vse kaže, da Linhart svojega Matička nikdar ni videl na odrskih deskah, čeprav so bile za to že pripravljene kompozicije pevskih vložnic. Nova pa je ugotovitev, da so Zoisovi fužinarji in plavžarji na Javorniku v zimskih večerih z užitkom poslušali Matička vsaj v recitirani obliki. Obe deli še danes potujeta po naših odrih in razveseljujeta gledalce, v tem pa je najboljši dokaz za njuno življenjsko silo in genialnost njunega očeta.

Franc Zdravcec

POGLEDI NA REALIZEM PRI SLOVENCIH MED VOJNAMA

II

Polarnost v slovenski književnosti in književni ideologiji v tridesetih letih dobro osvetljujeta naslednji misli: »...ali v naturalizem in materializem, ali v idealistično poglabitev snovi in vsebine. To je tisto veliko vprašanje« in »Zakaj bi si pravzaprav brisali oči pred življenjem, zakaj ne bi gledali življenja v vsej njegovi prokleti resničnosti.« Prvo je zapisal France Koblar 1935. leta, drugo pa Ivan Potrč v Kreflovi kmetiji. Realistična misel, kakor jo je izrazil Potrč, je v tem desetletju zmagala v književnosti kljub močnim idealističnim tokom. Zmagala ni samo zaradi notranjih umetnostnih vzrokov, n. pr. kot rešitev iz zagate ekspresionizma, marveč temelji njena zmaga v objektivnih pogojih, se pravi v splošnem duhovnem ozračju in sociologiji slovenske družbe.

Gospodarska kriza in kulturnopolitični pritisk države na slovensko ljudstvo v času diktature in po njej sta prisilila mladino, da je nadomestila prvino mistične romantike, za katero je izgoreval del prejšnje generacije, s praktičnim življenjskim realizmom. Ni se več bojevala za človeka, pisanega z veliko začetnico, marveč med drugim za nacionalne kulturne in izobrazbene ustanove — od pomurske gimnazije do univerzitetne knjižnice in medicinske fakultete v Ljubljani. Naša revialna publicistika je zahtevala več kritike in objektivne analize ne samo v vprašanih literature, marveč tudi kritiko in analizo splošno kulturnih, socialnih, gospodarskih in političnih razmer. Zahtevala je dinamično kritiko, se pravi takšno, ki bi gradila »zdrav občutek za razvoj in jasen nazor o novih oblikah življenja in dela«. V tem analitično-kritičnem razpoloženju je v socioloških študijah Fr. Žgeča in J. Kerenčiča zavela trpka življenjska stvarnost s slovenskega malokmečkega in viničarskega vzhoda, Vodopivec, Zupan, Vito Kraigher in drugi pa so opisovali bedo drugih proletarskih slojev. Vsa trideseta leta označuje nadalje močan porast materialistične filozofije in vpliv

marksistične družbene znanosti na politično, kulturno in književno snovanje v slovenski narodni skupnosti. Krepitev marksistične filozofije na slovenskih tleh je začela konec desetletja razdvajati tudi katoliško kulturniško skupino, ki je bila v dvajsetih letih še močno enotna.

Materialna in duhovna nasprotja v slovenski družbi in pritisk države na delovno ljudstvo so zaostriili tudi vprašanje književnikovega odnosa do človeka in družbene stvarnosti; silili so ga, da se s svojo besedo aktivno vključi v ljudski kolektiv in zavrže ves narcisoidni individualizem in kult umetnika-svečenika, ki je bil vsaj deloma v modi v dvajsetih letih. Družbena stiska je aktualizirala realizem povsod, tudi v književnosti, le da ga je tukaj aktualizirala različno.

Tako so se nekateri katoliški kritiki in ideologi močno zavzemali za to, da naj se književnost razcveta v duhu idealnega realizma. Želja po takem realizmu ni izvirala samo odtod, da bi spoštljivo ohranili tradicijo Mahničeve in Ušeničnikove estetike, marveč je temeljila tudi in predvsem na agrarističnem družbenopolitičnem nazoru, v politiki katoliškega konservativnega kroga med dvema vojnama.

Prekmurski lokalni politik Jožef Klekl je leta 1919 zapisal v svojem na-rečnem časopisu tole: »Hvala Bogi, niedna fabrika nam ne kviri zraka. Z polja živemo i prehranjamo tudi jezere druge.« V prvem stavku je izpovedal svoj strah pred fabrikjo, se pravi pred proletariatom, v drugem je idealiziral socialni položaj in družbeni pomen prekmurskega kmečkega sloja. Njegov strah pred fabrikjo in njegova idealizacija kmečkega doma označujeta bistvo tistega duha, ki napaja tekste starejše in nekega dela mlajše generacije slovenskih katoliških politikov, ideologov in nekaterih književnikov v naših dveh desetletjih. Poleg drugih sta zlasti Finžgar in Jože Pogačnik svarila pred rudnikom in fabrikjo in ju književno prikazovala kot kraj, od koder ne prihaja za slovenskega človeka v nravnem in duhovnem smislu nič dobrega (Strici, Sinje ozare). V luči idealnega realizma slovenska vas v literaturi ni smela zaživeti z vso svojo moralno, socialno in miselno vsebino. Pisec, ki je videl v kmetu steber slovenskega naroda, v agrarističnem programu pa narodno bodočnost, tak pisec se je ogibal dosledne realistične metode in brezobzirne analize družbenih razmer na vasi in jih po navadi zagladil z vzgojno in idealizirajočo idejo. Teorija idealnega realizma je torej ustrezala in se bratila s konservativnim agrarističnim političnim programom.

Že v dvajsetih letih so oklicali Finžgarjev realizem za tisti umetnostni sistem, ki odkriva vso notranjo zgradnjo slovenske vasi, opisuje njene tipične življenjske lastnosti. Da je Finžgar oblikoval tipično slovenske kmečke razmere, je trdil tudi Pregelj. Sredi tridesetih let je nekako zahteval, naj se vrneta v »naše kmetiško domačijstvo«, kakor imenuje književnost s kmečko tematiko, Finžgarjev »etični racionalizem in realizem«. Trdil je, da je ravno Finžgarjev realizem aktualen in pravi slovenski realizem »spričo tega kmetiškega materializma v nas, ki se zdi«, kakor pravi, »idejno tuje, iz Rusov presajena snovna in miselna motivnost, nikakor pa organsko zajeto in polno spoznano naše slovensko življenje.« Pregelj je s to formulacijo v prvi vrsti zavrnil Miška Kranjca in Antona Ingoliča, ki sta v romanih *Os življenja* in *Lukarji* s tematiko miselnih procesov in strasti ob agrarni reformi odkrila v slovenski vasi tudi socialistične klice, to, slovenskim konservativno-agrarističnim krogom nevarno prvino, ki jo je bilo treba obsoditi kot nekaj, kar *à priori* ne more imeti nobene zveze s slovenskim kmečkim ljudstvom. Še

ostreje je ocenil tedanje mlade realiste Jakob Šolar v brošuri Kaj je z našo ljudsko povestjo? leta 1939. Trdil je, da je njih povest sicer ljudska, se pravi kmečka po snovi in miselnih osnovah, »a vendar tako tuja čustvovanju in mišljenju naših ljudi.« Ti pisatelji niso povezani z ljudstvom »v živo čutečo celoto«, marveč samo zunanje, snovno. »Nekaterim našim pisateljem je postala kar nekakšna naslada,« pripoveduje dalje Šolar, »da razkrinkavajo resnične napake, zablude in strasti med ljudstvom, pa imaš ob tem občutek, da se s takimi razkrivanji ponašajo kakor lovec z masnim plenom. Tako pisanje žali, a ne zdravi, rajši kuži.« Mlade realiste sta branila pred to oceno Lino Legiša, zlasti pa Janko Glazer. Ta je že kot tretji v tem desetletju — prvi je bil Bratko Kreft v »Književnosti«, drugi Brnčič v Ljubljanskem Zvonu — naglasil, da je zlagane idile o življenju na vasi v slovenski književnosti dovolj in da je bil skrajni čas, to življenje oblikovati in o njem pripovedovati nezastrto, pokazati ga v njegovi pravi duhovni, nravni in socialni podobi, kakor so to delali napadeni realisti tega desetletja. Šolar je sicer hotel resnico, ni pa maral kritične analize in brezobzirnega opisa slovenskega kmečkega življenja. Glazer pa je menil: »Brez tega kritično analitičnega dela bi mu (slovenskemu pisatelju) bilo nemogoče, da v vprašanja, ki tvorijo problem našega življenja na kmetih, dobi pravi in nezastrt vpogled ter jim seže do osnov, da jih spozna v njihovi dejanski medsebojni povezanosti in vzročnosti ter najde podlago za pravilno in stvarno presojo.« Glazerjeva pripomba: Tudi za pisatelja idealistične smeri naj velja — dvigaj »resnično življenje v svet umetnosti«, kakor želi Šolar! — ta pripomba dobro označuje kompromise slovenskega idealnega realizma in njegovo premnogokrat idealizirano podobo kmečkega življenja.

Nekateri mlajši katoliški književniki, zlasti oni, ki so zrastle iz ekspresionizma, so hoteli v teoriji in književni praksi že imenovani duhovni oziroma metafizični realizem. Zdelo se jim je, da je Ivan Pregelj že izoblikoval veliko sintezo dveh »ostro začrtanih skrajnosti«, sintezo snovnosti in duha. Tine Debeljak je zapisal, da je Pregelj prekvasil tradicionalni realizem z duhovnostjo in začel razvoj, »v katerem slovenski realizem dobiva metafizično usodnost v svoje dno«. Kako so si predstavljali nastajanje novega v realizmu, pojasnjuje tudi tale enačba Franceta Vodnika: »Ekspresionizem je bila časovna oznaka nove umetnosti. V srednjem veku so temu rekli 'gotika', pred sto leti 'romantika' — danes bi mogli reči 'duhovni ali sintetični realizem'.« Med termini, s katerimi so poskušali formulirati poglobitno značilnost nove umetnostne smeri, sta dokaj pogostoma rabljena »sintetični realizem« in »nova stvarnost«.

Termin »sintetični realizem« vodi na eni strani k Františku Šaldi, na drugi h »kompaktnemu realizmu« Berdjajeva, soroden pa je tudi definiciji realizma, kakor jo je podal Izidor Cankar v Sistematiki stila. V literarni teoriji se je pojavil zato, ker so idealisti ostro ločili snovnost in duha in ju ocenjevali kot skrajnosti, ki se v književnosti izločujeta. Tako je n. pr. naturalizem veljal idealističnim ideologom kot samo-snovna književna vrsta, simbolizem in ekspresionizem pa kot samo-platonična, duhovna. Naposled pa je bila sinteza geslo mladokatoliške skupine sploh. Sinteza bi naj ne zajela samo umetnosti, marveč bi naj zgladila v filozofiji spor med materializmom in idealizmom s tako imenovanim spoznavnim realizmom, v narodnem življenju pa uravnotežila duhove na katoliški osnovi. Sintetični realizem se je tako spreminjal v čarobno formulo, ki bi naj razrešila krizo slovenske kulture in socialnih nasprotij in ki bi končno vrnila »človeka nazaj v prvotnost« oziroma v sintezo »to- in onostranstva«. Za začetnika take, metafizične sinteze na področju književnosti so šteli

Kocbeka. Kakor je opazil Jože Šilc, je prav Kocbek iskal »celoto človeške narave v lastni mladosti, pa tudi v obrednem in religioznem, kjer je ohranjen spomin na mladost človeštva«.

Poleg duhovnega in sintetičnega realizma se je uveljavil zlasti pojem »nova stvarnost«, kar je pač dobesedni prevod nemške »Neue Sachlichkeit«. Sklopi pojmov, kot so »nova stvarnost metafizičnega realizma«, »nova stvarnost ali duhovni realizem« itd., so hoteli povedati predvsem to, da se je ekspresionizem razvil v novo, nekakšno realistično fazo. Kot utemeljitelj »nove stvarnosti« na Slovenskem je zaslovel Edvard Kocbek s knjigo pesmi Zemlja. Pravilno pa je pripomnil Jože Šilc, da se je »nova stvarnost«, kakor so jo razumeli pri DS, programatično pojavila že v Kocbekovi prozi Luči na severu.

Okrog pojma »nova stvarnost« je v slovenski literarni kritiki nastal nesporazum. Informativni del književne publicistike je pravilno razlagal tako »novi realizem« kot »novo stvarnost«, tako pač, kakor so ju pojmovali v sodobnih evropskih literaturah. Nekateri so vedeli, da je nemška »Neue Sachlichkeit« v slikarstvu, kjer je nastala, in v književnosti odločno odklanjala ekspresionizem. Sodobna nemška literarna zgodovina označuje to smer kot »radikalno stvarnost«, radikalni in ekstremni realizem. V »Neue Sachlichkeit« vidijo zavestno negacijo ekspresionizma, streznjenje in deziluzijo nasproti nabrekliemu ekspresionističnemu patosu in čustvovanju. Tako sta jo opisala tudi Georg Lukacs in František Götze, taka se nam kaže v dramatikah, prozi in pesništvu. Zrasla je v nemški socialni krizi, uveljavila je aktualno reportažo, ki je večkrat prinesla tematiko kar z ulice in pomenila večinoma brezosebni, »berichtender Stil«. Stil te struje so začasno prevzeli tudi nekateri nemški proletarski pisatelji. Deloma zato, ker se stilno ni najbolje začela, zlasti pa zato, ker jo je v razvoju prestregla in zatrla nacistična kulturna reakcija, ta struja v Nemčiji ni doživela umetniškega razcveta. Glede na slovensko varianto »nove stvarnosti« je treba pripomniti zlasti to, da je »Neue Sachlichkeit« zrasla iz socialne stiske in iz protesta zoper moralno zlagano buržoazno predstavo sveta, ne pa iz nekega načelnega filozofskega pristanka na materialni svet, iz priznanja, da poleg duhovnega obstoji še materialni svet. Prav iz takega pristanka in priznanja pa je vsaj v teoriji obstajal smisel slovenske »nove stvarnosti«.

Ideološka podoba »nove stvarnosti«, kakor jo je razvil Kocbek, vsebuje posebno doživljanje in umevanje predmetnega, materialnega sveta. V prozi »Luči na severu« srečuje v predmetnem svetu dejavnost mitičnih sil. Takole pesni in pripoveduje: »Predmeti v sobi me nepremično gledajo... Vidim drevesa, kakor so od prijetnosti odprla oči in jih znova zaprla.« Dušo najde celo v dežniku. Sam izjavlja tudi, da odkriva »duhovno bistvo« predmetov. Kocbek opozarja torej na duhovne lastnosti predmetnega sveta in ne ravna kot pesnik, ki hoče s personifikacijo povečati nazornost svojih podob. Pesnik je odkril, da ni vezan samo na tako imenovani duhovni kolektiv ljudi, kakor je mislil religiozni ekspresionist, marveč da biva še v usodni povezanosti s predmeti. V njih je odkril stare »posvečene« oblike, z njimi se hoče harmonizirati. Česar ne more doseči v družbi, to najde v predmetnem svetu, in to je harmonija. Zato izjavlja med drugim: »Med predmeti hočem bivati, jih spremljati in z njimi iti v raj.« Pišoč o Chestertonovem romanu Večni človek, je Kocbek imenoval tako umevanje predmetnosti »magični aspekt resničnosti« in še »misteriozni aspekt«, umetnostni sistem, ki raste iz tega nazora, pa »mistični realizem«.

Kocbekova refleksivna poezija je nastajala že od leta 1932 pod vplivom personalistične in eksistencialistične filozofije. Ko je razlagal pojma »tesnoba«

in »napetost« v duhu krščanskega eksistencializma, je pesnik zapisal: »Svet je sklenjen in resničen okrog mene, v njegovo vezanost se svobodno usmerjam.« Ali ta vezanost je zanj velika človekova usoda, iz katere izvira vsa njegova tesnoba. Debeljak je to filozofsko prvinu dobro opazil v Kocbekovi poeziji, ko je zapisal: »Realnost in usodnost, to je šele prava realnost vsake stvari, ki jo Kocbek dojema s čudovitimi čuti v vsej polnosti.«

Vsa ta in taka »nova stvarnost« niti teoretično niti praktično nima ničesar skupnega z nemško »Neue Sachlichkeit«. Kot pesnik je Kocbek sicer bliže zemlji in predmetnosti kakor nekateri ekspresionisti v dvajsetih letih. Toda ta zemlja je odeta z mistično in mitično meglo. Iz podobnega naziranja o materialnem, predmetnem svetu je deloma zrasla tudi pesem Severina Šalija in lirsko-predmetna proza Emilijana Cevca.

Tako »nova stvarnost« je del literarne kritike tolmačil kot realizem. Za ta »realizem«, ki ni bil realizem, pa so se nabrali med drugim naslednji termini: »nova stvarnost«, »poduhovljena stvarnost«, »nova stvarnost idealistične smeri«, »nova resničnost«, »nova stvarnost ali duhovni realizem«, »nova stvarnost metafizičnega realizma«, »idealistični ali etični realizem«, »duhovni realizem«, »metafizični realizem«, »novi, metafizični realizem«, »novi, kozmični realizem«, »novi, idealistični realizem«, »mistični realizem«, »sintetični realizem« in končno »duhovno-realistična umetnost« in »nova metafizično-realistična umetnost«. Ta mešanica terminov okrog »nove stvarnosti« kaže pravzaprav samo to, kakšna negotovost je zavladala v tridesetih letih v katoliški literarni kritiki glede umetniške vrste realizem. Razvidno pa je tudi to, da je idealistična nova stvarnost imela premalo književnega gradiva, da bi se lahko literarno-teoretično jasno izoblikovala.

Sodbi te kritike, da je Kocbekova zbirka Zemlja realistična lirika, se je odločno uprl Ivo Brnčič. Da je te vrste lirika dobila »vzdevek realizma«, je služilo Brnčiču samo »kot dokaz, v kakšni meri se v naših nezdravih, nejasnih kulturnih razmerah maličijo pojmi in mešajo merila, kako je del naše kritike prav temeljno napako naše literature, namreč strah in beg pred stvarnostjo uzakonil in jo povzdignil v vrlino in odliko.« Brnčič je povsem pravilno trdil, da gre v tej liriki v bistvu še vedno za »isti odnos do realnega sveta« in za isto idejno pozicijo kot v religioznem in kozmičnem ekspresionizmu. Nikakor ne more biti realistična taka poezija, je nadalje pisal Brnčič, ki je odtrgana od »vitalnih problemov dandanašnjega človeštva... Pravi realizem išče probleme dejanskega človeka, Kocbek pred njimi beži... Njegov 'realizem' se izživlja edinole na vnanji prirodi in vaški pokrajini, tu pa tam bežno na človeški podobi kot vizualnem objektu.« Točna je zlasti tale Brnčičeva sodba: »S Kocbekom se torej naša katoliška lirika ni povrnila v stvarnost, temveč kvečjemu v predmetnost.« Tudi ta predmetni premik v slovenski liriki je dobro označil z besedami »misticizem z nekaterimi podobami iz objektivnejšega predmetnega sveta.« Podobno je navajal zlorabo termina realizem za to liriko in jo ocenil kot samo na videz realistično Bogomil Fatur.

Poezija Boža Voduška v knjigi Odčarani svet se seveda močno razlikuje od opisane »nove stvarnosti«; na to je pred vojno rahlo opozoril že France Vodnik. Po svoji ironični prvini, s katero ruši malomeščansko predstavo in zagatnost življenja in izpoveduje svojo muko, spada ta poezija v bližino nemške Neue Sachlichkeit, ki je razvila ostro ironijo in sarkazem. Voduškova poezija tudi ni nastajala iz dvojice človek-predmetnost, marveč iz dvojice človek-družba, ali kakor pravi Ziherrl: »Ta poezija se včasih močno približa resničnosti

meščanskega sveta (in *samo* tej resničnosti) ter v njem poteptane pesnikove osebnosti.« S tega stališča jo je Ziherl tudi pravilno analiziral kot poezijo dejanske »nove stvarnosti«.

Idealni realizem in nova stvarnost sta se umikala pred silo resničnosti slovenskega ljudskega kolektiva in njegovih problemov, sodelavci Književnosti, Sodobnosti in Ljubljanskega Zvona pa so se tej sili ustvarjalno podrejali. Pri tej aktualizaciji pripada reviji Književnosti še posebno mesto. Naj se umetnik kar najbolj vključi v družbeno stvarnost in naj realistično oblikuje človeka tudi z vidika te stvarnosti, je zahtevala zlasti trojica sodelavcev: Bratko Kreft, Dušan Kermavner in Boris Kidrič. Literarna kritika v reviji pa kaže, da se proti subjektivistični in estetični izolaciji umetnika niso borili nič bolj, kakor proti plehkemu proletkultu. Vsi trije so naglašali važnost vsebine v književni umetnosti, kar pač ustreza načelu o aktivni družbeni vključenosti umetnika. Ali pri tem se nikjer ni pojavila vulgarna misel o nevažnosti oblike v umetniškem delu, kar je n. pr. deloma značilno za estetiko proletkulta v krščansko-socialistični mladinski reviji »Ogenj«. Kvalitetno obliko, stilnost umetnine in realistično ustvarjalno metodo so postavljali kot osnovo proletarske književnosti. Tudi se niso borili za statični mikrorealizem, ampak za dinamični makrorealizem, tedaj za to, da je treba človeka oblikovati z vidika širših družbenih procesov, s stališča njihovega trenutnega stanja in njihove razvojne perspektive. Takšen pogled na realistično ustvarjalno metodo pa je dialektično-materialističen. »Tako realistično in če hočete dialektično-materialistično literarno prikazovanje razmer,« je pisal Kreft, je »daleč od romantično-idealističnega poveljčevanja zaostalega in reakcionarnega okolja in razmer, kakor to delajo nekateri kmečki pisatelji sodobne literature, ki pozabljajo, da je meščansko kmečki gospodarski sistem razvojno danes daleko nazadnjaški in zato že ovira v progresivnem razvoju.« Tudi Kidrič je poskušal definirati novo v realizmu, pišeč: »Toda ne mehanično nizanje zunanjih dejstev in idealistična razlaga razvoja, kar je oboje pglavitna značilnost meščanskega realizma, temveč realno podajanje na višji stopnji, to se pravi podajanje stvarnosti z odkrivanjem njenih vsestranskih odnosov, razvojnih tendenc in perspektive v bodočnost.« Kidrič ni povsem točno opisal lastnosti tako imenovanega meščanskega realizma, jasna pa je misel o tem, v kakšnih zvezah in kakšni perspektivi naj oblikuje človeka novi realizem. Ob tej perspektivi v bodočnost očitno ni šlo za to, da bi obstoječo kritično družbeno resničnost merili ob velikih vizijah bodočnosti, marveč za to, da se odkriva in upošteva tisto, kar je v družbi novo, mlado in progresivno. Misel o novi prvini v realizmu se je tako le deloma in z važnim pridržkom približala Gorkega formulaciji socialističnega realizma: ohranila si je kritičnost kot neizogibno prvino realizma in s tem izključevala pravico do idealiziranja. Pogled na realizem pri sodelavcih Književnosti, med katere sta spadala za naše vprašanje važna Ivo Brnčič in Juš Kozak, se kaže posredno tudi iz prevoda Lukacseve študije »Marks in Engels o vprašanjih dramaturgije«. Ta študija, ki je mogla znatno poglobljati pojmovanje realizma med našimi književniki in literarnimi kritiki, naglašuje, da gledajo marksisti na realizem kot na tisto umetnostno vrsto, ki oblikuje resničnost človeka, družbe in narave v njenih bistvenih trenutjih. Njim realizem ne pomeni vrste, ki priznava nebistveno, slučajno, površinsko, skratka, nekaj, kar ne kaže razumevanja za celoto. Še posebej je ta študija opozorila na spoznavno-estetsko kategorijo pravičnega in nepravičnega umetniškega upodabljanja resničnosti kot na važno vprašanje realizma.

Bratko Kreft je nasproti idealistični estetiki odločno spregovoril še o naturalizmu, in sicer ob petdesetletnici Zolajevega *Germinala*. Njegova ugotovitev: »Naturalizmu v umetnosti se godi kakor materializmu v filozofiji. Oba poskušajo nasprotniki prikazati v spačeni, neresnični podobi... potvorili so prvotni pojem naturalizma in materializma. Naturalizem ocenjujejo po potvarjalcih naturalizma, pornografih...« je veljala v precejšnji meri tudi za tedajni slovenski odnos do naturalizma, se pravi zlasti za del katoliške literarne kritike. V slovenski kulturni provinci so dejansko izenačevali materialistični nazor s plitvo, promeščansko govekarjansko varianto naturalizma. Kako daleč je šlo za izenačevanje in kako so naturalizem in filozofski materializem radirali iz sveta umetnosti, dokazuje trditev, da načelo, po katerem je človeška zavest »produkt gospodarskih razmer in materialnih zakonov«, uvaja v književnost običajno »naturalistično obnovo«.

V reviji *Književnost* se je teorija realizma tesno povezala s filozofijo dialektičnega in zgodovinskega materializma. Odtod je preskočila iskra tudi na nekatere pisce, ki niso izpovedovali marksističnega nazora.

Poglavitni sodelavci LZ so bili v tem desetletju tvorci in teoretični glasniki realistične književnosti. Da se morata nova proza in dramatika otresti abstraktne, subjektivistične problematike in abstraktnega stila, »se tesneje okleniti življenja samega« oziroma se »osloniti na resnični študij življenja in človeka«, sta zahtevala urednika te revije Anton Ocvirk in Juš Kozak. Medtem ko je Ocvirk zavrnil Pregljev metafizični realizem, pa je Juš Kozak menil, da se mora socialni umetnik oborožiti »z znanjem in poznanjem človeka in družbe«, hkrati pa je kot prvi v LZ povezal zagovor realistične umetnosti s historičnim materializmom.

Najpomembnejši glasnik realizma pri LZ pa je bil Ivo Brnčič. Potem ko je zavrnil novo stvarnost oziroma metafizični realizem, je še istega leta (1935) ob analizi proze Miška Kranjca določeneje izpovedal svoj umetnostni nazor. Poglavitno, kar je Brnčič zahteval od književne umetnosti, je zvestoba objektivni resnici življenjskega dogajanja in tipičnost tega dogajanja, združena z objektivnostjo pesnikovega lastnega čustva in misli. »Slehera velika umetnost,« pravi Brnčič, »mora biti neoporečna tudi z vidika objektivne — družbene — realnosti...« Ta umetnostni nazor, ki je iz njega pognalo tudi osrednje načelo Brnčičeve literarne kritike, se ujema z estetiko realizma. Zato z vso pravico zaključuje Mitja Mejak: »Vsa Brnčičeva esejistika in kritika pozna en sam refren: zahtevo po socialno in psihološko utemeljenem, umetniško polnokrvnem realizmu, ki bo odseval stvarne družbene in človeške odnose, kritično razkrajal njihovo nezdravo tkivo ter pozitivno osveščal zavest slovenskega človeka v smislu borbe za nove družbene odnose in praktičnega, neiluzornega humanizma.«

Ne brez ozira na Brnčiča je Vladimir Pavšič videl v psihologiji »glavno sredstvo realistične literarne metode«. O realistični književnosti je prav tako menil, da je njen poglavitni cilj »dokopati se do čim resničnejše podobe človeške psihe in človeške družbe«. Od slovenskega realizma je zahteval, »naj vendar že poseže brez rokavic, z golo roko v naše življenje«. Zasnovo in prve uspehe takega realizma je našel v prozi Miška Kranjca, Kosmača, Ingoliča in Kalana in v dramatici Bratka Krefta, Jožeta Kranjca in Brnčiča. V študiji *Pogled na povojno slovensko dramatik* je poskušal razložiti klavnost naše realistične literature preteklega stoletja z idejno kompromisarskim slovenskim liberalizmom, ki mu je manjkala smisel za neposredno realnost. Tako je torej kva-

liteto umetnostne vrste realizem poskušal povezati z družbenopolitičnim realizmom, z močjo demokratičnih tendenc v družbi. V tem duhu je povezal usodo »novega, prerojenega, socialnega realizma«, kot pravi, z »življenjsko silo naših progresivnih političnih gibanj« v tridesetih letih.

V reviji Sodobnost, ki je po letu 1935 vedno bolj prevzemala kulturno-politično vlogo revije Književnost, je sprva zlasti Ferdo Kozak oznanjal potrebo po »resnični, polnokrvni podobi življenja« v književnosti, po »pravem slovenskem realizmu«, ki bi naj ne zajel samo umetnosti, marveč vsa vprašanja slovenskega kolektiva.

Edino načelno študijo o realizmu v slovenski estetsko-teoretični publicistiki med vojnama je priobčil Boris Ziherl v Sodobnosti 1941. Zasnovana je v duhu, kakor so realizem razumeli v reviji Književnost. Ziherl je med drugim razložil značilnosti novega realizma, njegov izvor in pomen. Novi realizem po njegovem mnenju lahko poraja samo nova družbena zavest, zavest namreč, da se alienacija postopoma odpravlja. Poglavitna značilnost novega realizma je namreč v tem, da kritičnost, s katero opisuje posledice družbenega odtujevanja človeka od človeka in od samega sebe, povezuje z odkrivanjem novih, nastajajočih tvornih sil v družbi, ki porajajo tiste oblike in odnose, ki odtujevanje zmanjšujejo in odpravljajo. »Moment zavestnega, usmerjenega na preobrazbo starega sveta« je po Ziherlu torej važna sestavina novega realizma. V tem, da izločuje socialni individualizem iz človeškega bitja in oblikuje novo osebnost, pa je njegovo humanistično bistvo in pomen. Za pristnega novega realista je Ziherl štel Maksima Gorkega.

Sredi tridesetih let je prodril v našo publicistiko tudi termin socialistični realizem. Toda stalinska idealistična interpretacija socialističnega realizma, s katero se izloča iz območja realistične književnosti kritična analiza življenjskih pojavov, namesto nje pa nastopi idealizirani, akademski junak, pri nas v teoriji realizma ni zarezala tačas nobenega škodljivega sledu. Kritičnost so poleg sodobne proze in dramatike, pa tudi dela pesništva, torej književnega položaja samega, ohranjala v naši teoriji novega realizma zlasti družbena protislovja v Sloveniji, sproletariziranost večjega dela našega naroda. Družbena situacija je torej esteta brez idealističnih predsodkov odvrčala od poti, kjer bi začel zagovarjati nekritični idealni oziroma idealistični kvasirealizem.

Zaključki:

S tem je navedeno vse važnejše kritično in esejistično gradivo in vsi važnejši termini, ki se nanašajo na realizem pri Slovencih med vojnama. To gradivo in ono, ki ga zaradi omejenega prostora tukaj ni bilo mogoče navesti, zahteva seveda izčrpne analize. Ko bo ta pred nami, bo vsekakor vsebovala tudi naslednje zaključke.

V pogledih na realizem pri Slovencih med vojnama razlikujemo:

1. aktualizacijo realizma kot umetnostne vrste;
2. sodbe in definicije estetskih lastnosti realizma.

V dvajsetih letih so Slovenci realizem razmeroma bolj razlagali, kakor pa ga aktualizirali, o njem so pisali bolj s pozicije obrambe, kakor s pozicije zmagovite književne struje. O realizmu so pisali največ tudi na osnovi tuje literature. V tridesetih letih lahko govorimo o intenzivni aktualizaciji realizma. Od kod ta pojav? Deloma izvira iz prenasíčenosti in naveličanosti nad subjektivizmom in samoduhovnostjo precejšnjega dela literature v dvajsetih letih. Še bolj pa so realizem narekovala socialna protislovja v slovenski družbi; narekovala so kritično analizo in v družbenem smislu bolj zavzeto izpoved knji-

ževnika kakor v prejšnjem desetletju. Trdneje so se izoblikovali trije pogledi na realizem, za njimi pa so stale različne družbene in svetovnonazorske skupine.

Tradicionalna katoliška estetika se je bojevala za »idealni realizem« in se ujemala s konservativnim agrarističnim družbenopolitičnim programom. Ta »realizem« je ostal brez vidnejših umetniških rezultatov in se je umikal iz slovenske književnosti vzporedno s pojemanjem pisateljske moči Frana Finžgarja. V revoluciji so pogoji za slovensko kmečko idealizacijsko književnost dokončno odmrli. Po tem, kaj so hoteli povedati s termini »nova stvarnost« ali »metafizični realizem« in »socialni« ali »novi realizem«, so se literarni kritiki in esteti razdelili v dve smeri. Prva je poskušala izvesti spremembo v književnosti v korist navideznega realizma tako, da je v bistvu vztrajala pri izhodiščih ekspresionističnega umetnostnega sistema, z enim samim razločkom: da je književni umetnosti bolj odprla predmetni svet, kakor pa tisti ekspresionizem, ki se je zapiral v duhovnost. Pesnik te smeri se je poskušal spraviti in pomiriti z objektivno resničnostjo v mejah predmetnosti in kozmosa, izogibal pa se je analize družbene stvarnosti. Zato lahko imenujemo njegov metafizični realizem tudi pasivna romantika, ki spreminja socialno eksistenco človeka v kozmično eksistenco in ki jo bolj zanima človek v predmetnem svetu, kakor pa človek v zakonitostih družbe. Ta smer pa družbeno nazorsko vendarle ni bila indiferentna; sprejela je ideje krščanskega socializma, zlasti pa personalizma. Druga skupina je zahtevala realizem kot nazor in stil, kakor so ga dotlej izkazovala najpomembnejša realistična književna dela. Poleg kritične analize kot bistvene značilnosti realizma so marksisti postavili še zahtevo, da naj novi realizem odkriva še zasnovo nastajajočega, novega v človeku in družbi. Oblikuje naj odtujitev, hkrati pa tudi vračanje človeka k sebi in sočloveku — naj torej pravilno ustvarja iz vse resničnosti sodobnega življenja. S spoznavno-estetsko kategorijo pravilnega in nepravilnega umetniškega upodabljanja resničnosti je dobila smrten udarec vsa plehka tendenčnost v sicer maloštevilni slovenski proletkultovski književnosti. Prav tako tudi tista književnost, ki je nastajala v duhu »idealnega realizma«. Tudi slovenski idealistični esteti se je mogel prepričati, da materialistično pojmovani realizem ni dajal potuhe površnosti, zunanosti in telesnosti, kakor so to stalno očitali, marveč da je zahteval »miselnost neoporečno in čustveno reprodukcijo pravilno spoznanih bistvenih dejstev« iz individualnega življenja posameznika in iz njegovega družbenega bivanja.

Sredi dvajsetih let je postavil J. Vidmar umetnostne vrste, tedaj tudi realizem kot zgolj oblikovno vprašanje, kot oblikovno metodo. I. Prijatelj pa je upošteval še drugo določilo realizma, njegovo vsebinsko komponento, ki razodeva odnos umetnine do človeka, družbe in narave. Aktualizacija treh tipov realizma v tridesetih letih dokazuje, da kritikom in piscem ni šlo samo za ustvarjalne metode, marveč za stopnje in oblike individualne in družbene oziroma predmetne resničnosti v umetnini. Realizem seveda ni samo odnos in nazor, marveč je tudi stil, ne samo kritično stališče, marveč tudi priznavanje določenih metod in izraznih sredstev. Kakor je pa bil ekspresionizem dvajsetih let celovit pogled na življenje, človeka, družbo in svet, tako je bil tudi realizem tridesetih let celovit miselni in doživljajski sistem pri posameznikih in v celotni struji. Isto velja za klasicizem, barok, rokoko, romantiko, simbolizem, surrealizem, za metafizični realizem. Zatorej lahko s polno upravičenostjo govorimo o realistični miselnosti v umetnini in ne samo o realistični oblikovni metodi in lahko sklenemo, da umetnostne vrste niso samo načini oblikovanja.

Kolikor so pisali med vojnama o realizmu kot o hipnozi vnanje, površne stvarnosti, ki si je vklenila pisatelja-realista, je šlo pač ali za globoko nerazumevanje realistične umetnosti ali pa za neodgovorno, tendenčno izenačevanje realizma z govekarjanskim naturalizmom. O odnosu med estetiko in filozofijo v teh dveh desetletjih pa lahko rečemo tole: Kakor je idealistična filozofija, ki je v dvajsetih letih prevladovala v slovenskem kulturnem prostoru, podpirala idealistično estetiko, del ekspresionizma, kasneje pa še novo stvarnost metafizičnega realizma, tako je v tridesetih letih marksistična filozofija krepila in poglobljala estetiko realizma.

Gradivo: (razporejeno po istem načelu, kot pri prvem poglavju) France Koblar, Miško Kranjec — Pesem ceste, DS 1935; Ivan Potrč, Kreflova kmetija; Ferdo Kozak, Več kritike, Sd 1934; Božo Vodušek, Kult umetnika, Sd 1934; Rudi Čačinovič, Postanek in razvoj kapitalizma v Prekmurju, Svet ob Muri 1957; Anton Vodnik, Fran Saleški Finžgar — Strici, DS 1928; Ivan Pregelj, Fran Seliški Finžgar — Zbrani spisi VIII, DS 1936; Jakob Šolar, Kaj je z našo ljudsko povestjo, Celje 1939; Lino Legiša, Jakob Šolar — Kaj je z našo ljudsko povestjo, Dejanje 1939; Janko Glazer, O naši ljudski povesti, Obzorja 1939; Tine Debeljak, Ivan Pregelj, DS 1933; France Vodnik, Ivan Dornik — Brez oči, DS 1931; Herman Lešanc, Stvarnost in zavest, DS 1940; Jože Šilc, Od racionalizma k iracionalizmu, DS 1935; Edvard Kocbek, Luči na severu, DS 1932; Mirko Javornik, O strujah v sodobni literaturi, MP 1929-30; Isti, Vorstoss — Prosa der Ungedruckten, DS 1931; Isti, Malo o najnovejši nemški prozi, MP 1929-30; Božidar Borko, František Götze — Obraz stoletja, LZ 1930; Isti, Upor proti razumu, LZ 1933; »Die Weltliteratur« pod gesli Erich Kästner, Robert Neumann, Ferdinand Bruckner, Alfred Döblin in drugo; Georg Lukacs, Skizze einer Geschichte der neueren deutschen Literatur, Berlin 1955; František Götze, Tvař století, Praha 1930; Edvard Kocbek, Chestertonov Večni človek, DS 1932; Isti, Krogi navznoter, DS 1934; Tine Debeljak, Sodobna slovenska lirika, DS 1934; Severin Šali, Slap tišine, Ljubljana 1940; Emilijan Cevc, Preproste stvari, Ljubljana 1944; France Vodnik, Obrazi novega rodu III — Edvard Kocbek, DS 1935; Ivo Brnčič, Razgledi v liriki, LZ 1935; Bogomil Fatur, O sodobni slovenski liriki, Sd 1936; France Vodnik, Obrazi novega rodu — Božo Vodušek, Dejanje 1940; Boris Zihnerl (A. Poljanec), Poet razočaranja, Sd 1941; Bratko Kreft, Ob Detonijevi mapi, Književnost 1934; Isti, Mile Klopčič — Preproste pesmi, Književnost 1935; Isti, Ob dveh razstavah, Književnost 1934; Dušan Kermavner (Peter Lem), Ludvik Mrzel in socialna književnost, Književnost 1933; I. B., Knjige »Cankarjeve družbe« za leto 1934, Književnost 1934; Boris Kidrič (France Sever), Tone Čufar — Polom, Književnost 1935; Georg Lukacs, Marx in Engels o vprašanjih dramaturgije, Književnost 1935; Bratko Kreft, Literarne beležke (Ob petdesetletnici »Germinala«), Književnost 1935; France Vodnik, K novi stvarnosti, Dejanje 1938. Anton Ocvirk, Razgovor z Jušem Kozakom, LZ 1934; Isti, Uvodne misli, LZ 1934; Isti, Literarni zapiski, LZ 1935; Juš Kozak, Načrt za uvodnik, LZ 1936; Ivo Brnčič, Razgledi v prozi, LZ 1935; Mitja Mejak, Zapisek o Ivu Brnčiču, Generacija pred zaprtimi vrati, Ljubljana 1954, 410; Vladimir Pavšič, Ivo Brnčič — Med štirimi stenami; LZ 1937; Isti, Pogled na povojno slovensko dramo, LZ 1939/263—268; Jean Fréville-D. Javer, Marksizem in literatura, LZ 1940; B. W. — D. Javer, Marx in Engels o realizmu v umetnosti, LZ 1940; Ferdo Kozak, Novoletno pismo, Sd 1936; Boris Zihnerl (A. Poljanec), O realizmu v literaturi, Sd 1941.

Mirko Rupel

NOVEJŠE RAZISKAVE STAREJŠEGA SLOVENSKEGA SLOVSTVA

Na kratko bi rad informiral o raziskovanjih po osvoboditvi, ki si tičejo dobe zapiskov, reformacije in protireformacije, in hkrati pokazal na naloge, ki čakajo slaviste za osvetlitev teh dob.

Pregledna in pomožna dela

1. Med dela, ki zaobjemajo vsa tri našeta razdobja, gredo najprej slovenske zgodovine. Ker so splošno znane, naj jih samo naštejemo: M. B(oršnik), *Pregled slovenskega slovstva* 1948; *St. Janež*, Slovenska književnost, Maribor 1953¹ in 1957²; *Zgodovina slovenskega slovstva*, 1956; A. Slodnjak, *Geschichte der slowenischen Literatur*, Berlin 1958.

2. S pridom bo segel slavist po zgodovinskih delih, kakor so: B. Grafenauer, *Zgodovina slovenskega naroda I—III*, 1954—56; M. Kos, *Zgodovina Slovencev* 1955, *Zgodovina narodov Jugoslavije I—II*, 1953—1959; E. Kardelj, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* 1957².

3. Med bibliografskimi pomočki vzbujajo Boršnikove bibliografski pregled slovenskega slovstva 1955 skomine po popolni bibliografiji. Imamo jo sicer v *Slovenski bibliografiji*, ki jo izdaja Narodna in univerzitetna knjižnica, vendar samo za vsako leto posebej in šele od 1951 dalje. Slovenska književnost in njena zgodovina od konca 18. stoletja do 1945 je upošteta v velikem delu Leksikografskega zavoda *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*.

Prepočasi izhaja *Slovenski biografski leksikon* (7. zv. 1949, 8. zv. 1952, 9. zv. 1960 z zadnjim geslom »Schmid«). Matica Srpska pripravlja *Biografski i bibliografski leksikon književnosti naroda Jugoslavije*.

Med najnujnejše naloge štejem retrospektivno bibliografijo slovenskih tiskov in rokopisov.

Doba zapiskov

Izmed starocerkvenoslovanskih študij kaže tu navesti tiste, ki imajo kakšno zvezo z začetki našega slovstva. Tako je F. Grivec 1951 drugič izdal *Žitja Konstantina in Metodija* in tu spregovoril tudi o brižinskih spomenikih; drugi spomenik veže s starocerkvenoslovanskim pismenstvom in Ramovševih razlag sploh ne omenja. V svojem zadnjem delu *Konstantin und Method, Lehrer der Slaven*, Wiesbaden 1960, sicer ni šel mimo njih, vendar jih odklanja, in tokrat še dokaj vljudno. Grivec je napisal še več razprav, povečini v tujih glasilih, v naš pregled pa sodijo le *Freisingensia* (SR 1950, 1951, 1955). O naših prvih spomenikih je spregovoril še A. Bajec, ocenjujoč v SR 1949 Isačenkovo razpravo *Jazyk a původ frizinských pamiatok*, ter branil njih slovenstvo. Pomembna novost so raziskovanja I. Grafenauerja o rateškem (celovškem) rokopisu v Jeziku in slovstvu 1955-56 in v Razpravah 2. razr. SAZU III, 1958. Pokazal je, da je rokopis nastal že ok. 1370 in ne šele v začetku 15. stoletja; teksti sami so po nastanku seveda starejši. Za presojo kulturne ravni na Slovenskem v 15. stoletju je važno veliko delo: A. Gspan — J. Badalič, *Inkunabule v Sloveniji* 1957. Sem gre tudi *Petretova* razprava *Srednjovekovna pismenost u Sloveniji v Zborniku radova Filozofskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu III* 1955. Zgodovinar M. Miklavčič se je spet lotil vprašanja o avtohtonosti glagolice na Slovenskem (*Glagolica med Slovenci, Nova pota* 1959); kljub omembi številnega gradiva ni prepričljiv in zadnjo besedo bodo imeli slavisti.

Za to dobo potrebujemo čimprej kritično izdajo vseh ohranjenih starih tekstov.

Reformacija

1. Raziskovanje naše reformacijske književnosti do naših dni ni bilo lahko, ker so tiskani slovenski reformatorjevi raztreseni po vsej Evropi. Danes pa so vsi na voljo v Narodni in univerzitetni knjižnici, bodisi v izvirnikih, bodisi

v fotografskih posnetkih. Koristne so faksimilne izdaje, ki jih je izdala Cankarjeva založba; vendar so, kakor kaže izbor, namenjene bolj knjigoljubcem kakor literarnim zgodovinarjem. To so Trubarjev Abecedarium 1555, Ta slovenski kolendar 1557 in Ta prvi psalm ž nega trijemi izlagami 1579 — vse izšlo 1957 in 1959. M. Mirković je v monografiji Matija Vlačić Ilirik (Zagreb 1960) objavil fotografije Razgovaranja 1555 in Ene molitve 1555. To so sami krajši teksti, zato bodi še zmeraj naša naloga, da poskrbimo za kritične izdaje večjih in pomembnejših del.

2. Na dan je prišlo tudi več rokopisnega gradiva, zlasti pisem. Narodna in univerzitetna knjižnica si je omislila fotografije štirih obsežnih fasciklov znamenitih aktov, spravljenih v Tübingenu in znanih pod imenom »Slawischer Bücherdruck«. Podpisani sem objavil v raznih člankih več novih rokopisov, med njimi 14 novih Trubarjevih pisem. Ti članki so: H korespondenci Trubar-Bullinger (SR 1950), Novo Trubarjevo pismo (SR 1951), Primož Trubar in Formula concordiae (Drugi Trubarjev zbornik 1552), Namestitev Felicijana Trubarja v Ljubljani (ZČ 1952-3), Tisk slovenskih knjig v Vergerijevih pismih Bullingerju (SR 1954), Dva Trubarjeva računa (SR 1955), Povabilo in odpoved Gašperju Melissandru (prav tam), Trubariana (Razprave 2. razr. SAZU III), P. Trubar v Kemptenu (SR 1958) in Dva nova rokopisna odlomka P. Trubarja (SR 1959). P. Blaznik je našel važen akt, iz katerega smo lahko ugotovili prvo ženo našega reformatorja (Prispevek k življenjepisu P. Trubarja, SR 1955), a Vl. Schmidt je v svoji razpravi Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stol. (Lj. 1952) objavil Bohoričev drugi šolski red iz 1575 in tretji (Frischlinov) šolski red iz 1584.

Veliko tega gradiva smo našli ne le v tujih arhivih, temveč tudi v domačih. Iz tega izhaja, da je treba še iskati in poskrbeti za novo izdajo Trubarjeve korespondence, saj manjka v Elzejevi knjigi Primus Trubers Briefe vsaj 16 Trubarjevih pisem.

3. Pri bibliografiji protestantskih tiskov lahko z veseljem povem, da smo našli več tiskov, o katerih doslej niti vedeli nismo, da so se natisnili. Svoje srečne najdbe je podpisani obdelal v knjigi Nove najdbe naših protestantov XVI. stoletja, 1954, a te so: Trubar, Abecedarium oli tablica 1566; Trubar, Ena duhovska pejsen super Turke 1567; Trubar, Eni psalmi, ta celi katehismus inu ... pejsni 1567; Dalmatin, De catholica et catholicis disputatio 1572; Heerbrand — P. Trubar ml., Disputatio 1575; Trost, Ena lepa inu pridna prediga per pogrebi ... Primoža Truberja 1588; veliki in mali cirilski poskusni list 1561. Poleg tega je v Novih najdbah zabeleženih še 60 izvodov že znanih slovenskih in hrvatskih tiskov, ki so kakor koli prišli na dan po letu 1945. Podpisani sem našel tudi veliki in mali glagolski poskusni list iz 1560 (Der grosse und der kleine glagölitische Probezettel von 1560, Die Welt der Slaven 1957). Pred kratkim je evangelijski župnik na Koroškem Sakrausky našel nov katekizem iz leta 1580, ki bo brez dvoma Dalmatinov (O. Sakrausky, Ein bisher unbekannter slowenischer protestantischer Katechismus aus dem Jahre 1580, 900 Jahre Villach, Villach 1960).

Zaradi toliko na novo odkritih tekstov in novih izvodov, tudi zato, ker je Kidričev Bibliografski uvod iz 1927 izšel samo litografiran v malo izvodih, je potrebno, da dobimo bibliografijo naših protestantov z dobrim opisom knjig in navedbo njih hranilišč. Kar je pred nedavnim izdal J. Badalić (Jugoslavica usque ad annum MDC, Aureliae aquensis 1959), nikakor ne ustreza, ker je

površno, pomanjkljivo, neurejeno in se ne ozira na novejšo raziskavo (gl. oceno podpisanega v SR 1959).

Tu moram spregovoriti še o letnici prve slovenske knjige: 1550 ali 1551. Ob njeni 400-letnici je *Iv. Grafenauer* objavil v SR 1951 članek Kdaj je bila natisnjena prva slovenska knjiga? V njem je trdil, da je Catechismus bil sicer prva slovenska knjiga, a prva tiskana slovenska knjiga da je bil Abecedarium; le-ta se je lahko natisnil že 1550. Proti tej precej izumetničeni razlagi je nastopil *J. Žigon* (Kdaj je izšla prva slovenska knjiga, SR 1954) in pokazal, da je Trubar v prvem abecedniku spretno skril letnico 1550 in da sta potemtakem tako katekizem kakor abecednik izšla 1550 in ne 1551, kakor smo sprejeli po Kidriču. Proti Žigonu se je precej ostro oglasil *G. Stökl* (Südostforschungen 1956), ker je sam že poprej, 1940. leta, v knjigi Die deutsch-slavisches Südostgrenze des Reiches im 16. Jahrhundert odkril tisto skrito letnico 1550. Njegovo dokazovanje je prepričljivo, tako da se lahko odločimo za letnico 1550.

4. Razprave in članki. Najprej bodita omenjena dva zbornika, oba izšla za proslavo 400-letnice slovenske knjige: *Cvetnik naše reformacijske misli* (Lj. 1951) in *Drugi Trubarjev zbornik* (Lj. 1952). Prvi je poljuden in ne prinaša novih raziskav, razprave drugega bomo omenili tu niže.

O družbenih in političnih razmerah 16. stoletja so razpravljali *E. Kardeľ* (Reformacijsko gibanje v luči slovenskega narodnega vprašanja, NS VI, 1951), *B. Ziherl* (Družbenopolitični temelji reformacijskega gibanja na Slovenskem, Drugi Trubarjev zbornik) in *F. Gestrin* (Družbeni razredi na Slovenskem in reformacija, prav tam). Gestrin je kot zgodovinar pritegnil tudi arhivske vire; nekaterih vprašanj, n. pr. o ljudskem reformacijskem gibanju, o prekrščevalcih in štifrtarjih, pa ni rešil. Dotaknil se jih je v oceni Gestrinovega dela *B. Grafenauer* (ZČ 1954). Pomembna je *Kosova* disertacija (A. Kos, Družbeni nazor slovenskih protestantov, Lj. 1946, tudi v SR 1948), vendar je treba upoštevati tudi *Gestrinove* pripombe k njej (ZČ 1954). O šolstvu smo dobili izčrpno razpravo Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v 16. stoletju, ki jo je napisal *Vi. Schmidt* (1952). *Poročevalčeva* razprava Povabilo in odpoved Gašperja Melissandra (SR 1955) prikazuje, kako so v Ljubljani odklonili flacijsko smer reformacije. *Slodnjakov* članek Nov pogled na vzhod slovenske in hrvaške reformacijske književnosti 16. stoletja (SR 1954) v naslovu preveč obeta. Pravkar je izdal *O. Sakrausky* knjižico: Agoritschach (Goriče), Geschichte einer protestantischen Gemeinde im gemischtsprachigen Südkärnten (Celovec 1960).

Za Trubarjevo biografijo so prispevali *A. Melik* s člankom Prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi (Drugi Trubarjev zbornik 1952), *P. Blaznik* z že omenjeno objavo pisma, ki se tiče Trubarjeve žene Barbare in njenega sorodstva (SR 1955), *Vi. Fabijančič* s člankom Domovanja slovenskih protestantskih pisateljev v Ljubljani (Tovariš 1950) in *B. Kreft* z esejem Osebnost Primoža Trubarja (Portreti 1956). *Podpisani* sem poskrbel za izdajo Kidričevih podlistkov, ki so izhajali 1908 v celjski Domovini (Primož Trubar, 1951) in v več člankih razpravljaj o našem prvem reformatorju: Primož Trubar v Trstu (Razgledi 1915); Primož Trubar in Formula concordiae (Drugi Trubarjev zbornik 1552), kjer je prikazana pomembna vloga našega reformatorja in njegovo prizadevanje, da bi kranjski, koroški in štajerski pridigarji in šolniki to formulo podpisali; Kdaj je bil Trubar v Lauffenu (SR 1954); Trubar in škof Kacijanar (SR 1955); Trubariana (Razprave 2. razr. SAZU III), kjer je govor o tako imenovanem dresdenskem gradivu, o pogodbi s Kempenčani l. 1560, o priporo-

čilu Štefana Konzula, o nameravani namestitvi v Schweinfurtu in o posredovanju zaradi natisa Dalmatinove Biblije; Primož Trubar v Kemptenu (SR 1958). — *Podpisani* sem napisal prvo večjo Trubarjevo biografijo, ki je letos izšla v srbsčini (Primož Trubar, Beograd 1960). Dobili smo tudi biografski roman o Trubarju (*M. Malenšek*, Plamenica, Koper 1957); ta se precej oddaljuje od zgodovinske osnove, kakor kaže *Berčičev* članek Literarnozgodovinske pripombe o Plamenici (Jezik in slovstvo 1958-59).

Tu bodi omenjena še obsežna monografija *M. Mirkovića* Matija Vlačić Ilirik (Zagreb 1960), ki nas zanima, kolikor zadeva slovensko književnost. V tem pogledu je v njej precej problematičnega in nesprejemljivega. — Tudi moram opozoriti, da so v novejšem času odkrili koroškega zgodovinarja *Christalnicka* (r. 1530—40, u. 1595), ki je napisal delo *Historia Carinthia* (1588) in izvleček *Historiae Carinthiae compendium planum* (1592). Njegovo delo je Megiser 1612 izdal pod svojim imenom kot *Annales Carinthiae*. O tem gl. *K. Grossmann*, Megiser, Christalnick und die *Annales Carinthiae*, *Mitteilungen des Institutes für österreichische Geschichtsforschung* 1949; *W. Neumann*, Mihael Gothard Christalnick, *Klagenfurt* 1956.

Z umetnostnozgodovinskimi vprašanji so se ukvarjali: *Fr. Stelè* (Vloga reformacije v naši umetnostni zgodovini, *Drugi Trubarjev zbornik* 1952), *A. Gspan* (Prispevek k ikonografiji Primoža Trubarja, prav tam), *St. Mikuž* (Realizem protestantske grafike, *Ljudska pravica* 1. sept. 1951) in *B. Puc-Bijelić* (Ilustracije v slovenskih protestantskih knjigah, *ZUZ* 1957).

Na koncu bodi omenjena še razprava *Zmage Kumer*: Slovenske prireditve srednjeveške božične pesmi *Puer natus in Betlehem* (Razprave 2. razr. SAZU III, 1958).

In načrt za prihodnost? Potrebovali bi, kakor sem obrazložil v članku Reformacija in naša literarna zgodovina (SR 1951), novih raziskav protestantskih pesmaric, tako njih besedil kakor melodij, raziskav o teoloških vprašanjih, o virih, o jeziku itd.

Protireformacija

Ta doba je še zmeraj pastorka in redki so literarni zgodovinarji, ki bi se je usmili.

1. Izmed tiskanih tekstov smo dobili v prevodu in izboru Valvasorjevo berilo (Lj. 1951).

2. Pri rokopisih je bila bera obilnejša. Najdenih in izdanih jih je bila lepa vrsta. *F. Minařik* je opisal Slovenske »na rokah« pisane zdravilske bukve iz leta 1759 (*Farmaceutski glasnik*, Zagreb 1946), *M. Golia* je objavil Slovenica v spisih metliškega čevljarskega ceha (ZČ 1951), *L. Hadrovics* je našel prekmursko Molitev pokore iz druge polovice 17. stoletja. (*Ein Bußgebet der ungarländischen Slowenen aus dem 17. Jh.*, *Studia Slavica Academiae scientiarum Hungaricae* II, 1956) ter številne molitvene in pesemske tekste, vpisane v izvod Hrenovega lekcionarja (*Gebete und Gesänge einer slowenischen Rosenkranzbruderschaft aus dem 17. Jahrhundert*, *Studia Slavica* III, 1957). *Podpisani* je objavil Slovenski akt ob protireformacijski epizodi v Vipavi 1598 (SR 1956) in Slovensko pobotnico iz 1743 (SR 1949), pod naslovom *Prispevki k protireformacijski dobi* pa vrsto rokopisov: pravila bratovščine sv. rešnjega telesa v Dolini 1635, besedilo, nastalo ob volitvi opatice 1663, razglas o poteku opatičine službe 1666, dva obrazca ekskomunikacije ok. 1660—1666, slovensko pismo 1688, Cervičevo oporoko 1685 (SR 1954), idrijsko prisego 1624 (SR 1956),

latinsko-slovensko pismo 1612, zapisnik o preiskavi proti vikarju Gregorju Bedalu 1623, prisego ribjega tatu 1675 in prisego nezakonske matere iz začetka 18. stoletja (SR 1958). *M. Golia* se je pod naslovom *Slovenica I* (SR 1958) lotil vse hvale vredne raziskave o vlogi in rabi nemščine in slovenščine v prvih stoletjih novega veka, ni pa hvale vredno, da je objavil 11 slovenskih tekstov, ki so — razen treh prisežnih obrazcev — bili že poprej objavljeni, in povečini v isti reviji! (Gl. poročevalčeve pripombe h Goljevemu članku v SR 1958).

3. Pri bibliografiji lahko povem, da je podpisnemu uspelo najti dva važna tiska, ki sta veljala za izgubljena: Čandkov in Temlinov katekizem (Slov. Katekizem iz leta 1615, SR 1959; Prva prekmurska knjiga, Temlinov Mali katekizem 1715, Razprave 2. razr. SAZU II, 1956). Na dan je spravil še nekaj manj važnih tiskov, ki jih je Kidrič razglasil za izgubljene: droben slovenski tisk iz 1713. leta, Pot svetiga križa 1762, Čuvaj te duše ok. 1760—1765 in Sveto inu clo nucno vižo sveto mašo slišati 1762 (SR 1956); pokazal je tudi, da se v Rimu 1756 ni natisnila nobena slovenska knjiga, kakor je menil Kidrič (prav tam).

4. Razprav ni veliko. Še največ se jih tiče dramatike: *Filip Kalan* (Kumbatovič), *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih* (Novi svet 1948-1949); *J. Glazer*, *Verske igre v Rušah* (SR 1950); *Fr. Kotnik*, *Verske ljudske igre* (Narodopisje Slovencev II, 1952); *D. Ludvik*, *Iz zgodovine ljudskih iger na Slovenskem* (Slov. etnograf 1955); *N. Kuret*, *Ljubljanska igra o paradižu* (Razprave 2. razr. SAZU IV, 1958). *Podpisani* je našel nekaj novih biografskih podatkov o Svetokriškem, Hipolitu, Rogeriju in Romualdu (SR 1951) in pokazal na Vpliv protestantskega literarnega dela v Kastelčevih Bratovskih bukvicah (SR 1949). *J. Šolar* je raziskal *Vorenčev slovar* (SR 1950), *A. Rakar* pa označil Barok v pridigah Janeza Svetokriškega (Bori 1955). Sem gre še članek *J. Pogačnika* O začetkih slovenske razsvetljenske misli. (Nova obzorja 1960).

Za dobo protireformacije manjkajo še zmeraj študije o njenih družbenopolitičnih osnovah, manjkajo raziskave o nabožni pesmi 17. in 18. stoletja, premalo vemo o naših latinskih piscih in njih delih itd.

To je 15-letna žetev. Ob boljši organizaciji znanstvenega dela bi bili lahko več storili. Z njo bi bili lahko pritegnili k raziskovanju starejših dob naše literarne zgodovine tudi več mlajših moči.

Cene Kopčavar

PROBLEMI PRI POUKU SLOVENŠČINE NA SREDNJIH TEHNIŠKIH ŠOLAH

Srednje strokovno šolstvo je danes spričo industrializacije in vse večjih potreb civilizacije tako naraslo, da stopa pred nas kot pisana, zapletena, številčno izredno močna skupina našega šolstva. In ta ima pri pouku materinega jezika in literature specifične probleme, o katerih se je doslej v naši javnosti, v slavističnih strokovnih organizacijah, pa celo med našimi nadrejenimi prosvetnimi forumi malo govorilo. Naša strokovna društva in prosvetni forumi imajo še vedno pred očmi predvsem gimnazijo, kadar skrbe za materinščino, pa čeravno sta današnja stvarnost in prosvetna politika gimnazijo postavila v drugo vrsto. To se kaže tudi v številkah. V preteklem letu je bilo na srednjih

strokovnih šolah v Sloveniji 8509 učencev (brez učiteljskega), na gimnazijah pa 7560. Še več: prvič se je letos zgodilo, da se je del dijakov vpisal na gimnazijo šele potem, ko je bil pri sprejemnem izpitu za srednjo strokovno šolo odklonjen. Vse to nas postavlja pred dejstvo, da bo večina naše inteligence v prihodnje šla preko strokovnih šol v življenje ali pa na univerzo. V vsakem primeru bo srednja strokovna šola tista, ki bo dajala tej množici končno splošno izobrazbo. Kakršna bo ta šola, takšen bo humanistični profil večine naših izobražencev. In ni vseeno, kakšne bodo glede tega odločitve v prihodnje. Že tu bi namreč rad opozoril na nekaj, na kar se bom pozneje še vrnil: da je namreč v premikih strokovnega šolstva, kot se nam kažejo za prihodnost, ogrožen tisti cilj, ki ga je naše šolstvo v duhu marksizma zasledovalo ves čas po vojni: vzgojiti humanistično osebnost, v kateri bodo čustvene in umske moči enakomerno razvite, osebnost, ki ne bo enostransko strokovno razvita, marveč bo na svojem delovnem mestu pomenila nekaj več kot samo strokovno moč.

Tako se nam ob tem zborovanju prvič nudi izredna priložnost, da se o teh stvareh pomenimo, da pridemo v nekaterih vprašanjih na jasno, predvsem pa poskrbimo, da bomo v prihodnje tesneje povezani. Doslej nismo bili enotni ne v številu ur, kaj šele v naših načrtih. Vsak je delal po svoje. Spričo reforme strokovnih šol bo tesnejša povezanost nujno potrebna, če ne, bomo v svoji razdrobljenosti preveč ogroženi.

Govoriti o problemih strokovnega šolstva je prav zdaj na moč težavno, ker stojimo pred reformo, ki bo profil teh šol bistveno spremenila. Zato sem se odločil, da se v referatu izogнем obravnavanju vprašanj, ki so vezana na sedanjo štiriletno srednjo strokovno šolo in njene pomanjkljivosti. O tem bi bilo zdaj nesmiselno govoriti, seveda pa nas lahko izkušnje iz preteklosti bogate pri formiranju stališč, ki jih moramo nemudoma zavzeti do stvari, ki se pripravljajo.

Morebiti najprej o ciljih materinščine na strokovni šoli. Prvi hip bi jih človek morebiti identificiral z gimnazijskimi. Pa ni tako. Naši cilji so veliko širši in naloge tega predmeta veliko pomembnejše, dijak pa, s katerim imamo opravka, precej različen od gimnazijskega. Ta ne bo šel na filozofsko fakulteto. Abstraktno mišljenje, ki prihaja pri našem predmetu prvenstveno v poštev, mu je težavno. Njegovo mišljenje je neprestano navezano na konkretno, predstavno. Za estetske vrednote ima manj smisla kot gimnazijec, ni pa lepote nič manj željan. Z emocijo in razumom že odklanja tisto, kar mu za stroko in življenje ni nujno potrebno. Med nepotrebnim se kaj hitro znajde tudi slovenščina. In tu smo pred problemom, o katerem je tako prodorno govoril na zborovanju Paternu. Bodimo odkriti in priznajmo si: kolikokrat začutimo v sebi dvom nad smiselnostjo svojega početja: dijaku množimo znanje, njegova emocionalna in moralna zavest pa ostajata neprizadeti. In pri tem smo sami zmedeni: kje so tiste vrednote, ki bi govorile današnjemu mlademu človeku? Kakšen je ta in kaj hoče?

Naj ne razvijam dalje te misli! Poudarim naj samo eno: naš predmet bi moral bogatiti emocionalno in moralno zavest mladine, ki je predmet naših pedagoških in ideoloških prizadevanj, mladino, ki raste v socialistični stvarnosti 60-ih let. Kakor je ta ugotovitev enostavna, je pot do uresničenja zapletena in silno težka, ker je v zvezi s prerodom naše vede in še marsičim drugim. Naša dobra volja ostaja tu brez moči.

Slovenščina je dalje na strokovni šoli poleg zgodovine in zemljepisa edini predmet, ki mladega doraščajočega dijaka seznanja z zakladi kulture lastnega

naroda in človeštva. Zato bi bilo čisto napak, če ne bi slavist pri svojem delu izrabil sleherne prilike, da po svojih močeh, zmožnostih in znanju seznanja dijake tudi z drugimi vejami umetnosti, in to z ekskurzi na vsa tista področja, ki posegajo v njegovo stroko. Z ekskurzi, pravim in v zvezi s snovjo. Nisem namreč mnenja, da bi moral slavist opustiti sistematsko delo v svoji stroki in postati nekakšen vsevedec za vse mogoče in nemogoče. Povedati moram, da nas bodo v kratkem dosegle takšne zahteve. V strokovni šoli se namreč že srečujemo s tendencami enciklopedičnega spajanja posameznih strok. Tudi za slovenščino se omenja možnost, naj bi bila enciklopedični umetnostni informator in nič več. Kaj bi se s tem zgodilo? Na véliko bi začel uspevati diletantizem in sistematika dela bi bila težko mogoča.

Druga naloga slovenščine na strokovni šoli je, da dijaku razvija in utrdi jezikovno znanje. Pogostoma namreč poslušamo očitke, da naši dijaki vedo mnogo podatkov iz slovenske literarne zgodovine, pisati pa ne znajo. To drži! Kajpak ne zadeva krivda samo nas, marveč je v tesni zvezi z našo osemletko. Dalje bi morali pri našem predmetu poučevati poslovno spisje. Kritično bi morali obravnavati jezik strokovnih tekstov, se spuščati v kritiko tehničnega izrazoslovja. In še se mi zdi važno, da bi vadili dijake v samostojnem nastopanju in govorništvu. Tako bi vzgojili človeka, ki na svojem delovnem mestu ne bo le strokovno specializiran, marveč bodo njegove umske zmožnosti veliko večje: to bo zavesten, razgledan, osveščen, kulturni upravljaec naših podjetij, človek, ki ne bo le ozek strokovnjak, marveč osebnost. In glejte, zanimivost! Vse kaže, da se bo zdaj, po petnajstih letih življenja v socialistični družbi za ta tip človeka začel boj. Do sedaj so ga zagovarjali z najvišjih forumov, sedaj pa ga že ogrožajo prakticistične tendence. Pričakovati moramo, da se bodo te okrepile, ko bodo strokovne šole prešle pod kompetenco strokovnih združenj. To se bo zgodilo po 1. januarju, ko bo strokovno šolstvo tudi gmotno odvisno samo od tiste veje narodnega gospodarstva, h kateri sodi, in bo to določalo profil strokovnega šolstva. Te tendence ogrožajo število ur slovenščine, pa tudi dosedanji profil tega predmeta. Ne bi se rad spuščal v navajanje tega, kakšni so prvi valovi praktikizma. Navedem naj samo to, da so na moč presenetljivi.

Pred nami je reforma strokovnega šolstva. Sedanja tehniška srednja šola n. pr. bo razpadla. Uveden bo dvostopenjski študij. Kolikor mi je znano, bo tako tudi z drugimi strokovnimi šolami. Po prvih dveh letih bo dijak tehniške šole odšel v produkcijo kot kvalificiran delavec. Drugi pa bodo študij nadaljevali na višji stopnji. S tem stopajo pred nas nove naloge glede učnih načrtov. Doslej smo se ravnali po gimnaziji, le da smo obseg snovi nekoliko skrčili. Zdaj bi bilo to napak in tudi nemogoče. Prvi dve leti bosta študijska enota. Tudi iz našega predmeta naj bi učenec dobil zaključeno znanje. Mnenja sem, da bo to v celoti neizvedljivo. Če naj se prvi dve leti ukvarjamo predvsem s praktičnimi potrebami jezika in poslovnega spisja, bi bili dve leti na višji stopnji prekratki za količjak temeljit pregled najpomembnejših del, tokov in osebnosti iz slovenske in svetovne literature. Razen tega ne bi našli časa za osnove literarne teorije: na prvi stopnji ni potrebna, na drugi ne bi utegnili. Ker lahko z gotovostjo računamo, da bo večina učencev šla na višjo stopnjo, bi kazalo na ta štiri leta vendarle gledati kot na celoto, le da bi bil na nižji stopnji poudarek na praktični rabi, na višji pa na približevanju estetskih vrednost iz slovenske in svetovne literature ter na ekskurzih na tista področja umetnosti, ki so z literaturo povezana. Ne bi se spuščal v podrobnosti, kako to izvesti. Dodati pa

moram, da bi bilo posebej treba sestaviti učni načrt za tiste dijake, ki bodo kot kvalificirani delavci prišli na višjo stopnjo. Ti bodo imeli malo ali nič splošne izobrazbe, malo podlage iz materinščine, malo sposobnosti za abstrakcijo. Z dotokom teh učencev moramo računati že v prihodnjem šolskem letu. Načrtov ne bomo dobili od nadrejenih organov, zato se mi zdi, da bi bilo najprimerneje, da jih v grobem osnutku izdelamo tu. Tako predlagam, naj se določijo ljudje, ki bodo sedli za mizo in se lotili tega posla. S temi predlogi bi potem enotno nastopili pred nadrejenimi forumi. Naj pripomnim, da na tehniških šolah v Ljubljani nove učne načrte že zahtevajo od nas.

Dalje bi se rad pomudil pri številu ur, ki so odmerjene slovenščini. Do sedaj smo imeli po tri ure, ponekod nekaj več, drugod manj. Bilo bi iluzorno, da bi se potegovali za večje število. Dijaki so na strokovnih šolah preobremenjeni. Zato se v vseh predmetih skuša število ur skrajšati. Zdi pa se mi tudi, da nam tri ure zadostujejo. Tako predlagam, da bi se v prihodnje borili za to, da nam po 3 ure ostanejo za naprej, in to na nižji in višji stopnji. To število ur naj imajo tudi kvalificirani delavci, ki bodo iz produkcije prišli naravnost na višjo stopnjo.

Naj omenim še učne pripomočke! Kar zadeva berila, sem mnenja, da bi se bilo lahko vskladiti z gimnazijami. Antologijski priročniki, ki so v načrtu za gimnazijo, bodo prav tako služili tudi nam. Silno koristno bi bilo, če bi dobili kratek pregled literarne zgodovine. Koliko zamude in dela bi s tem odpadlo in koliko prijetneje bi bilo pri urah slovenščine! Sicer pa mislim, da je enaka knjiga potrebna tudi gimnazijam. Tako bi po mojem mnenju ne bili potrebni posebni napor, da se tudi na strokovnih šolah uredi to tako pereče vprašanje.

Rad bi se dotaknil še personalnega vprašanja. Na srednjih strokovnih šolah uče v pretežni večini ljudje s fakultetno izobrazbo. Mislim, da bi spričo tega, da precejšnje število slavistov-profesorjev poučuje na osemletkah, morali postaviti brez izjeme pravilo, naj na rangi srednje šole uče slovenščino profesorji-slavisti. V preteklem šolskem letu so na teh šolah učili po podatkih, ki so mi bili dostopni, trije predmetni učitelji in sedem filozofov, ki niso slavisti. Mislim, da bi bilo to eno vprašanj, ki bi jih novi odbor Slavističnega društva moral urediti.

Poseben problem so vajenske šole. Te sicer ne sodijo v okvir mojega referata. Ker pa prihajajo iz njih dijaki na strokovne šole, včasih kar v višje letnike, bi kazalo spregovoriti tudi o tem. Iz leta v leto ugotavljamo, da je nivo teh dijakov globoko pod povprečjem, da znajo veliko manj kot dijaki iz osemletk. Zato jim dela slovenščina veliko preglavic, celo tistim, ki so v strokovnih predmetih dobri. Teh dijakov ni tako malo. Če vzamem za primer prvi letnik na lesnem oddelku tehniške šole v Ljubljani, lahko ugotovim, da so v večini. Nisem podrobneje raziskoval vzrokov za takšno stanje, ni pa jih težko ugotoviti. Za vajenske šole se malo stori, kar zadeva skrb za materinščino. Kdo skrbi tam za učne načrte, kdo jih pregleduje, kdo opravlja inspekcijo slovenščine, predvsem pa: kdo tamkaj uči? Večinoma učitelji, ki se za pouk materinščine niso posebej kvalificirali. Tu bi morali postaviti načelo, naj na teh šolah uče vsaj predmetni učitelji. Poseben odbor naj pregleda učne načrte in delo. Vse to naj vzame v svojo skrb Slavistično društvo, če bodo vajenske šole sploh še obstajale v današnji obliki. Govori se namreč, da jih bodo ukinili.

Za konec še poseben predlog. Strokovno šolstvo se je tako razraslo in naloge predavateljev slovenščine so tako pomembne, da bi mu bilo treba v naši organizaciji posvečati veliko več skrbi kakor doslej. Strokovno šolstvo bo prišlo

iz kompetenc prosvete, tedaj bo izpostavljeno v splošno izobraževalnih predmetih nekaterim nevarnostim. Zato predlagam, da se najde pot za trdnejšo povezavo morebiti v slavističnem odboru samem ali pa v posebni komisiji za strokovno šolstvo, ki bi delala v okviru Slavističnega društva. Če bi se odločili za drugo varianto, bi bilo treba komisijo postaviti takoj, se pravi zdaj na zbiranju.

Zaključim naj z ugotovitvijo, da so problemi, ki sem se jih dotaknil, prav zdaj nadvse pereči. Zato terjajo naglih dejanj in odločitev.

Poročila

POROČILO O DELU ZA VELIKI SLOVENSKI BESEDNJAK

Letos poteka 65 let, odkar je izšel Pleteršnikov slovensko-nemški slovar, ki je še danes največje delo naše leksikografije in poglavitna podlaga za poznanje in uporabo našega jezika. To razdobje obsega dve človeški generaciji, in sicer čas, ko smo se šele dokončno razvili kot narod, dobili politično neodvisnost in izpeljali socialno revolucijo, doživeli torej bistvene spremembe v svojem narodnem in socialnem razvoju. Očitno je torej, da smo na leksikografskem področju v hudi zamudi in da predstavlja pomanjkanje novega reprezentativnega besednjaka našega jezika občutno vrzel, ki se je vsi in posebej še naši jezikovni delavci že delj časa živo zavedamo.

Iz zavesti takšne vrzeli se je že kmalu po ustanovitvi Slovenske akademije znanosti in umetnosti rodila misel, da naj akademija prevzame izdajo novega slovenskega besednjaka, ampak spočeta misel je iz razumljivih vzrokov dozorela v konkreten načrt šele po osvoboditvi in sistematično zbiralno delo je steklo nekako v drugi polovici l. 1948.

Spočetka — to velja za prvo polovico celotne dobe od l. 1948 do danes — je bilo zbiralno delo zastavljeno tako, da se vzame za podlago Pleteršnikov besednjak in da se dopolni z izpisi za novejši čas, to je od l. 1890 dalje. V ta namen je bilo l. 1954 izpisanih približno 950.000 kartotečnih listov iz originalne in prevodne leposlovne literature in pa strokovne literature in publicistike novejšega časa. Proti koncu omenjenega zbiralnega dela pa se je izkazalo, da na ta način — predvsem zaradi nasprotja med naravo Pleteršnikovega slovarja in med novejšo leksikografsko tehniko — ne bi bilo mogoče izdati homogenega in res reprezentativnega besednjaka, ampak da zahteva takšen slovar novo izpisovanje tudi iz razdobj, ki so v Pleteršniku sicer že zastopana, so pa obdelana nepopolno. Druga polovica zbiralne dobe, t. j. od l. 1954 do danes, je bila torej posvečena sistematičnemu dopolnjevanju Pleteršnika, ne samo za novejši, ampak tudi za starejši čas. S tem se je seveda obseg zastavljenega dela občutno povečal, posebej pa še zato, ker so se tudi izpisovalne metode v teku časa zmeraj bolj izpopolnjevale, tako da bi bile čimbolj v skladu z modernimi zahtevami jezikovne znanosti.

V naslednjem naj podam v imenu Inštituta za slovenski jezik SAZU oziroma njegove leksikološke sekcije kratek oris do danes opravljenega dela, kakor se nam kaže po stanju s koncem prve polovice tega leta:

Prvotna zbirka je bila predvsem dopolnjena s tem, da je bila sistematično izpisovana literatura 19. stoletja in so bili precej obširno izčrpani najboljši teksti njenih poglavitnih zastopnikov. Število izdelanih kartotečnih listov znaša 117.000 listov za literaturo prve polovice in 367.000 listov za literaturo druge polovice 19. stoletja, skupaj torej nekaj manj kot pol milijona. Precejšen del od tega števila odpade na tako imenovane popolne izpise, to se pravi, od vsakega pomembnega avtorja smo izpisali eno daljšo ali dve krajši deli od besede do besede, ne glede na to, kolikokrat se ta beseda v tekstu najde, tako da daje opravljeni izpis celotno besedno gradivo dotičnega dela z vsemi njegovimi semantičnimi, sintaktičnimi in stilističnimi karakteristikami, ki se dajo tudi statistično obdelati in uporabiti. Na ta način so bile

izpisane Prešernove poezije po izdaji iz leta 1849 z dodatki tam neobjavljenih pesmi in njegovih pisem. Enako je bil izpisan Levstikov Martin Krpan in njegovo Popotovanje od Litije do Čateža, Stritarjev Zorin, Trdinov Peter in Pavel iz Bajk in povesti o Gorjancih, v delu pa je Jurčičev Sosedov sin. Poudarim naj, da so ti izpisi primerni za vsako leksikografsko delo najstrožjih kriterijev, razen tega pa predstavljajo prav zaradi svoje popolnosti dragoceno zakladnico za vseh vrst znanstvene preiskave, bodisi leksikološke bodisi gramatične bodisi stilistične narave. Pa tudi ostali izpisi iz literature našega 19. stoletja so bili napravljeni z največjo mogočo natančnostjo in zanesljivostjo, saj so jih opravili bodisi sami znanstveni sodelavci in asistenti Inštituta za slovenski jezik, ali pa so jih sproti kontrolirali. V primerih, kjer v začetku sprotna kontrola praktično ni bila izvedljiva, se ta kontrola zdaj dodatno opravlja. Z nabranim gradivom literature 19. stoletja je zlasti za drugo polovico tega stoletja v glavnem že odpravljena vrzel, ki jo predstavljajo Pleteršnikovi nepopolni podatki za ta čas. Posebna vrednost tega novega pol milijona izpisov pa je še ta, da so bili izpisovani načeloma pri popolnem in delnem izpisovanju celotni stavki od pike do pike in je tako dana možnost, da se okrajšava tekstov izvrši po enotnem merilu pri sami redakciji besednjaka, ne da bi bilo treba nanovo zahtekati se k izpisanim virom. Nemogoče je namreč izolirati vse izpisovalce, zlasti še priložnostne, tako da bi sami opravljali okrajšave najbolj smiselno in enotno.

Vštric z obširnimi izpisom literature 19. stoletja je šlo tudi izčrpno zbiranje gradiva iz besednjakov tega časa, ki so velikokrat odločilno vplivali na razvoj našega knjižnega jezika in v katerih tudi najlažje in najhitreje dobimo vsaj približne podatke glede ustvarjanja in naraščanja specifičnega besednega zaklada pismenega jezika. Te vrste kartotečnih listov imamo po stanju 30. junija t. l. nabranih v Inštitutu za slovenski jezik oziroma njegovi leksikološki sekciji 337.000. Tukaj sta s približno 90.000 listi zajeta najprej Pohlino in Gutschmannov slovar, ki sta oba izšla sicer že proti koncu 18. stoletja, vendar predstavljata temelj vse naše poznejše leksikografije; nadalje pa obsega ta material veliko število izpisov iz Murkovega, Janežičevega in Cigaletovega besednjaka, preko katerih drži nepretrgana slovarska kontinuiteta vse do Pleteršnikovega besednjaka. Vkljub precejšnjemu številu izpisov omenjeni material seveda še zmeraj ni popoln, ker bi samo celotni izpis Cigaletovega besednjaka, ki je po velikosti enak Pleteršnikovemu, zahteval še veliko več truda in časa, kot ga je bilo mogoče temu posvetiti spričo danih sredstev in razpoložljivega delovnega kadra, pa tudi spričo izpisovalnih potreb na vseh drugih področjih.

Nadaljnjo bistveno spopolnitev Pleteršnika in prvotno obstoječe kartotečne zbirke pomeni obširen izpis naše ljudske poezije, ki je s koncem prve polovice tega leta dal kot rezultat približno 80.000 kartotečnih listov. Izpis naših narodnih pesmi, ki nedvomno predstavljajo bogato zakladnico našega ljudskega izraza, je za naše razmere vsaj delno nadomestilo tistega, kar predstavlja pri drugih narodih izpis njihove stare originalne literature, glede na to, da je vsa naša pisana literatura pred 19. stoletjem skoraj v celoti nabožne in prevodne narave in nosi zato tudi večkrat v jezikovnem pogledu — spomnimo se na primer samo na Trubarjevo in poznejšo tradicionalno, popolnoma neutemeljeno rabo člena pred samostalniki — pečat tuje miselnosti. Delno je iz teh izpisov razvidna tudi pokrajinska razširjenost posameznih besed, čeprav seveda dostikrat le indirektno.

Upoštevajoč, da spada med zahteve velikega reprezentativnega besednjaka po možnosti tudi ugotovitev pokrajinske razširjenosti posameznih besed, je bilo dopolnilno zbiralno delo obrnjeno tudi v to smer. Inštitut za slovenski jezik oziroma njegova leksikološka sekcija hrani danes približno kakih 20.000 kartotečnih listov različnega dialektičnega blaga. Ta števila je primeroma majhna, in da dela ni bilo mogoče izpeljati v večjem obsegu, je treba pripisati nenavadni težavnosti naloge, ki terja pozvedovanje in zapisovanje na terenu in celo mrežo dobro izvežbanih sodelavcev. Dosedanji poskusi, kako bi se dalo pritegniti k tej nalogi celoten kolektiv naših slavistov, zaenkrat niso bili dovolj uspešni in bo treba v tej smeri iskati novih prijemov. Deloma je v tem pogledu pričakovati pomoč inštitutove dialektološke sekcije, četudi je njeno delo v glavnem naravnano na glasovne pojave in zajema v načelu le ugotavljanje omejenega števila besed.

Tudi izpisovanje starejših tekstov našega jezika, ki segajo v čas pred 19. stoletjem, se zaenkrat še ni moglo razviti v takšni meri, kakor bi bilo to potrebno. Očitno je, da terja takšno delo še prav posebnega znanja in izurjenosti in je bilo obstoječi delovni kader lažje uporabiti za izpisovanje iz poznejših kot pa iz starejših

dob. Tako postavka izpisov iz naše starejše literature s koncem letošnjega prvega polletja zaenkrat ne predstavlja več kot 96.000 kartotečnih listov, od katerih odpade 63.000 na izpise iz Dalmatinove biblije. Ti izpisi so bili napravljeni po metodi popolnega izpisovanja, in zahvaliti se imamo zanje okoliščini, da se nam je za omejen čas za to nenavadno težavno in zahtevno delo ponudil kvalificiran izpisovalec.

Vzporedno z izpisovanjem naše starejše literature izpred 19. stoletja se je zbiralno delo inštitutove leksikološke sekcije nanašalo tudi na izpisovanje naših starejših besednjakov pred Pohlino in Gutsmanom. Tukaj — in to velja že za samega Pohlina in Gutsmana — je bilo zastavljeno zbiranje že v začetku leksikografskega dela na akademiji, vendar je bilo zaradi prizadevne naglice opravljeno večkrat nepopolno, tako da je bilo treba v nadaljnjem poteku zbiranja izpisati starejše slovanske vires marsikdaj nanovo. Če imamo zdaj približno 80.000 listov iz Kastelčevega slovarja, nad 9000 listov iz Megiserjevega slovarja iz l. 1592, približno 3000 listov Alasievega besednjaka, itd., je skupen rezultat 119.000 kartotečnih listov toliko pomembnejši, ker so izpisi kolikor se da popolni in zanesljivi. Kar je še nepregledanega slovarskega gradiva, vsebovanega v omenjeni skupni številki, ga sistematično pregleduje, dopolnjuje oziroma nadomešča za to posebej kvalificiran honorarni sodelavec Inštituta za slovenski jezik.

Dodaj še nisem omenil dopolnitve zbiralnega dela za najnovejši čas v razvoju našega jezika, to je za čas od izida Pleteršnikovega slovarja naprej. Zaenkrat izkazuje naš seznam za to razdobje 170.000 novih izpisov. Ker v prvotni zbirki, ki se nanaša na ta čas in ki znaša 950.000 listov, odpade približno ena tretjina na prevodno literaturo in ker sta tudi ostali dve tretjini bili izpisovani predvsem po kvantitetnem, ne pa po kvalitetnem merilu, je bil v novjšem razdobju izpisovanja poudarek na tem, da se izpisuje, prvič, le originalna literatura, in drugič, da se izbirajo za izpis zlasti dela naših vidnih poetov in pisateljev, ki se odlikujejo po svojem jezikovnem mojstrstvu. Tako odpade od celote 170.000 novih izpisov 45.000 listov na izpis naše poezije 20. stoletja z Župančičem na čelu, iz proze pa je zastopan z najvišjim deležem Ivan Cankar, poleg drugega s popolnim izpisom Hlapcev in Podob iz sanj. Razen omenjenih novih 170.000 izpisov in starih 950.000 izpisov se nanaša na besedno gradivo 20. stoletja tudi še zbirka 40.000 listov, ki jo je zasebno zbral eden izmed inštitutovih sodelavcev in jo je inštitut odkupil od njega, tako da znaša celoten kartotečni material za novejši čas danes že približno 1.160.000 listov. Vendar je treba pripomniti, da se bo morali tudi izpisi iz tega razdobja še precej pomnožiti in zajeti še nova originalna leposlovna dela iz tega časa, pa tudi kvalitetna dela iz drugih področij, predvsem iz publicistike, znanstvene in politične literature.

S tem v zvezi se moram dotakniti še vprašanja terminologije. V zvezi z nastajanjem naše slovenske znanstvene in strokovne terminologije, nekako od druge polovice preteklega stoletja dalje, je bilo načrtno izpisanih iz znanstvene in strokovne literature od takrat naprej približno 17.000 kartotečnih listov po posebej za to določenem sistemu. Poleg tega je dalo izpisovanje iz najrazličnejših terminoloških besednjakov nadaljnjih 48.000 kartotečnih listov. Pri tem delu sta se Inštitut za slovenski jezik oziroma njegova leksikološka sekcija skušala povezati, kolikor je bilo mogoče, s posameznimi sekcijami Terminološke komisije pri akademiji, ki že delj časa pripravljajo posebne terminološke slovarje. Treba pa bo tudi tukaj še precej časa in truda, če hočemo doseči to, da bo naš veliki reprezentativni besednjak zajel vse pglavitne termine iz najrazličnejših znanstvenih in strokovnih področij in hkrati dal tudi njihovo pravo razlago.

S tem naj sklenem ta kratki pregled zbiralnega dela, ki ga je do danes opravil Inštitut za slovenski jezik SAZU oziroma njegova leksikološka sekcija.

Dodam naj samo še tole: Če upoštevamo, da razpolaga sekcija s primeroma majhnim delovnim kadrom in primeroma skromnimi sredstvi, so doseženi začasni rezultati, ki predstavljajo skupaj nad 2.300.000 listov, v glavnem gotovo zadovoljivi. Da bo sodba javnosti pravična, naj opozorim, da je sama redakcija Pleteršnikovega besednjaka trajala 12 let, da pa predstavlja njegov slovar v resnici sad zbiralnega dela celega 19. stoletja, ki se je začelo že pri Vodniku. Zdaj ko se pripravlja reorganizacija naših znanstvenih ustanov, je pričakovati, da bomo tudi pri našem delu dosegli v širšem okviru še nadaljen napredek, ki nam bo omogočil dokončanje obsežnih priprav in končno tudi izid zasnovanega velikega, reprezentativnega slovenskega besednjaka.

Božo Vodusek

IZ POROČILA PREDSEDNIKA SD SLOVENIJE ZA POSLOVNO LETO 1959/60

V skladu s sugestijami zadnjega občnega zbora se je upravni odbor SD v preteklem letu trudil, da bi si ustvaril kar se da trdne zveze s slavisti, ki poučujejo v teh ali drugih učnih zavodih in dal tem zvezam tudi organizacijske temelje. Zaradi tega se je posrečilo zgraditi prve pogoje za mrežo podružnic, ki naj bi v bodoče tvorile organizacijsko osnovo društva.

Pri delu za organizacijsko utrditev društva pa se je pojavila dolga vrsta vprašanj, ki so v zvezi s splošnim položajem prosvetnih delavcev-slavistov, z metodami in obsegom pouka slovenščine in slovenske literature v naših nižjih in srednjih, zlasti pa še v strokovnih šolah. Da bi si ustvarili pregled nad vsemi temi vprašanji, je odbor v skladu z iniciativo članstva pričel pripravljati posebno anketo. Priprave za anketo so bile dolgotrajne in zamudne, a temeljite. Vsa potrebna pozornost je bila posvečena vprašalniku, pri čemer so sodelovali specialisti iz Zavoda za statistiko. Polég tega je odbor izvršil tudi nekaj poskusnih anketiranj, ki so po svoje prispevala k izpopolnitvi vprašalnika, hkrati pa so pokazala, kako velik je interes za anketo.

Spričo pomanjkanja učil je dal odbor iniciativo in tudi vodil priprave za izdajo beril s področja slovenske in svetovne literature, hkrati pa je sodeloval pri pripravah za nove učne načrte. Ta dela seveda še niso končana, zlasti pa še ni rešen problem pouka slovenščine in slovenske literature na srednjih strokovnih šolah.

Kakor pri pripravah za nove učne načrte je SD prav tako intenzivno sodelovalo pri pripravah za novo organizacijo znanstveno raziskovalnega dela na področju literarnih in jezikovnih ved v naši republiki. Na poziv Sveta za znanost LRS je društvo pripravilo poseben načrt za nov inštitut za literarne in jezikovne vede. Hkrati je odbor storil vse, kar je bilo še mogoče storiti, da bi zagotovil sodelovanje slovenskih slavistov na lanskem zagrebškem jugoslovanskem slavističnem kongresu ter intenzivno sodeloval pri vseh dosedanjih pripravah za jugoslovanski slavistični kongres, ki bo leta 1961 v Ljubljani.

V preteklem poslovnem letu je skušal odbor organizirati čim več znanstvenih in strokovnih predavanj. Za materialno pomoč je zaprosil okrajni odbor SZDL za Ljubljano in s to pomočjo se mu je posrečilo prirediti dolgo vrsto predavanj. Za predavanja je odbor naprosil vse slovenske slaviste in nekatere vidnejše kulturne delavce, hkrati pa je povabil tudi predstavnike literarnih in jezikovnih ved iz drugih republik in tako stvarno prispeval k utrditvi zvez med jugoslovanskimi slavisti.

SD je tudi v preteklem letu skrbelo za izhajanje Slavistične revije in Jezika in slovstva. Delo redakcije teh dveh revij se je razširilo, uspehi uredniških prizadevanj pa bodo zlasti očitni, ko bo izšla SR za leto 1959.

Ob vsestranski aktivnosti se je po eni strani izoblikovala in že deloma uveljavila nova koncepcija Slavističnega društva kot resnično živega faktorja v našem znanstvenem, kulturnem in prosvetnem življenju. Po drugi strani pa so se pri tem pojavili še novi problemi, ki jih bo treba še podrobno proučiti in najti zanje ustrezne rešitve. Zaradi teh dveh dejstev, ki lahko veljata za splošno oznako preteklega poslovnega leta, bo moralo društvo v bodoče izpopolniti ustroj svoje organizacije.

Logična posledica vsega tega dela, zlasti pa nove koncepcije društva in njegovega delovanja, je bilo piransko zborovanje slavistov. To zborovanje je omogočila vsestranska pomoč naših političnih in prosvetnih oblasti. Spričo dejstva, da bo prihodnje leto jugoslovanski slavistični kongres, se je odbor odločil, da središče zborovanja ne bodo načelni metodološki problemi, marveč je zasnoval zborovanje tako, da so literarni zgodovinarji posredovali predvsem nove dosežke in dognanja o posameznih obdobjih naše literarne preteklosti, zlasti pa še o novejši slovenski književnosti od moderne dalje. Podobno je bilo z lingvistiko, kjer je bilo v ospredje postavljeno zelo aktorno vprašanje sodobnega slovenskega knjižnega jezika in njegovih norm. Primerno mesto je bilo odmerjeno tudi vprašanjem, ki so v zvezi s poukom slovenske književnosti in slovenskega jezika na nižjih in srednjih, zlasti pa strokovnih šolah.

Zborovanje ni imelo samo in izrazito znanstveni značaj ter je vsestransko uspelo. Poleg tega, da je nudilo pregled nad najpomembnejšimi novimi dognanji, je hkrati odprlo vrsto novih vprašanj, zlasti takšnih, ki so v neposredni zvezi s poukom slovenščine in slovenske književnosti v nižjih in srednjih, zlasti še strokovnih šolah

ter opozorilo, da se je treba tudi teh vprašanj lotevati z resnično znanstvenimi metodami, ne pa se zadovoljevati samo z improvizacijami. Hkrati pa je bilo tudi začetek notranje, organizacijske utrditve društva.

Kljub vsemu opravljenemu delu je ostalo še marsikaj nerešenega ali komaj na pol izvršenega. V preteklem poslovnem letu so postali očitni predvsem problemi, ki jih življenje zastavlja društvu, ob njih so se izoblikovala tista splošna načela, ki naj usmerjajo delo društva, pojavile so se tudi že nekatere nove organizacijske oblike, izvršeni so bili celo že nekateri povsem konkretni ukrepi; — vsestranska utrditev društva, podroben študij posameznih vprašanj, hitro reagiranje na vse pereče zadeve itd., vsega tega pa v preteklem letu še ni bilo mogoče uresničiti. Splošna pripravljenost na sodelovanje, visoka zavest o pomembnosti zastavljenih nalog, volja do dela, kar vse se je tako intenzivno izrazilo na piranskem zborovanju, je dovolj trdno zagotovilo, da bo Slavistično društvo Slovenije res lahko postalo to, kar od njega pričakujejo njegovi člani in kar od njega terja sedANJI položaj.

Dušan Pirjevec

TAJNIŠKO POROČILO SD ZA POSLOVNO LETO 1959/60

Ker je tov. predsednik v svojem poročilu prikazal in pojasnil vso problematiko, ki jo je v letošnjem letu obravnaval odbor SD, se bom dotaknila samo konkretnih poslovnih stvari društva.

1. V letošnjem poslovnem letu je imel odbor SD 11 rednih sej, na katerih je obravnaval tekočo problematiko. Že na svoji drugi seji je odbor sklenil, naj se v okviru društva osnujejo posebne strokovne sekcije, ki bodo s svojim znanstvenim delom podprle Jezik in slovstvo, Slavistično revijo in reševale ostale organizacijske probleme. Tako so bile v decembru osnovane literarnozgodovinska, lingvistična in pedagoška sekcija. K sodelovanju so bili vabljeni vsi aktivni slavisti. Med drugim so sekcije pripravile tudi strokovni program slavističnega zborovanja. Na isti seji je bilo sproženo tudi vprašanje ankete SD, kar se je tudi v letošnjem letu realiziralo. Anketa SD je natisnjena. Nadalje je odbor SD sklical tudi tri izredne seje, na katerih je reševal vprašanja ankete, šolskih učbenikov in učnih načrtov, slavistična konferenca 4. 5. 1960 pa je bila sklicana z namenom, da se odbor SD tesno poveže s člani na terenu, kar je potrebno zaradi učnih načrtov in vse šolske problematike. Na tej konferenci, udeležili so se je zastopniki višjih gimnazij v Sloveniji, je bilo sklenjeno, da se za tesnejšo povezavo osnujejo podružnice Slavističnega društva. Obenem je bilo sklenjeno, da se občni zbor združi s strokovnim zborovanjem.

2. Odbor SD je načrtno organiziral predavanja (ob sredah), za katere so osnovne teme sestavili tov. Paternu za literarno zgodovino, prof. Bezljaj in asistent Pogorelčeva za lingvistiko, prof. Jamarjeva in inšrktor Mihelič za pedagogiko. Predavanja SD je bilo 16, od teh 7 lingvističnih, 6 literarnozgodovinskih in 3 literarnoteoretičnih. K sodelovanju so bili povabljeni vsi vidni slovenski znanstveni in kulturni delavci, med njimi tudi gostje iz drugih jugoslovanskih republik. Povprečna udeležba pri predavanjih je dosegla število 30, zanimivejše novejšje teme pa so število obiskovalcev povečale preko 50.

3. Slavistično društvo je 27. decembra 1959 organiziralo proslavo ob priliki 150. obletnice rojstva Slowackega. Ob tej priliki je bilo razposlanih spet preko 100 osebnih vabil. Proslava je bila v Križankah — slavnostni govor je imel dr. Kreft, sodelovali pa so tudi člani SNG ter glasbeniki.

4. O priliki 10. obletnice smrti prof. Kidriča se je odbor pokojnika spomnil dne 9. 4. 1960 s spominsko komemoracijo na pokopališču. O pokojnem znanstveniku je spregovoril dr. Kreft.

5. Odbor SD je v zvezi z ekskurzijo slavistov na Koroško organiziral nabiralno akcijo knjig za zamejske Slovence. Tako je odbor v marcu odposlal tov. Einspielerju, ravnatelju kmetijske šole v Podravljah, zbirko knjig (204 kosov), ki jih je poklonila Mlekarska šola iz Kranja. V glavnem je bila to strokovna literatura.

6. Odbor SD je v letošnjem šolskem letu prejel 32 uradnih dopisov, odposlal pa 52. Med temi ni všteta korespondenca v zvezi z našim zborovanjem, ki je presegla število 300 — vabila in razna pojasnila posameznikom. Prav tako so vabila predavateljem SD dosegla število 100 in tako tudi vabila na proslave.

7. Vsa bistvena sporočila je prinašalo dnevno časopisje.

Martina Orožen

IZ PISMA, KI GA JE ODBOR SD POSLAL SVOJIM POVERJENIKOM

Na občnem zboru Slavističnega društva v Piranu je bila izražena želja, naj se ustanove podružnice SD v Kranju, Novi Gorici (ali Idriji), Kopru, Novem mestu, Celju in morda še kje. Podružnica v Mariboru že dela.

Podružnice bodo delegirale po enega člana v plenum SD in se tako tesneje povezale z odborom. Za poravnavo najnujnejših stroškov bo odbor SD podružnicam nakazal primerno vsoto, pozneje pa jim bo prepustil del članarine (ki jo bodo med svojimi člani same pobirale). Občnih zborov in važnejših sestankov podružnic se bo po možnosti udeleževal član odbora iz Ljubljane (po potrebi tudi s kakim referatom). Podružnice bodo prejemale kopijo sejnih zapisnikov odbora SD, same pa bodo odboru redno poročale o svojem delu.

Odbor SD se obrača na Vas s prošnjo, da v mesecu novembru zberete slaviste z vseh šol Vašega področja; na sestanku izvolite delovni odbor (poleg vodje in tajnika podružnice naj bodo v njem zastopani tudi tovariši iz drugih krajev Vašega področja). Če nas boste pravočasno obvestili o ustanovnem sestanku, se ga bo udeležil eden od odbornikov SD iz Ljubljane.

Glede ankete o delu in položaju slavistov v Sloveniji Vas moramo obvestiti, da jo bomo iz tehničnih razlogov mogli razposlati šele prihodnji mesec — tedaj bomo namreč dobili popoln seznam slavistov po šolah.

Prosim, da nam na to pismo čimprej odgovorite in sporočite, kako pri Vas kaže glede ustanovitve in dela podružnice, naznačite morebitne posebne težave, potrebe itd.

Ugotovitve in sklepe zborovanja slovenskih slavistov v Piranu od 1. do
6. oktobra 1960 bomo objavili v prihodnji številki.

